

3 KRONIKA²⁰²² 70

IZ ZGODOVINE LJUTOMERA

70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine
Ljutomera

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 3 – Iz zgodovine Ljutomera

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič, Jasmina Muhič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke so finančno podprli tudi:

Občina Ljutomer, Cleangrad, Krim, Filipič Srečko Transport, Teleing gradnje,

Avto Rajh, Makoter d. o. o. in M-Energetika.

ZRC SAZU
Zgodovinski inštitut
Milka Kosa

FILIPČ SREČKO
transport d.o.o.

TELEING
GRADNJE d.o.o.

CLEANGRAD

MAKOTER d.o.o.

m-energetika
energija za našo prihodnost

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Vladimir Potočnik: Ljutomer, olje na platno (oil painting), 2011, 100 x 150 cm (RKD 264, inv. št. 193)

Na zadnji strani/ Back cover: Grb Ljutomera / Coat of Arms of Ljutomer (RKD Občine Ljutomer, evid. list 251).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ljutomer)(082)

IZ zgodovine Ljutomera / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2022. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 70, št. 3)

ISBN 978-961-6777-30-8
COBISS.SI-ID 127614979

40. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije Izzivi slovenskega zgodovinopisja v 21. stoletju

Vljudno vabljeni na **40. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, ki bo potekalo 19. in 20. aprila 2023, v Novi Gorici**. Glede na to, da gre za jubilejno zborovanje, smo z organizacijo počakali na čas, ko močno upamo, da nam epidemija ne bo preprečila izvedbe dogodka v živo.

Poleg sodelujočih, ki se boste zborovanja udeležili s prispevki, prijazno vabljeni tudi vsi, ki bi se zborovanja želeli udeležiti le kot poslušalci in sodelujoči v diskusijah, ki bodo sledile posameznim prispevkom. V slednjem primeru se prijavite z e-pošto na info.zzds@gmail.com, **do 20. februarja 2023**.

Veselimo se vsebinsko in metodološko bogatega jubilejnega zborovanja, ki bo, tako si želimo, obravnavalo vsa zgodovinska obdobja!

Kotizacija za zborovanje znaša 60 evrov, v zadnjem mesecu pred zborovanjem pa 70 evrov; vključevala bo tudi osvežitev med odmori. Plačilo kotizacije bo mogoče od 30. januarja 2023 dalje. O tehničnih podrobnostih glede plačila vas bomo pravočasno obvestili na spletni strani Zveze zgodovinskih društev Slovenije (<https://zzds.si/>) in prek zgo-liste.

Vodstvo ZZDS

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ljutomer – majhna, a samozavestna prestolnica Prlekije.....	495
	Ljutomer – a small yet confident capital of Prlekija	497
Martin Bele:	Ljutomer v srednjem veku	499
Andrej Hozjan:	Posestne razmere na Ljutomerskem do razpusta zemljiških gospostev (1848).....	511
Tomaž Markovič:	Delitev zemljiške posesti Tomaža Ignaca barona Mauerburga v okolici Ljutomera	549
Boris Golec:	Hišna posest v trgu Ljutomer od njegovih začetkov do franciscejskega katastra	561
Igor Sapač:	Grad (Gornji) Ljutomer. Arhitekturnozgodovinski oris	611
Igor Sapač:	Grad Branek. Arhitekturnozgodovinski oris	659
Mojca Horvat:	Arhivski fond Magistrat Ljutomer (1535–1914)	739
Boris Golec:	Ne Murat in ne Pašič, pokristjanjeni Turki so bili drugi Lotmeržani	757
Metoda Kemperl:	Župnijska cerkev v Ljutomeru in zgodnjebaročna sakralna arhitektura v Prlekiji	765
Simona Kostanjšek Brglez, Boštjan Roškar:	Baročna oprema ljutomerske cerkve sv. Janeza Krstnika	783
Lilijana Urlep:	Slomšek Ljutomera ni obiskal samo enkrat, ampak dvakrat	797
Nina Ditmajer:	Franc Cvetko – slovenski Cicero	809
Tomaž Markovič:	Obrt v Ljutomeru skozi čas	819
Miha Šimac:	Ljutomerska fara v veliki vojni: paberki iz Nadškofijskega arhiva Maribor in časopisnih notic	839
Branko Vnuk:	Opus ljutomerskega slikarja Romana Fekonje (1868–1910) v luči časopisnih in drugih virov	857
Klemen Kocjančič:	»Najhujše zlo v Prlekiji«: <i>Polizei-Reiter-Abteilung</i> <i>Serbien</i> v Ljutomeru in okolici	895
Bogdan Kolar:	Ljutomerčan Jakob Kolarič – organizator in povezovalac Slovencev v Torontu.....	909
Matija Zorn, Peter Mikša:	Mejniki na štajersko-ogrski meji – nekaj primerov iz Občine Ljutomer in okolice.....	921
Klemen Kocjančič:	Ljutomer med slovensko osamosvojitveno vojno leta 1991	933
Srečko Pavličič:	Ali ste vedeli, da	947

Po razstavah

Splošna muzejska zbirka Ljutomer in Galerija
Ante Trstenjak (*Tomaž Markovič*)955

Gradivo

Domoznanska dejavnost Splošne knjižnice
Ljutomer (*Jasna Branka Staman*)961

Ocene in poročila

Ivan Rihtarič: Okraj Ljutomer 1945–1950.
Upravno-politična in gospodarska skica
(*Boštjan Zajšek*)967

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 728.81(497.412Ljutomer)"16/19"
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.06>

Prejeto: 28. 8. 2022

Igor Sapač

izr. prof. dr., muzejski svetovalec, Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo,
Oddelek za arhitekturo, Krekova ulica 2, SI-2000 Maribor
E-pošta: igor.sapac@um.si

Grad Branek

Arhitekturnozgodovinski oris

IZVLEČEK

Prispevek obravnava arhitekturni razvoj nekdanjega gradu Branek (Mallegg) oziroma Gornji grad na območju Branoslavcev, zahodno od Ljutomera, ki je bil med drugo polovico 17. stoletja in letom 1926 največja, najuglednejša in najbolj prepoznavna grajska stavba na širšem ljutomerskem območju. Leta 1926 so večji del grajskega kompleksa zaradi posledic požara podrli in ostanek predelali v preprosto bivalno stavbo, ki doslej še ni bila predmet natančnejše stavbnozgodovinske obravnave. Z upoštevanjem in sistematičnim analiziranjem ohranjenih ostankov nekdanjega gradu, starih upodobitev, arhivskih fotografij, zbranih posestnozgodovinskih podatkov in historičnih opisov je mogoče dokaj zanesljivo opredeliti vse poglavitne razvojne faze nekdanje grajske stavbe med 16. in 20. stoletjem in s tem poudariti njen poseben pomen za zgodovino ljutomerskega območja v tistem obdobju. Vse kaže, da je Branek v zgodnjem 16. stoletju nastal v skladu s srednjeveško tradicijo utrjenih srednjeveških gradov in da so ga postavili na lokaciji srednjeveškega stolpastega dvora, ki za razliko od njega ni imel posebne obrambne funkcije.

KLJUČNE BESEDE

grad, dvorec, grajske stavbe, strelski dvori, srednjeveški dvori, arhitektura, arhitekturna zgodovina, umetnostna zgodovina, kastelologija, konservatorstvo, spomeniško varstvo, stavbni razvoj, renesansa, barok, požari, Prlekija, Ljutomer, Branoslavci, Cezanjevci, Herbersdorf, Draškovič, Meylegg, Mallegg, Mauerburg, Codroipo, Johann Kajetan Androy

ABSTRACT

BRANEK CASTLE. A DESCRIPTION OF ARCHITECTURAL HISTORY

The contribution discusses the architectural development of the former Branek (Mallegg) Castle or Upper Castle in the area of Branoslavci west of Ljutomer, which was the biggest, the most distinguished, and the most recognizable castle building in the wider Ljutomer area between the second half of the seventeenth century and 1926. In 1926, a significant part of the castle complex was demolished after a devastating fire and the rest was converted into a simple residential building, which has so far not been subject to any detailed discussion in terms of its architectural history. By taking into consideration and systematically analysing the preserved remains of the former castle, old depictions, archival photographs, data on the history of the estate, and historical depictions, it is possible to determine the main development phases of the former castle building between the sixteenth and the twentieth centuries with a fair

amount of reliability and thus accentuate its special significance for the history of the Ljutomer area during the period concerned. Everything suggests that Branek Castle was built in the early sixteenth century in accordance with the medieval tradition of fortified castles and that it was set for Franz von Herbersdorf on the site of a medieval tower house which, unlike itself, served no particular defensive purpose.

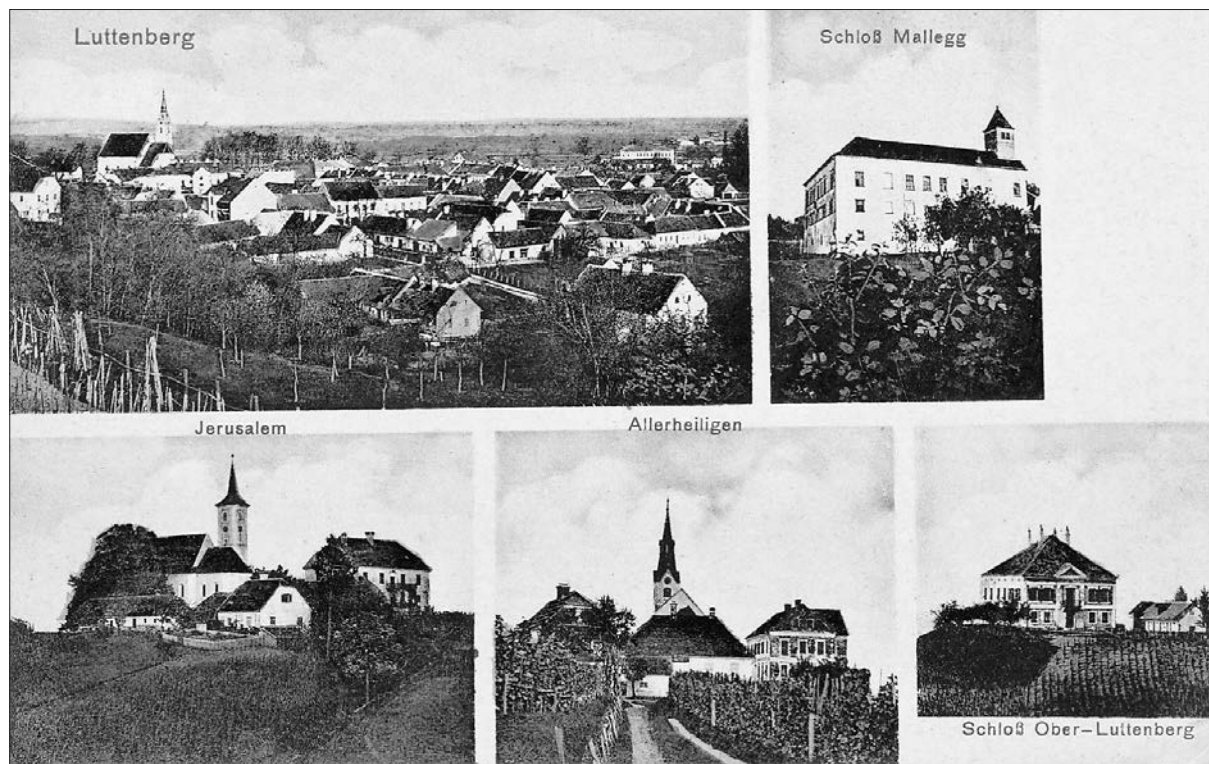
KEY WORDS

castle, manor, castle buildings, shooting courts, medieval courts, tower houses, architecture, architectural history, art history, castellology, conservation, protection of monuments, architectural development, Renaissance, Baroque, fires, Prlekija, Ljutomer, Branoslavci, Cezanjevci, Herbersdorf, Drašković, Meylegg, Mallegg, Mauerburg, Codroipo, Johann Kajetan Androy

Prispevek je nastal ob stopetinpetdeseti obletnici rojstva prof. dr. Frana Kovačiča (Veržej, 25. marec 1867 – Maribor, 19. marec 1939) in ob petdeseti obletnici smrti akademika prof. dr. Franceta Steleta (Tunjice pri Kamniku, 21. februar 1886 – Ljubljana, 10. avgust 1972), ki sta z besedami in fotografijami pravočasno skrbno dokumentirala grad Branek ter ga tako vsaj na papirju ohranila za naslednje generacije.

»Na severni panogi gornjega Kamenščaka, dobro uro boda od Ljutomera proti zapadu, stoji med Cezanjevci in Branoslavci grad Branek s prekrasnim razgledom čez Mursko polje in Ščavnisko dolino.«¹ S temi besedami

je Fran Kovačič v najznamenitejši knjigi o Ljutomeru, izdani leta 1926 v Mariboru, začel predstavitev posebne stavbe, ki je zelo zaznamovala širše ljutomersko območje in njegove ljudi med 16. in 19. stoletjem. Nato je v svoji grajeni tvarini skoraj povsem prenehala obstajati, a obenem je – predvsem z ohranjenimi starimi slikovnimi podobami in pisnimi sporočili – postala svojevrsten izziv za nove generacije ljudi, ki je niso mogle več neposredno doživeti. Grad Branek je bil vsekakor ena od bolj zanimivih novoveških grajskih stavb na Štajerskem in zdi se, da je njegova posebna usoda v obdobju po prvi svetovni vojni napovedala tragedijo zelo velikega števila

Ljutomer z gradom Branek in dvorcem Gornji Ljutomer ter Jeruzalemom in Svetinjem na razglednici iz okoli leta 1909 (zasebna zbirka).

¹ Kovačič, *Ljutomer*, str. 201.

Pogled na nekdanji grad Branek iz doline s severovzhodne strani (foto: Igor Sapač, 2007).

Pogled na ostanek gradu Branek s severne strani (foto: Igor Sapač, 2022).

gradov in dvorcev v slovenskem prostoru med drugo svetovno vojno in po njej.² Zgodovinske podatke o

gradu, ki jih je do leta 1896 v glavnem zbral Matej Slekovec (1846–1903) in po njegovi smrti leta 1926 objavil Fran Kovačič, je pozneje – v bolj ali manj nespremenjeni obliki – povzela cela vrsta mlajših avtorjev in avtoric.³ Pri tem je ostala skoraj povsem prezrta

² Prim. Komelj, *Grad kot spomeniškovarstveni*, str. 15. V zvezi s problematiko terminološkega označevanja različnih grajskih stavb: Sapač, *Kaj je grad?*, str. 391–412. Za Branek je oznako grad smiselno in upravičeno uporabljati zlasti zato, ker je nastal na srednjeveški osnovi, ker je ta oznaka zanj v slovenskem jeziku med lokalnim prebivalstvom vseskozi uveljavljena, ker se je ta oznaka zanj trdno zasedrila tudi v strokovni literaturi in ker je z novo gradnjo v zgodnjem 16. stoletju, ki je vplivala na ves njegov nadaljnji stavbni razvoj do 19. stoletja, še v skladu z arhitekturno tradicijo značilnih visokosrednjeveških gradov dobil zasnovo utrjenega gradu z obrambnim obzidjem in visokim obrambnim stolpom. Čeprav je bil v 17. in 18. stoletju deležen obsežnih gradbenih posegov, ki so ga približali zasnovam novoveških baročnih

dvorcev, je v osnovi vendarle ohranil značaj utrjenega gradu. Podobna je problematika bližnjih gradov Lendava, Murska Sobota, Grad na Goričkem, Ljutomer, Gornja Radgona in Cmurek, ki so se z obsežnimi novoveškimi predelavami med 16. in 18. stoletjem oblikovno sicer približali neutrjenim renesančnim oziroma baročnim dvorcem, a zaradi drugačnih izhodišč dejansko to nikoli niso postali.

³ ŽA Ljutomer – Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*, Kovačič, *Ljutomer*, str. 201–211.

Pogleda v oba obokana kletna prostora nekdanjega gradu Branek (foto: Igor Sapač, 2022).

Predelana nekdanja jugovzhodna strelna lina iz prve polovice 16. stoletja v kleti gradu Branek (foto: Igor Sapač, 2022).

kompleksna problematika stavbnega razvoja oziroma arhitekturne zgodovine gradu in namen pričujočega članka je to vrzel dovolj učinkovito – na podlagi vseh razpoložljivih pisnih, slikovnih in materialnih zgodovinskih virov – zatesniti. Naloga je dokaj zahtevna, saj je od nekdanje razsežne grajske stavbe ostal le majhen fragment in tudi arhivirano dokumentarno pisno in slikovno gradivo je dokaj pomanjkljivo.

Grad Branek je dandanes skoraj povsem utilitarno oblikovana podkletena enonadstropna dvostanovanjska stavba s podolžno pravokotno talno ploskvijo v izmeri približno $9,5 \times 21,7$ m, štirikapno opečno streho, dvojnimi zunanjimi stopniščem do bivalnega prvega nadstropja in hišno številko Branoslavci 23. Na prvi pogled nič ne kaže, da je to ostanek nekdanje ugledne plemiške rezidence in upravnega središča velikega zemljiškega gospostva. Samo s posebno izolirano lego na širokem izravnem pomolu, na obronku Kamenščaka, nad dolino Ščavnice oziroma Murskim poljem, se stavba razlikuje od značilnih uniformiranih družinskih hiš, ki so v zadnjih deset-

letjih v velikem številu zrasle po vsem slovenskem ozemlju. Natančnejši ogled pa vendarle pokaže, da se pod debelimi sivimi cementnimi fasadnimi ometi, ki so malce pred letom 1990 prekrili celotno zunanjšino in se zaradi zgrešene izvedbe sedaj v velikih zaplatah luščijo od podlage, skriva bistveno starejša gradnja. Obodni zidovi iz polnih opečnih zidakov so v najnižji etaži debeli kar do 180 cm in na začetni severovzhodni fasadi, obrnjeni proti dolini, so v nadstropju okna opremljena s kakovostnimi profiliranimi kamnitimi okvirji zgodnjebaročnih oblik z izstopajočimi policami in ravnimi čeli.⁴ Na tisti fasadi ima tudi eno okno v pritličju večji pravokotni kamniti okvir, ki ga dopolnjuje kovana železna mreža. Vse druge fasadne odprtine so oblikovane utilitarно in nimajo kamnitih okvirjev. Na krajši jugovzhodni

⁴ Prim. UKPP, Mallegg – Branek. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 18, 28–31.

Prvotni vhod v klet gradu Branek, ki so ga v 18. stoletju z zunanje strani zazidali, in pogled na del ometane obočne konstrukcije v severozahodnem prostoru pritličja nekdanjega osrednjega trakta gradu Branek (foto: Klavdija Vnuk, 2015).

stranski fasadi je v višini pritličja viden sekundarno zazidan opečni lok, ki kaže, da je bil prostor za njim nekoč povezan z jugovzhodnim grajskim traktom, ki je sedaj do tal podrt.⁵ Na krajši severozahodni fasadi izhod iz kletne etaže kaže, da je bil tam nekoč prehod v severozahodni grajski trakt, ki je sedaj prav tako do tal podrt. Sedanja stavba je torej ostanek nekdanjega severovzhodnega oziroma osrednjega grajskega trakta. Južni vogal stavbe je v obsegu pritličja zgrajen rahlo poševno, kar kaže, da je najverjetneje iz 16. stoletja in da je ta vogal sprva morda stal samostojno oziroma da nanj sprva še ni bil naslonjen nekdanji jugovzhodni grajski trakt. Na drugih vogalih takšne poševne gradnje ni opaziti.

Sedanja stavba je v celotnem obsegu podklete-na. Klet je bila sprva enoten podolžen prostor, ki pa je sedaj predeljen s 36 cm debelo opečno predelno steno, ki je po strukturi zidave sodeč nastala v 20. stoletju. Celoten nekdanji enoten kletni prostor je

opremljen z opečnim banjastim obokom, ki je po obliki in strukturi sodeč iz 17. stoletja⁶ in kaže, da so ga sekundarno vgradili med starejše opečno obodno zidovje; ob vgradnji oboka so starejše obodne stene, debele približno 120 cm, na notranji strani za približno 60 cm obzidali in s tem ustvarili dovolj močno peto, na katero so oprli obočno konstrukcijo. Obzidava je najbolj razvidna na severovzhodni steni, kjer so takrat s sosodnicami dopolnili tri starejše strelne line z lijakastim ostenjem na notranji strani. Skrajna severozahodna od teh treh lin je na fasadni strani ohranila prvotno podobo v obliki kamnite ključavnice, kar kaže, da je najverjetneje nastala v prvi polovici 16. stoletja. V srednji lini ključasta strelnica manjka, v desni oziroma jugovzhodni lini pa nekdanjo strelno odprtino sedaj nadomešča novejši pravokotni betonski okvir iz 20. stoletja. Pred nastankom oboka je imela klet na jugovzhodnem delu te stene še četrto strelno lino, ki je od takrat zazidana in njena sled je vidna samo pri tleh na zunanji fasadi. Vhod v klet na severozahodni strani je – po obliki segmentnoločne

⁵ Zazidava ločne odprtine je na jugovzhodni fasadi široka 2,35 m, a je na jugozahodnem delu zaradi novejših predelav poškodovana. Vse kaže, da je bila ločna odprtina sprva široka 3,6 m. Teme loka ni v osrednji osi fasade, marveč nekoliko zamaknjeno proti severovzhodu.

⁶ Primerljivi so, denimo, kletni oboki dvorca Ravno polje pri Ptuj iz okoli leta 1670.

Nekdanje notranje dvorišče gradu Branek z vodnjakom med obnovo zunanjsčine ostanka osrednjega grajskega trakta leta 1990 (foto: Damjana Pediček, ZVKDS).

preklade sodeč – najverjetneje nastal v 18. stoletju; z njim so predrli prvotno steno iz 16. stoletja in njeno obzidavo iz 17. stoletja. Vse kaže, da so ob nastanku tega vhoda zazidali prvotni ožji vhod ob severozahodnem koncu jugozahodne stene, ki je bil širok samo 80 cm in je sedaj ohranjen v obliki stenske niše. Niša ima na eni strani ohranjen kamnit podboj z utorom za vrata na notranji strani stene, ki kaže da so ga vgradili pred obokanem kleti. Obočna sosvodnica kaže, da je bil tisti ožji vhod v uporabi še takrat, ko je nastal obok. Nenavadno ozek nekdanji vhod v klet kaže, da prostor v času nastanka in obokanja ni imel funkcije vinske kleti, ker vanj ni bilo mogoče prenesti večjih sodov.⁷ Pozneje je bila klet dostopna tudi skozi manjšo kvadratno odprtino v oboku v jugovzhodnem delu. Odprtina brez okvirja je še ohranjena in v funkciji ter povezuje klet s pritličjem. Odsotnost okvirja napeljuje na domnevo, da so odprtino sekundarno, najbrž v 18. stoletju, vdrali v starejši obok. Vzhodno zraven te obočne odprtine je postavljen opečni slop pravokotnega prereza, ki je sekundarno naslonjen na obok in je najverjetneje nastal v 18. stoletju. Krajšo jugovzhodno steno kleti je v novjšem času zakrila opečna dozidava z nišami na nego vina, ki je zakrila tudi zaključek starejšega oboka. Vse kaže, da se klet

nekoč ni nadaljevala še bolj proti jugovzhodu, na območje nekdanjega jugovzhodnega grajskega trakta.

Tudi pritličje sedanje stavbe je v veliki meri ohranjeno v avtentični obliki in posreduje pomembne podatke v zvezi s stavbnim razvojem nekdanjega gradu. Sestavljeno je iz niza treh različno dolgih a enako širokih prostorov, ki so dostopni skozi tri utilitarne oblikovane vratne odprtine v dvoriščni jugozahodni steni in imajo vsi ometane opečne banjaste oboke s sosvodnicami. Največji je severozahodni prostor, ki je od srednjega prostora oddeljen s 40 cm tanko opečno steno, ki je sočasna z obočno konstrukcijo. Tisti prostor ima tri pare sosvodnic in na krajši severozahodni steni dve nenavadni simetrično postavljeni niši s segmentnoločnima prekladama, ki sta ostanek nekdanjih oken. Vse kaže, da so okni, ki sta nastali sočasno z banjastim obokom v 17. stoletju, v 18. stoletju, ko so stavbni trakt s prizidkom podaljšali proti severozahodu in pri tem zakrili nekdanjo fasadno steno, predelali v vratni odprtini. Vrata so nato zazidali po poručitvi prizidka v 20. stoletju, pri tem pa prehoda na notranji strani ohranili kot zidni niši. Sosvodnice imajo deloma šilastololočno obliko, kar kaže, da bi načeloma mogle nastati še v 16. stoletju. V srednjem prostoru pritličja, ki ima približno kvadratno talno ploskev, je v tleh omenjena odprtina, ki pritličje povezuje s kletjo. Jugovzhodna stena tistega prostora je nastala, ko so prvotno večji enoten banjasto obokan prostor – najverjetneje v 18. stoletju – predelili na dvoje. 40 cm debelo opečno steno so

⁷ Morda je imela klet nekoč na jugozahodni še dodaten vhod; na to je mogoče pomisliti glede na lokacijo 1,2 m široke sosvodnice, ki je slepa oziroma se sedaj nanjo ne veže nobena odprtina.

Pogled na grad Braneč (desno) s trško naselbino Ljutomer in gradom (Gornji) Ljutomer (levo) s severovzhodne strani v ozadju na oljni sliki neznanega avtorja z upodobitvama vasi Križevci in Iljaševci iz leta 1641. Izrez (Státní hrad a zámek Horšovský Týn, foto: Igor Sapač, 2017).

postavili nad kletnim obokom in jo z namenom, da ga ne bi prekomerno obtežili, postavili na posebnem razbremenilnem loku, ki je sedaj dobro viden. Jugovzhodni prostor pritličja je najožji in vse kaže, da je v sedanji zasnovi iz 17. in 18. stoletja. Na jugovzhodni stranski steni je vidna zazidana ločna odprtina, ki je vidna tudi na zunanji fasadi. Zazidani lok je s položajem in velikostjo prilagojen banjastemu oboku iz 17. stoletja in kaže, da je nastal za obokom; najbrž v 18. stoletju oziroma takrat, ko so osrednji grajski trakt s prizidkom podaljšali proti jugovzhodu in so zaradi funkcionalnosti z dovolj široko odprtino prebili nekdanjo (in sedanjo) jugovzhodno fasadno steno.

Prvo nadstropje stavbe je bilo v 20. stoletju večkrat predelano in za stavbnozgodovinsko analizo ne ponuja toliko podatkov kakor klet in pritličje. Sedaj je preurejeno v dve samostojni stanovanji, ki sta preko dvojnega zunanjega stopnišča dostopni neposredno z dvorišča in nimata notranje povezave s pritličjem in kletjo. Vse kaže, da so vse štiri opečne obodne stene, ki so debele približno 100 cm, še iz 16. stoletja, okenške odprtine s segmentnoločnimi prekladami pa so v sedanji velikosti najverjetneje nastale v zgodnjem 18. stoletju. Ometane ravne tramovne stropne konstrukcije so deloma morda še iz 18. stoletja.

Na dvorišču na jugozahodni strani stavbe je ohranjen stari grajski vodnjak, ki je po pripovedovanju lastnikov globok 23 m. Sedaj ga pokriva preprost novejši betonski pokrov, še leta 1962 pa je imel lesen

venčni nastavek. Od ostanka nekdanjega vhodnega grajskega trakta, ki je na jugozahodni strani dvorišča stal do okoli leta 1973, ni ostalo prav nič. Ostanki kamnitega glavnega grajskega portala, ki je bil vzdignjen v tisti trakt, so sedaj kot deloma profilirani kamniti vrtni robniki položeni pred dvoriščno fasado ohranjene stavbe oziroma nekdanjega severovzhodnega grajskega trakta. Na lokacijah nekdanjih severozahodnega in jugovzhodnega grajskega trakta stojita novejši nizki leseni lopi.⁸

Grad Braneč na upodobitvah in fotografijah med 17. in 20. stoletjem

Sporočila, ki jih v zvezi z nekdanjo grajsko arhitekturno zasnovo posreduje sedanja stavba, učinkovito dopolnjujejo historični slikovni dokumenti iz časa med 17. in 20. stoletjem, ki obenem zelo nazorno kažejo, da je grad v tem obdobju doživel pester in razgiban gradbeni razvoj.

Najstarejša evidentirana upodobitev gradu Braneč je na veliki oljni sliki neznanega avtorja z veduto mesta Radgona iz leta 1618.⁹ V ozadju Radgone so miniaturno upodobljene večje naselbine, cerkve in

⁸ Za prijazno dovoljenje za ogled stavbe se zahvaljujem družini Škrjanec, ki sedaj skrbi za območje nekdanje grajske stavbe.

⁹ Sliko z naslovom *Abriß der Stadt Radkersburg befreit Wein Gey, ...* hrani muzej Museum im Alten Zeughaus. Bad Radkersburg. Objava v: Drescher et al., *Museum*, str. 35.

Grad Brank s severne strani na bakrorezni upodobitvi iz Vischerjeve Topografije vojvodine Štajerske iz okoli leta 1681 (povzeto po: Vischer, Topographia, 1975, sl. 246).

gradovi v mestni okolici med Muro ter Dravo in na levem robu slike je nad trgom Ljutomer v gričevnati vinogradniški pokrajini upodobljen tudi Brank; grad, ki sicer ni posebej označen z napisnim trakom in imenom, je sestavljen iz dveh nižjih nadstropnih stavb, ki ju pokrivata rdeči opečni dvokapni strehi. Desna stavba ima na zadnjem vogalu nižji prizidek – najbrž gre za vogalno bastijo. Med stavbama je postavljen visoki glavni grajski stolp s piramidasto streho.

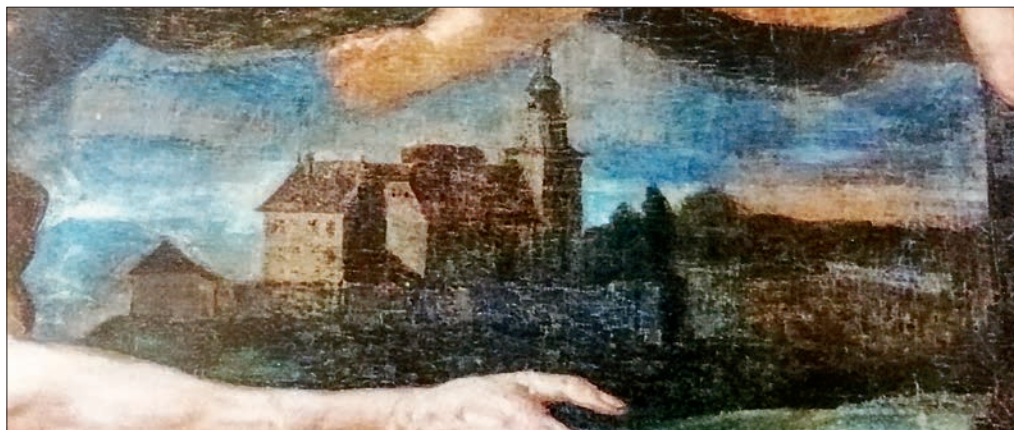
Naslednja evidentirana upodobitev je iz leta 1641 in tudi v tem primeru gre za veliko oljno sliko neznanega avtorja, na kateri je Brank skupaj z Ljutomerom upodobljen v ozadju. Slika z upodobitvama vasi Križevci in Iljaševci v ospredju je opremljena z letnico 1641 in označena z naslikanim grbom plemiške rodovine Trauttmansdorff ter napisom *Igelsdorff* (Iljaševci).¹⁰ Ker je grad naslikan v ozadju in ker si je slikar v zgodnjebaročni maniri prizadeval povečati slikovitost celotne kompozicije, so nekateri deli poenostavljeni ali svobodno preoblikovani, kljub temu pa je upodobitev kot celota v glavnem zanesljiva. Grad je upodobljen s severne strani in je postavljen v gričevnato pokrajino. Vidni so trije različno visoki stavbni trakti, nad katerimi se v ozadju na južni strani kompleksa dviguje glavni grajski stolp s piramidasto

streho. Na straneh je sestav traktov dopolnjen z nižjima prizidkoma – nezastrešeno vogalno bastijo na vzhodu in zastrešenim vogalnim stolpom zunanjega obrambnega obzidja na zahodu. Posamezni stavbni členi niso upodobljeni; vidni so samo obrisi okenskih odprt in dimniki na strehah bivalnih traktov.

Okoli leta 1681 je grad Brank v sklopu svoje štajerske *Topografije* upodobil Georg Matthäus Vischer (1628–1696).¹¹ Datacijo potrjuje upodobitev Braneka na sliki glavnega oltarja cerkve v bližnjih Cezanjevcih; slika s priprošnjikoma zoper kugo, sv. Rokom in Sebastjanom, ki je nastala tudi kot votivna slika za obrambo pred kugo, je desno spodaj signirana in datirana: *H. A. Weissenkircher. pinx. / 1682*. Hans Adam Weissenkircher (1646–1695) je bil v tistem obdobju v Gradcu dvorni slikar Janeza Sajfrida kneza Eggenberga in je za cezanjevsko cerkev ustvaril vrhunsko mojstrovino, ki pa je z restavriranjem oziroma preslikavanjem, ki ga je 1836 na Dunaju opravil slikar Johann Wachtl (po 1778 – po 1839), zelo trpela. A vse kaže, da naslikana upodobitev Braneka pri tem ni bila spremenjena in je v celoti ohranila

¹⁰ Slika je najverjetneje do 19. stoletja visela v gradu Negova, sedaj pa je – skupaj z drugimi predmeti iz nekdane posesti plemiške rodovine Trauttmansdorff – razstavljena v muzeju na gradu Horšovský Týn na Češkem.

¹¹ Sodobna faksimilirana objava v: Vischer, *Topographia*, 1975, sl. 246; Vischer, *Topographia*, 2006, sl. 7; Novak, Ljutomer, str. 39; prim. Lampe, *Naše slike*, str. 496, 526. Okoli leta 1895 je na pobudo Mateja Slekovca nastal slikoviti akvarelirani preis Vischerjeve grafike (*ŽA Ljutomer – Slekovec, Trg in župnija Ljutomer*); objava v: Pavličič, Dr. Tomaž Ignac Maurer, str. 62; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 29; Pintarič, *Odnosi*, str. 56; Pavličič, *Dve graščini*, str. 9; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. V.

Grad Branek s severne strani na glavni oltarni sliki slikarja Hansa Adama Weissenkircherja iz leta 1682 v podružnični cerkvi v Cezanjevcih. Izrez.

prvotno obliko iz leta 1682.¹² Weissenkircherjeva upodobitev Braneka je z vsemi glavnimi značilnostmi enaka upodobitvi Braneka na Vischerjevi grafiki in kaže, da je slednja Weissenkircherju služila kot slikarska predloga. Georg Matthäus Vischer je Branek upodobil v pogledu s severne strani, kot slikovito razgibani stavbni sestav visokega oglatega glavnega stolpa z osmerokotnim vršnim nastavkom in zgodnjebaročno čebulasto streho, treh dvonadstropnih bivalnih traktov okoli notranjega dvorišča in renesančno oblikovanega nižjega zunanjega obrambnega obzidja s klinastima bastijama na koncih proti dolini obrnjene severovzhodne stranice ter oglatim stolpom s piramidalno streho na zahodnem vogalu. Bivalni trakti v grajskem jedru so bili pokriti s čopastimi strehami in med seboj povezani samo z vogali. Upodobljeni bivalni trakti, vzhodna bastija in zahodni stolp so primerljivi z upodobljenim stanjem na sliki iz leta 1641. Višje v pobočju nad gradom je stal tri-traktni ali štiritraktni gospodarski kompleks pristave, pod gradom pa je bil ribnik.¹³

Upodobljena situacija na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681 je v osnovi enaka upodobljeni situaciji gradu Branek na Vischerjevem zemljevidu Štajerske iz leta 1678, le da je tam grad zaradi drobnega merila prikazan zelo poenostavljeno in reducirano na najpomembnejše oblikovne značilnosti.¹⁴ Kljub skicoznosti ima tudi tista upodobitev pomembno sporočilno vrednost, saj kaže, da je grad že pred letom 1678 na glavnem stolpu dobil značilno čebulasto streho in da jugovzhodni stranski trakt, ki

je na upodobitvi iz okoli leta 1681 prikazan z višjim strešnim slemenom od slemen severovzhodnega in severozahodnega trakta, v resnici najverjetneje ni bil višji od drugih dveh traktov.

Sporočilo vrednost ima tudi drobcena shematska upodobitev gradu Branek na nenaslovljeni perspektivni akvarelirani risarski upodobitvi krajev med Muro in Dravo s Slovenskimi goricami ter delom Pomurja, ki jo je neznani avtor kot značilen primer topografske karte ustvaril okoli leta 1700 in jo sedaj hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu.¹⁵ Branek je prikazan kot sestav vsaj dveh bivalnih traktov, pokritih s strmimi opečnimi strehami, nad katerimi dominira visok glavni grajski stolp, pokrit najverjetneje s čebulasto streho. Kastelolog Ivan Stopar (1929–2018) je domneval, da so glavni grajski stolp odstranili po požaru leta 1693.¹⁶ Če ta domneva drži, je upodobitev nastala pred letom 1693, a vsekakor po letu 1674, ko je nastala zgodnjebaročna čebulasta streha na zvoniku župnijske cerkve v Veliki Nedelji, ki je na upodobitvi že označena.¹⁷ Po drugi strani je na osnovi te upodobitve mogoče pomisliti, da so visoki grajski stolp morda odstranili oziroma znižali šele po letu 1700 in ne že takoj po požaru leta 1693.

Med letoma 1763 in 1787 je nastal avstrijski vojaški zemljevid, na katerem je grad Branek – *Schloß Maleck* – zelo shematsko označen kot štiritraktni stavbni sestav s približno kvadratno talno ploskvijo in notranjim dvoriščem. Označena situacija je v osnovi skladna s starejšimi upodobitvami. Vzhodno in zahodno ob glavni grajski stavbi sta označeni stranski poslopji, ki imata obe podložno pravokotno talno ploskev. Severovzhodno je ob vznožju grajske

¹² Ruck, *Hans Adam Weissenkircher*, str. 146–147; prim. Hofrichter, *Luttenberg*, str. 63; *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Stele, *Monumenta artis*, str. 15, fig. 19; Menaše, *Marija*, str. 140; Zanjekovič, *Umetnostnozgodovinska*, str. 159; Meke, *Benško baročno slikarstvo*, str. 345. Za upodobitve gradov na oljnih slikah v obdobju baroka: Ciglencečki, *Oprema*, str. 50–52.

¹³ Prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40–41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Janežič, *Grad Branek*, str. 5; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4.

¹⁴ Objava v: Stopar, *Grajski objekti z območja*, str. 12.

¹⁵ StLA, *Die Pläne Sammlung*, inv. št. 8 a. Objava v: Stopar, *Podoba Slovenije*, str. 20.

¹⁶ Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; prim. Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 466; Stopar, *Razvoj*, str. 20.

¹⁷ Za datacijo zgodnjebaročne preobrazbe velikonedeljske cerkve: Hofrichter, *Luttenberg*, str. 52.

Grad Braneč z bližnjo okolico na avstrijskem vojaškem zemljevidu iz časa med letoma 1763 in 1787 (spletni vir).

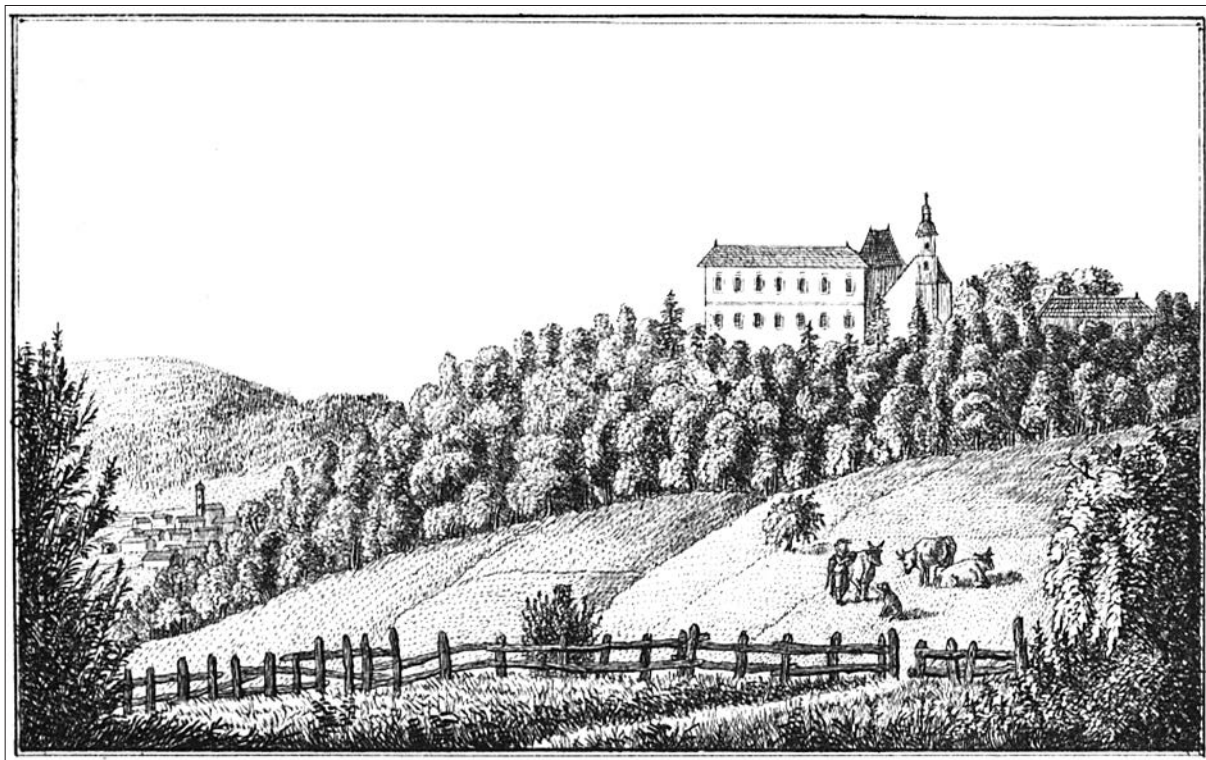
Grad Braneč z bližnjo okolico v mapi franciscejskega katastra iz leta 1824 (spletni vir).

vzpetine označen grajski ribnik, jugozahodno od gradu pa so narisani še trije zaporedno nanizani ribniki. Spremnno besedilo k zemljevidu navaja, da je v grad Braneč – *Schloss Malek* – mogoče udobno namestiti eno divizijo pehote.¹⁸

V mapi franciscejskega katastra iz leta 1824 je zaradi večjega merila situacija gradu Braneč upodobljena natančneje kakor na avstrijskem vojaškem zemljevidu.¹⁹ Osnovna štiriraktna zasnova je na zahodnem vogalu dopolnjena z večjim prizidkom z zelo

¹⁸ Rajšp, *Slovenija*, sekcija 170, str. 166; prim. *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128. Gradu je nekoč pripadalo sedem ribnikov. SI PAM/0004/001/002/00007_00003 Fragment popisa ribnikov pri trgu Ljutomer, dokument brez datuma.

¹⁹ SI AS 177/M/F/M336/g/A02 – Franciscejski kataster za Štajersko (k. o. Branoslavci) 1824; SI PAM/1805/00002 Franciscejski kataster I. Mariborsko okrožje: Naborni okraj Braneč (Mallegg), 1824.

Pogled na grad Braneke in vas Cezanjevci iz daljave s severozahodne strani na litografski upodobitvi S. Kölbla iz t. i. Stare Kaiserjeve suite iz časa med letoma 1824 in 1834 (spletni vir).

razčlenjeno talno ploskvijo – očitno gre tam za grajsko kapelo z zvonikom na severozahodni strani. Vhod v grad je bil skozi trakt na jugozahodni strani in po posebni kvadratasti označbi sodeč je bil tam vhodni stolp. Daljši jugovzhodni stranski trakt je bil na jugozahodnem koncu dopolnjen s prizidkom oziroma podaljškom. Jugozahodno od gradu je označena štiritraktna grajska pristava z velikim notranjim dvoriščem, ki ustreza na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681 upodobljenemu gospodarskemu kompleksu na tisti lokaciji. Zahodno od gradu je upodobljena večja pravokotna vrtna površina s podolžno pravokotno stavbo – najverjetneje rastlinjakom oziroma oranžerijo – na severozahodnem vogalu. Zahodno ob vznožju grajske vzpetine so označeni štirje večji grajski ribniki.²⁰

Z upodobljenim stanjem v mapi franciscejskega katastra je skladna litografska upodobitev Braneka, ki jo je med letoma 1824 in 1833 za t. i. Staro Kaiserjevo suito ustvaril S. Kölbl. Podpis pod upodobitvijo sporoča, da je bil lastnik gradu takrat grof Codroipo.²¹ Grad je upodobljen iz daljave, s severozahodne

strani. Vidna je samo dvonadstropna severozahodna grajska fasada, ki obsega sedem okenskih osi in je v spodnjem delu zakrita z drevjem. Okna v drugem nadstropju fasade so poudarjena s polkrožnimi oziroma segmentnoločnimi čeli. Na desni strani fasade je v ozadju viden znižani glavni oziroma vhodni grajski stolp, pokrit s strmo štirikapno slemenasto streho, desno pa je dokaj velika grajska kapela z vitkim zvonikom na severozahodni strani. Zvonik je pokrit z baročno oblikovano laternasto streho. Desno od gradu je viden pritlični trakt pristave, ki ga pokriva opečna štirikapna streha. Pristava je bila v tistem obdobju gotovo še štiritraktna; to kaže tudi drugi avstrijski vojaški zemljevid, ki je nastal med letoma 1806 in 1869. Na tistem zemljevidu je označena tudi kapela ob zahodnem vogalu gradu in popolna štiritraktna grajska tlorisna zasnova, kakršna se je ohranila do leta 1870.²²

Po letu 1870 so opisano zasnovo z rušitvami zaradi posedajočega se terena zelo okrnili.²³ Njeno po-

²⁰ Ostanki nekdanjih grajskih ribnikov so v obliki kotanj razpoznavni še sedaj. Prim. Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 18.

²¹ Objava v reproducirani obliki v: Kaiser, *Lithographirte Ansichten*. Ponatis 1982, št. 174; Kaiser, *Litografirane podobe*, št. 3 a; prim. Lampe, *Naše slike*, str. 496, 526. V zbirki Kurta Müllerja v nekdanjem Grafičnem muzeju Rogaška Slatina se

je ohranil sekundarno koloriran primerek te litografije. Objava v: Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12. Zbirka za javnost in raziskovalce ni več dostopna.

²² <https://maps.arcnium.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?layers=158%2C164&bbox=1794999.8116964106%2C5863623.645938641%2C1797272.6189593277%2C5864453.704292676>

²³ Prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; Lampe, *Naše slike*, str. 526; Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379.

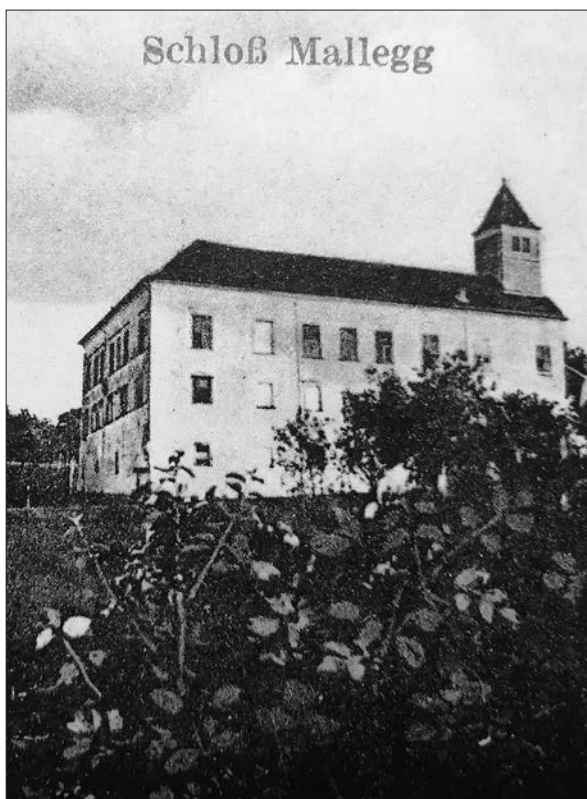
Pogled na grad Branek s severozahodne strani okoli leta 1906 (povzeto po: Lampe, Naše slike, str. 496).

dobo iz tistega obdobja kažejo redke fotografije na razglednicah z zgodnjega 20. stoletja. Grad je bil v tistem obdobju fotografiran samo s severne in severozahodne strani. Severovzhodna fasada je imela v drugem nadstropju sedem okenskih osi, severozahodna pa osem. Enako je bilo število okenskih osi na teh dveh fasadah v prvem nadstropju, vendar pa tam na severozahodni fasadi okna niso bila v istem nivoju. Okna v prvem nadstropju so bila malce manjša od oken v drugem nadstropju. Na severovzhodni fasadi, ki je bila obrnjena proti dolini, je bila med prvim in drugim nadstropjem približno na sredini dolžine fasade pritrjena kamnita grbovna kartuša. V pritličju je bilo oken manj in niso bila opremljena z velikimi pravokotnimi kamnitimi okenskimi okvirji, kakršne so imela okna v obeh nadstropjih. Na jugozahodnem koncu severozahodnega trakta je stal strešni stolpič oziroma zvonik s piramidasto streho. Posebne pravokotne biforne odprtine historističnih oblik v vršni oziroma zvonovi etaži so kazale, da je stolpič nastal v zadnji tretjini 19. stoletja. Na jugozahodni konec severozahodnega trakta je bil prislonežen nižji prizidek, ki je segal do višine prvega nadstropja.²⁴

Nekaj več fotografij je nastalo na začetku leta 1926, kmalu po požaru, ki je v grajskem poslopju izbruhnil na silvestrski večer leta 1925. Konservator France Stele (1886–1972), ki je prišel iz Ljubljane na Branek dokumentirati nastalo škodo, je posnel osem fotografij, od katerih tri kažejo zunanjsčino poškodovane grajske stavbe, drugih pet pa posamezne seg-

mente baročnih štukaturnih dekoracij v dveh prostorih v notranjščini v drugem nadstropju. Grad sta takrat tvorila dvonadstropna trakta na severozahodni in severovzhodni strani ter nepodkletena pritlična trakta na jugovzhodni in jugozahodni strani notranjega dvorišča. Jugovzhodni trakt je bil razvaljen že pred silvestrskim požarom in z njegovega opečnega zunanjega zidovja se je luščil beli apneni omet. Okna tega trakta na njegovi dolgi zunanji fasadi so bila dokaj velika, pravokotna in s preprostimi obrobami iz 18. ali 19. stoletja. Na dveh mestih so bila okna sekundarno razširjena v vrata. Jugozahodni trakt je bil pokrit s položno dvokapno streho in je imel na zunanji fasadi dvoje manjših podolžnopravokotnih oken. Poleg tega je bil opremljen z velikim zgodnjebaročno oblikovanim kamnim glavnim grajskim portalom iz druge polovice 17. stoletja, ki je imel značilno prekinjeno plastično izstopajoče trikotno čelo s kamnito grbovno kartušo na sredini in segmentnoločno zaključeno vratno odprtino, ujeto v pravokotni utor nekdanjega dviznega mostu čez obrambni jarek. Na zahodu se je pritlični jugozahodni oziroma vhodni grajski trakt naslanjal na malce višji vogalni stavbeni del, v katerem je bila – sodeč po dveh značilno razporejenih visokih pravokotnih okenskih odprtinah – grajska kapela. Z njo je bil funkcionalno povezan strešni stolpič oziroma zvonik historističnih oblik iz zadnje tretjine 19. stoletja, ki je imel piramidasto streho in je bil postavljen na sleme strehe jugozahodnega konca dvonadstropnega severozahodnega trakta. Oba dvonadstropna trakta sta imela na zunanji fasadah v prvem in drugem nadstropju pravokotne zgodnjebaročno profilirane kamnite okenske okvirje, v pritličju pa manjše pravokotne okenske odprtine. Okna v drugem nadstropju so imela značilno baročno drobno delitev na manjša pravokotna zastekljena polja. Okenski okvirji v prvem nadstropju na severozahodni fasadi so bili opremljeni oziroma zavarovani z baročnimi kovanimi mrežami z diago-

²⁴ Razglednice so ohranjene v zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor, Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Splošne knjižnice Ljutomer, Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in v zasebnih zbirkah. Fotografija iz okoli leta 1906, s severozahodne strani, je objavljena v: Lampe, Naše slike, str. 496, 526. Ista fotografija je povzeta v: Kovačič, *Ljutomer*, str. 206; Janežič, *Grad Branek*, str. 6. Podobna je fotografija na razglednici iz okoli leta 1910; kaže približno isti pogled na grad in enako gradbeno stanje. Objava v: Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65.

Pogleda na grad Branek pred prvo svetovno vojno s severne strani iz doline in s severozahodne strani (povzeto po razglednicah iz zasebne zbirke).

nalno postavljenimi palicami in razporejeni v dveh nivojih, kar je kazalo, da fasada nastala kot rezultat postopnega stavbnega razvoja. Severozahodni trakt za razliko od severovzhodnega ni bil podkleten. Na dvoriščni strani sta imela oba dvonadstropna trakta v drugem nadstropju lesen povezovalni konzolni bal-

kon oziroma odprt hodnik, ki je bil opremljen s kovano železno ograjo srčastih baročnih oblik in pred padavinami zavarovan s širokim strešnim napuščem. Balkon je bil dostopen skozi široke in visoke vratne odprtine z dvojnimi vratnicami in baročno profiliranimi leseni okvirji. V prvem nadstropju so bila okna dvoriščnih fasad brez kamnitih okenskih okvirjev in jih pozneje na severovzhodnem traktu niso bistveno spremenili. Ob stiku obeh dvonadstropnih traktov je bilo na dvorišču odprto enoramno stopnišče, ki je omogočalo dostop do prvega nadstropja severovzhodnega trakta, pod njim pa je bil mogoč prehod do kleti pod severovzhodnim traktom. Požar je uničil strmo opečno streho in leseno stropno konstrukcijo v drugem nadstropju nad severovzhodnima tretjinama severozahodnega trakta in na stiku obeh dvonadstropnih traktov. Masivno opečno zidovje je požar prestalo brez težjih posledic in ohranile so se tudi bogate poznobaročne figuralne stenske in stropne štukature iz druge tretjine 18. stoletja v glavni grajski dvorani v drugem nadstropju severovzhodnega trakta in v eni od stranskih soban – v t. i. rdeči sobi. Konservator Stele je štukature in izjemno bogato oblikovana dvokrilna baročna intarzirana vrata t. i. rdeče sobe dokumentiral s petimi fotografijami, ki kažejo posamezne zanimive segmente, ne pa tudi celotnih štukiranih prostorov.²⁵

Stele je Branek fotografsko dokumentiral kmalu po požaru, vsekakor še pred pomladjo 1926; drevesa na njegovih posnetkih so še brez listja in stavba še ne kaže znakov razkrajanja zaradi uničene strehe. Zdi se, da je razdejanje Braneka Steletu kar zagrenilo praznovanje štiridesetega rojstne dne 21. februarja 1926. Kmalu zatem, ko se drevesa še niso olistala, je nastala še ena fotografija napol pogorelega gradu; deloma razkrito grajsko stavbo kaže v pogledu iz doline, s severozahodne strani in se – razen po razdejani strehi – bistveno ne razlikuje od omenjenih razgledničnih fotografij z začetka 20. stoletja. Nekaj tednov ali mesecev pozneje, ko so se drevesa že olistala in so razdejani grad že z veliko vnemo podirali, je nastala še ena dokumentarno zelo pomembna fotografija; kaže pogled na severovzhodno dvoriščno fasado. Severovzhodni trakt, ki je do vrha prvega nadstropja ohranjen še sedaj, je bil takrat v jugovzhodni polovici še pokrit s strmo opečno streho in je imel v drugem nadstropju balkon s kovano železno ograjo. Na severozahodni strani so trakt v obsegu drugega nadstropja že podrli. Na stiku med ohranjenim in znižanim delom trakta fotografija kaže ostanke baročne glavne grajske dvorane z bogatimi štukaturami, ki so jih kmalu zatem med podiranjem povsem uničili. Fotografiji sta ohranjeni v Pokrajinskem arhivu Maribor, njun avtor pa ni

²⁵ INDOK, Fototeka: Branoslavci – Grad Branek: fotografije Franceta Steleta iz leta 1926, inv. št. 4763, 4765–4770, 58298. Prim. Stele, Štuk, str. 116; Komelj, Grad kot spomeniškovarstveni, str. 15.

Pogled na v požaru poškodovani grad Braneč s severozahodne strani januarja 1926 (foto: France Stele, INDOK).

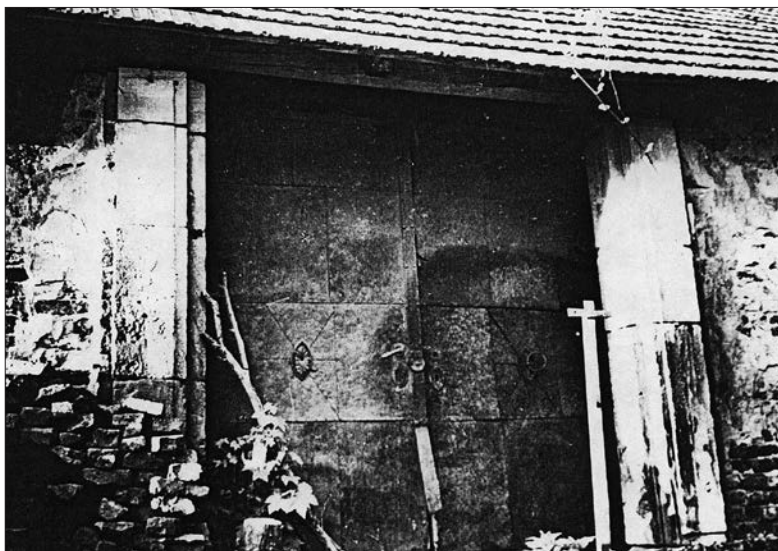
Pogled na v požaru poškodovani grad Braneč z jugovzhodne strani januarja 1926 (foto: France Stele, INDOK).

Pogled na v požaru poškodovani grad Branek s severozahodne strani iz doline januarja ali februarja 1926 (foto: neznani avtor, PAM).

Pogled na v požaru poškodovani grad Branek z dvoriščne jugozahodne strani med podiranjem dvonadstropnega severozahodnega stranskega trakta pozno spomladi ali poleti 1926. Skozi vratno odprtino zgoraj levo so vidni ostanki baročnih štukatur v glavni grajski dvorani, na levi strani pa so vidni sledovi glavnega grajskega stopnišča, ki je povezovalo pritličje in obe nadstropji (foto: neznani avtor, PAM).

Pogled na glavni grajski portal z JV strani januarja 1926 (levo) (foto: France Stele, izrez, INDOK) in njegov ostanek leta 1972, malo preden so ga z ostankom nekdanjega vhodnega oziroma jugozahodnega grajskega trakta vred podrli (desno) (foto: Peter Može, ZVKDS).

Na dvorišču oziroma vrtu pred nekdanjim osrednjim grajskim traktom odloženi kamnoseško obdelani elementi nekdanjega glavnega grajskega portala (foto: Igor Sapač, 2022).

znan. Ugibati je mogoče, ali ju je morda posnel Fran Kovačič ali pa sta iz njegove zapuščine.²⁶

Zadnja historična fotografija gradu Braneč, ki dokumentira del nekdanje grajske stavbe, ki sedaj ne obstaja več, je iz leta 1972 in jo je v okviru dejavnosti Zavoda za spomeniško varstvo Maribor in načrtnega zbiranja topografskega gradiva z območja občine Ljutomer v letih 1972 in 1973 posnel umetnostni zgodovinar in konservator Peter Može (1943–2020). Fotografija kaže ostanek glavnega grajskega portala z železnimi vratnicami klasicističnih oblik iz 19. stoletja. Zgornji del portala s segmentnim lokom in prekinjenim čelom z grbovno kartušo, kar kaže Steletova fotografija iz leta 1926, takrat ni več obstajal. Nekdanji vhodni trakt je bil pokrit s preprosto opečno dvo-

kapno streho.²⁷ Ostanek vhodnega grajskega trakta z ostankom portala so kmalu zatem do tal podrli.

Grad Braneč v topografskih opisih iz 19. in 20. stoletja

Pričevalnost historičnih slikovnih virov odlično dopolnjujejo historični topografski opisi, ki do neke mere nadomeščajo tudi odsotnost starejših arhivskih dokumentov.²⁸

²⁶ SI PAM/1693/004/001/025: Branoslavci (fotografiji gradu Braneč iz leta 1926, signatura: A1.1.18-1 in 2, inv. št. 73, 74).

²⁷ ZVKDS – Fototeka: Fotografija gradu Braneč iz leta 1972. Negativ št. 56/22.

²⁸ V arhivskih fondih v zvezi z nekdanjim gospodvom gradu Braneč doslej ni bilo mogoče odkriti relevantnih podatkov, ki bi zaokrožali vedenje o stavbnem razvoju gradu. SI PAM/1842: Gosposčina Braneč (1779–1850); StLA, Herrschaftsarchive: Mallegg, Herrschaft. Nekdanji grajski arhiv velja za izgubljenega. Kovačič, *Ljutomer*, str. 211.

Najstarejši evidentirani topografski opis gradu Branek je iz leta 1850; v knjigi o Ljutomeru in njegovi okolici ga je objavil Josef Carl Hofrichter: »Gospodstvo [Branek] je bilo kot takšno zelo pomembno in je imelo premožne podložnike, mnoge celo v oddaljenih okrožjih. Z njim so bila združena tudi gospodstva Gornji Ljutomer, Cven in Babinci. Pravzaprav je prišlo braneško gospodstvo k prvemu, ampak gosposčinska uprava je ostala v velikem gradu Branek, ki ima lepo lego na severnem pobočju hriba, z lepim razgledom na dolino Mure do Lendave na Madžarskem. Braneškemu gospodstvu med drugim pripadajo tri pristave, dva velika ribnika, trije mlini z devetimi kolesi, opekarna in apnenica. // Pod sedanjo upravo je bil del gradu, ki so ga začeli [graditi] kot velikopotezno zasnovo, vendar ga niso dogradili, okusno prenovljen. Kapelo krasi ogleda vredna oltarna slika (verjetno del nekega italijanskega mojstra in restavrirana od [slikarja Johanna] Wachtla).«²⁹

Naslednji opis je leta 1885 v drugi knjigi Topografsko-statističnega leksikona Štajerske objavil Josef Andreas Janisch: »Sedanji grad stoji na lokaciji starega strelskega stolpa, ki so ga podrli šele v preteklem [18.] stoletju, nakar je bila zgrajena mogočna stavba s štirimi etažami ter jasno razločnimi tremi trakti s 65 sobami in gledališčem. Zdrs [terena] je povzročil odstranitev [dela gradu] in sedaj stoji malo upravniško stanovanje ter grofovski apartma z 10 do 12 sobami in hlevi. Ogleda vredna je samo kapela, ki jo krasi oltarna slika, ki jo je najbrž ustvaril italijanski mojster in ki jo je restavriral [slikar Johann] Wachtl. Gradu pripadajo tudi mlin s štirimi kolesi, žaga za deske na Ščavnici, opekarna in apnenica.«³⁰

Po požaru, ki je izbruhnil na silvestrski večer leta 1925, je konservator France Stele na začetku leta 1926 poškodovani grad opisal z naslednjimi stavki: »Branoslavci, Grad Branek. Občina Cezanjevci. Dvorišče je pravokotno. Glavni trakt, ki je dvonadstropen, sega proti vzhodu, tudi dvonadstropni severni trakt proti severu. V obeh traktih so enaki baročni [kamniti okenski] okvirji. Na vzh. [odnem] traktu zunaj je v 1. nadstropju dvojen grb. Nizek, samo zaporni, zapadni trakt ima na sredi kamnit portal, nad katerim je kamnit grb. Južni trakt je bil za eno nadstropje nižji od ostalih, a je že prej pogorel; stoji samo še zunanji okvirni zid. V severnem traktu levo od vhoda je kapela – prav majhen pravokoten prostor; razen menze je vse drugo odstranjeno. Nad kapelo je stolp s piramidno streho. Pogorel je severni trakt in del vzhodnega s stopniščem, ki se je tedaj zrušilo. Ostala je večina vzhodnega trakta z najlepšimi sobami.

Opis teh sob imamo pri Kovačiču. V kleteh vzhodnega trakta se vidita dve strelnici. Vidno je, da je teren nasut. Vzhodni del mislijo pridržati, dočim bodo severnega porušili. 1. pol. 18. stoletja.«³¹

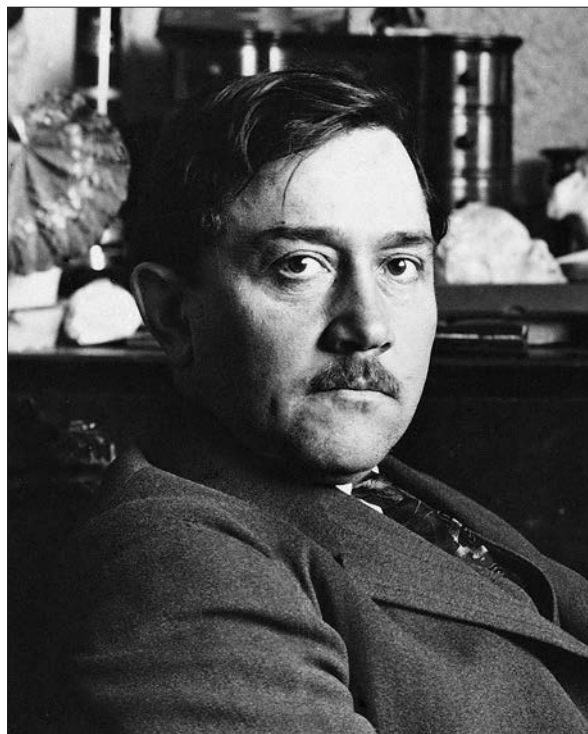
Fran Kovačič je grad in zlasti njegove reprezentativne notranje prostore topografsko opisal še pred izbruhom požara, besedilo pa je nato v knjižni obliki izšlo po požaru, leta 1926: »V gradu je še zdaj več spomina vrednih umetnin, večinoma delo italijanskih umetnikov. V nekdanji kapeli je sedaj shramba za razno poljsko orodje. V zvoniku še visita dva zvonova, ki jima je vojna komisija radi starosti morala prizanesti. Večji ima napis: 'Florentin Streckfuhs gobs mich zu Graz im Jahre 1715'. Na krilu ima 4 polrelijefe: sv. Jurija, Nikolaja, Janeza in Marijo. Manjši je iz 1. 1720 ter ima napis: 'Gloria in excelsis Deo' ter podobi dev. Marije in sv. Mihaela. – Na severni strani je nad pritličjem šest sob, ki so bile za časa Codroipov razkošno opremljene, a pozneje je vsak gospodar odnesel, kar se je dalo odnesti. — Proti južni strani so v drugem nadstropju štiri sobe. V rdeči sobi je na stropu v belem štuku skrbno izdelan Amor, ki leti med dvema stolpoma branečkima in italijansko palačo ter s puščico prestreli dvoje src, kar najbrž spominja na zakonsko zvezo Ane Eleonore Marije z italijanskim grofom Fr. Codroipom (1744). Na oglih istega stropa so ljubki štukaturni amoreti, v kotu pa lepa baročna peč. Nad z oljnatimi barvami slikanimi vrati sta dva krasna ornamenta ptičev, cvetlic in vaz. // Velika dvorana ima sivo-modre stene, obrobjene z ornamentami v belem štuku, zelo fino delo, kakršno se najde le po italijanskih gradovih. Posebno lep je severozapadni kot z orijentaliskimi motivi: stolp z okni, palma, jezdec na velblodu, zmaj, knez na vozu, ki ga vleče polž, opica. V severoiztočnem kotu je kitajski motiv: beli otoki v rumenem polju, zadaj palača z zavesami med vitkimi sohami. Kitajski dostojanstvenik stoji na želvi, ki jo vleče služabnik. Za Kitajcem sedi bajeslovna žival, pol kit, pol ptič, na enem izmed otokov sedi zmaj. Na severni strani so upodobljeni dvorski norci v različnih vlogah. V jugozapadnem kotu je motiv iz grškega bajeslovja: mladenič gleda Diano v kopelji in se spremeni v jelena, zelo fino delo. V kotu pri renesanski peči je glava rimskega vojskovodje in doprtni kip iz časov Marije Terezije. V sredini stropa se na oblakih vozi Amor na zlatem vozu. V voz sta vprežena dva goloba. Prvotno bele štupe je pozneje neki domači slikar neukusno pobarval. Nad baročno slikanimi vrati je križarski vitez s knjigo in zastavo. Nad njim glava s cveticami v renesančnem slogu, gotovo starejše kot ostali deli. Velika plesna dvorana na južni strani je nekdanj pogorela in ogenj je uničil vse okrasje. (Po podatkih gospe graščakinje pl. Rudnicke).«³²

²⁹ Hofrichter, Lutzenberg, str. 22 (prevedel in priredil Igor Sapač).

³⁰ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162 (prevedel Igor Sapač). Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Janežič, *Grad Branek*, str. 6; Novak, *Ljutomer*, str. 38; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 30; Pintarič, *Odnosi*, str. 57; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4.

³¹ INDOK – Stele, Branoslavci. Grad Branek. *Terenski zapiski*, LXVIII, 1926, str. 6 (pretipkani rokopis v okviru spomeniške kartoteke).

³² Kovačič, *Ljutomer*, str. 204; prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11–13; Janežič, *Grad Branek*, str. 6; Zanjčević, *Umetnostnozgodovinska*, str. 155; Pintarič, *Odnosi*, str. 57; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4–5.

*Fran Kovačič (1867–1939) (levo) in Francè Stelè (1886–1972) (desno)
na fotografijah iz časa okoli leta 1910 (levo) in 1930 (desno) (spletni vir).*

*Pogled na ohranjeni, a zanemarjeni braneški grajski marof iz prve polovice 19. stoletja,
ki je od leta 2008 razglašen za kulturni spomenik (foto: Igor Sapač, 2007).*

Pogled iz zraka z zahodne strani na območje nekdanjega grajskega kompleksa Branek in Mursko polje v ozadju (foto: spletni vir, 2021).

Po drugi svetovni vojni je ostanke gradu leta 1962 obiskal mariborski umetnostni zgodovinar in konservator Jože Curk (1924–2017) in jih v svojem topografskem besedilu opisal z naslednjimi stavki: »Od nekdanjega gradu je ostalo le še pritlično poslopje, ki je na dvoriščni strani 5-osno in nepomembnega videza ter grajeno iz opeke. Obodne stene so debele ca. 1,30 m. Ta trakt je bil prvotno dvonadstropen, l. 1870. so podrli drugo, l. 1926. pa prvo nadstropje ter istočasno odstranili tudi ves zapadni trakt s kapelo. Vzhodni trakt je izginil že l. 1870., od južnega pa so ostali le ostanki z delom glavnega portala. Prvotno je torej stavba oklepala manjše notranje pravokotno dvorišče, pri čemer sta bila severni in zapadni trakt stanovanjska in dvonadstropna, vzhodni in južni pa pomožna in enonadstropna. Na dvorišču je še ohranjen star vodnjak z lesenim vencom, od glavnega vhoda pa kameniti profilirani podboji in železne klasicistične vratnice. Nemci so med zadnjo vojno odnesli iz gradu še zadnje zanimivosti, med njimi dva grba. Obstoječa stavba je v substrukciji sicer mešane gradnje, drugače pa popolnoma opečna in kaže na začetek ali 1. pol. 17. stol. Stropi so ravni, tramasti, ometani; v kleti pa so opečne banje ter proti severu tri ključaste strelnice, ki pa so sedaj napol zasute. Ker je bilo v gradu po letu 1719. deželno sodišče, so bili v kleti tudi zapri, kar se še deloma vidi. Obstoječi t. j. severni trakt ima navzven nadstropni videz ter ima p[okončna] p[ravokotna] okna v kamenitih profiliranih okvirih s policami in karnizi ter deloma lepe baročne izstopajoče diagonalne kovane mreže, okrašene v sredini s kovano ornamentiko. Stavba, čeprav je v derutnem stanju, je

vendar vredna obranitve kot spomin na veliko preteklost zapadnega obronka Kamenščaka, ki se je začela v dobi gradišč. // Zapadno od gradu stoji bližje cesti njegov marof, opečno, nadstropno, 5 × 2 osno poslopje z železnimi klasicističnimi vratnicami, sicer pa BP[brez posebnosti]. // Grajski marof ima številko Branoslavci 21, grad pa Branoslavci 23.«³³

Leta 1970 je ostanke gradu v okviru raziskovanja grajske arhitekture na Štajerskem obiskal Ivan Stopar in jih na kratko označil z naslednjimi besedami: »Danes je [grad Branek] neugledna, pravokotno zasnovana enonadstropna stavba, zidana največ iz opeke. V kleti, nekdanj dostopni le skozi še ohranjeno odprtino v oboku, je stara strelna lina na ključ, v nadstropju pa so velika baročna okna z bogatimi kovanimi mrežami. Notranjščina stavbe je povsem predelana.«³⁴

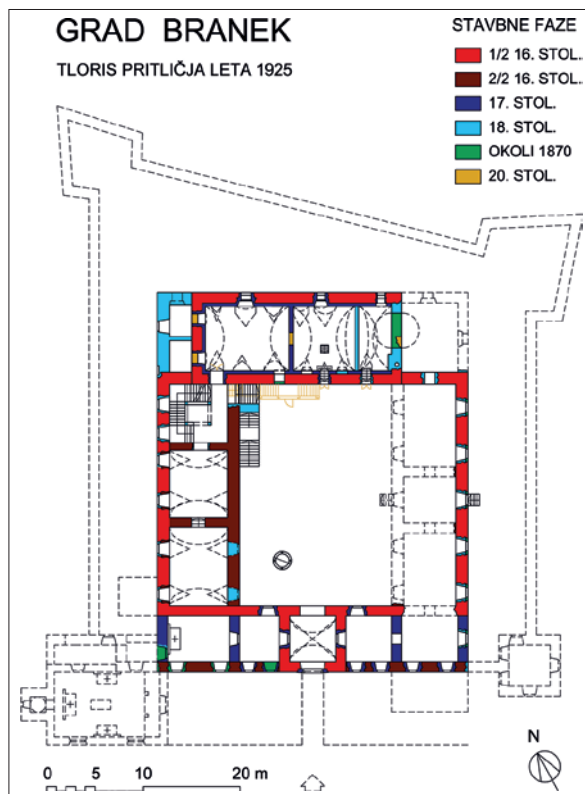
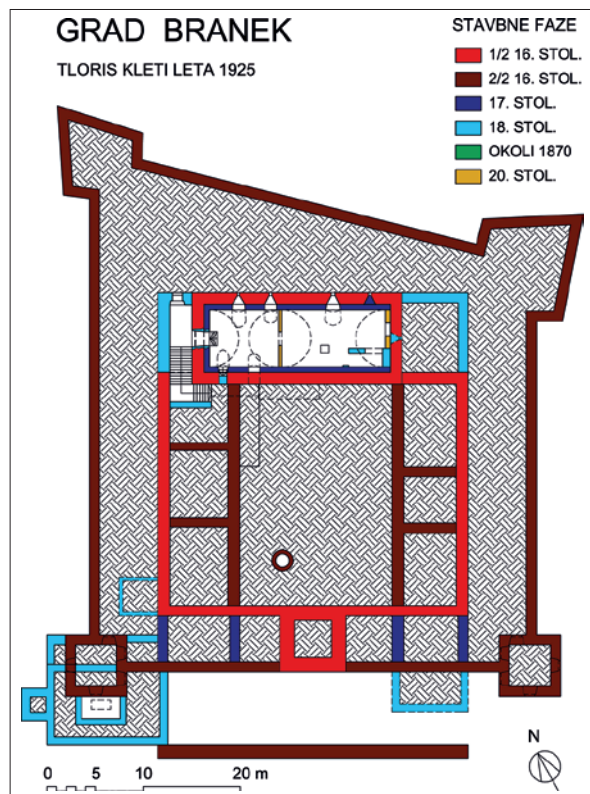
Branek v srednjem veku

Branek v srednjeveških dokumentih nikoli ni omenjen kot grad in vse kaže, da na njegovi lokaciji v srednjem veku nikoli ni bilo značilne utrjene srednjeveške grajske stavbe.³⁵ To spoznanje potrjuje

³³ UKPP, Mallegg – Branek. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis na dveh tipkopijsnih straneh iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka. Prim, Curk, *Ljutomer*, str. 25.

³⁴ Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 13.

³⁵ Prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; Stopar, *Razvoj*, str. 18, 20, 167–174; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 39; Blaznik, *Historična topografija*, I, str. 55; Stopar, *Grajske*

Tlorisa kleti in pritličja gradu Braneč pred požarom leta 1925. Poskus rekonstrukcije z barvno vrisanimi fazami stavbnega razvoja in črtkano označenimi zidovi, ki so bili leta 1925 že podrti (risal: Igor Sapač, 2017 in 2022).

tudi stavbna analiza, osnovana na ohranjenih ostan-kih in na omenjenih historičnih slikovnih virih ter topografskih starih opisih, ki ne kaže, da bi bila v grad Braneč vključena kakršna koli srednjeveška grajena substanca. Domneva, da je tam stal močan in za obrambo sposoben stolp – branik –, kamor so se mogli med sovražnimi napadi na varno zateči bližnji vaščani, je neosnovana, nekritična in nikakor ni verjetna.³⁶ Če lokacija gradu, ki je – kljub razgledni legi nad dolino Ščavnice in Murskim poljem – zaradi višjega pobočja Kamenščaka v ozadju na južni strani ter položnega terena na vzhodni in zahodni strani naravno dokaj slabo zavarovana, kaže, da tam ne bi bilo smiselno postavljati kakšnega utrjenega srednjeveškega gradu. Po drugi strani je ta lokacija zelo primerljiva z lokacijami, na katerih so po vsem sedanjem slovenskem prostoru v 13. in 14. stoletju gradili značilne poznosrednjeveške plemiške dvore v obliki stolpov, torej tako imenovane stolpaste dvore.³⁷

stavbe, 2, str. 11; Janežič, Grad Braneč, str. 5; Pintarič, *Odnosi*, str. 55; Donša, Dvorec Braneč, str. 2–3.

³⁶ Prim. Janežič, Grad Braneč, str. 5; Pintarič, *Odnosi*, str. 55; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 3.

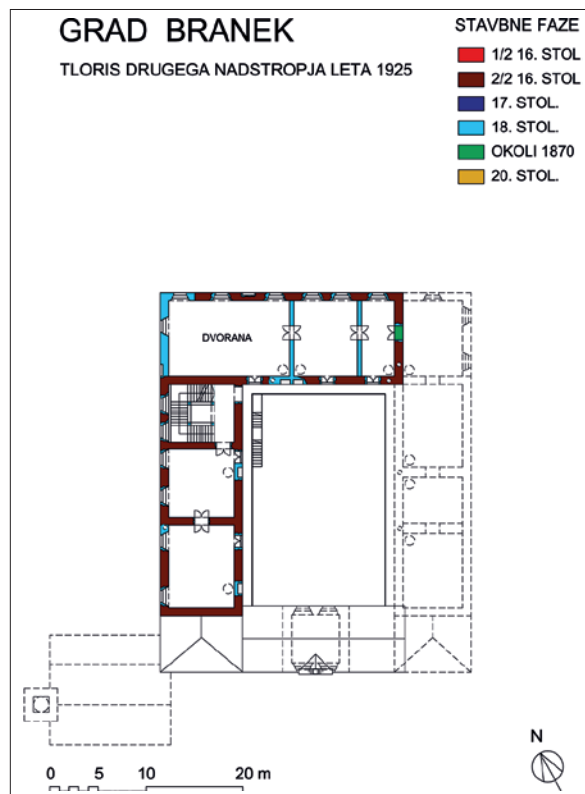
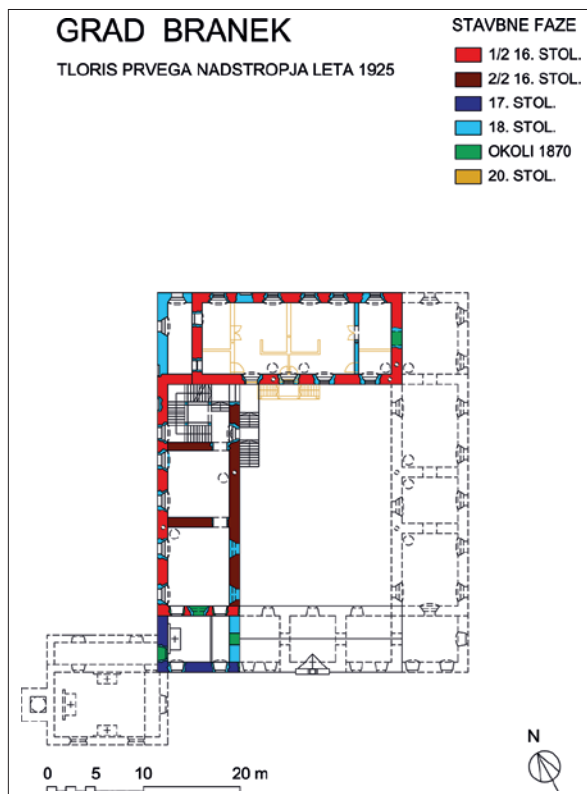
³⁷ Za problematiko poznosrednjeveških stolpastih dvorov v slovenskem prostoru: Stopar, *Razvoj*, str. 125–131; Stopar, *Architektursymbolik*, str. 147–169; Makarovič, *Pričevanje gotskega stolpa*, str. 143–205; Sapač, *Arhitekturnozgodovinska*, str. 371–410.

Fran Kovačič je leta 1926 zapisal, da se je Braneč razvil iz prvotnega strelskega obrambnega stolpa, enakega tistim pri Gajševcih, v Lukavcih, Noršincih, Babincih, okoli Razkrižja in drugod.³⁸ To domnevo je gotovo zapisal tudi zaradi navedbe v Janischevem leksikonu Štajerske iz leta 1885, da stoji grad Braneč na lokaciji starega strelskega stolpa, ki so ga šele v 18. stoletju podrli in nadomestili z veliko stavbo s štirimi etažami.³⁹ Če pustimo ob strani dejstvo, da je besedilo v Janischevem leksikonu zmotno pomešalo podatke o usodi visokega grajskega stolpa iz 16. in 17. stoletja s podatki o starejših strelskih dvorih na širšem območju Murskega polja, je treba ugotoviti, da je bila že vsaj v 19. stoletju prisotna teza, da se je grad Braneč razvil iz prvotnega stolpa. Ta teza se načeloma ustrezno ujema z odsotnostjo omemb srednjeveškega gradu na tej lokaciji in z geomorfološkim značajem lokacije.

Fran Kovačič je razvil tezo, da je grad slovensko ime Braneč dobil v davni preteklosti, po branišču ali braniku na tej lokaciji, ki da je okoliškemu prebivalstvu med sovražnimi napadi nudil zavetje. Slovensko

³⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 121; 201–202; prim. Nowotny, *Südsteirische Burgen*, str. 67; *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Novak, *Ljutomer*, str. 38.

³⁹ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; prim. Lampe, *Naše slike*, str. 526.

Tlorisa prvega in drugega nadstropja gradu Braneč pred požarom leta 1925. Poskus rekonstrukcije z barvno vrisanimi fazami stavbnega razvoja in črtkano označenimi zidovi, ki so bili leta 1925 že podrti (risal: Igor Sapač, 2017 in 2022).

ime gradu, ki naj bi pozneje prešlo tudi na bližnjo vas Branoslavci, v dokumentih iz 15. stoletja omenjeno kot *Brunigl*, *Brungl* in *Brunnikg*, je povezal celo z bližnjimi prazgodovinskimi gomilami in tudi na tej podlagi domneval zelo visoko starost utrjene lokacije; grajska lokacija naj bi imela popolnoma značaj staroslovenskih gradišč in branikov. Zapisal je tudi, da se je nemško ime Maylegg, Maleck ali Mallegg uveljavilo šele veliko pozneje in da ni moglo izpodrinuti udomačenega in starejšega slovenskega imena Braneč oziroma Branik.⁴⁰ Te teze, ki ni osnovana na materialnih dokazih ali srednjeveških pisnih virih, marveč zgolj na poskusu etimološke interpretacije zemljepisnega imena Braneč, poznejše raziskave niso ne potrdile ne ovrgle. Doslej na tej lokaciji niso bili odkriti nobeni sledovi, ki bi kazali na poselitev pred poznim srednjim vekom. Vse kaže, da je hotel Kovačič v obdobju ostrih mednacionalnih trenj za vsako ceno, tudi brez ustreznih dokazov, in v nasprotju s previdnejšo interpretacijo Mateja Slekovca iz poznega 19. stoletja uveljaviti prepričanje, da je na tej loka-

ciji pred gradom z nemškim imenom stala slovenska utrdba.⁴¹

Veliko bolj oprijemljivo kot z domnevno staroslovensko utrdbo je mogoče nastanek Braneč povežati z intenzivno kolonizacijo širšega ljutomerskega območja po letu 1200, ko se je vzhodna meja med Svetim rimskim cesarstvom in madžarskim kraljestvom ustalila vzhodno od poznejše trške naselbine Ljutomer in je salzburska nadškofija pred letom 1242 zgradila grad Ljutomer.⁴² Vse kaže, da so kmalu po nastanku ljutomerskega gradu zahodno od nje, na širšem območju Murskega polja, zgradili celo vrsto stolpastih dvorov, ki so imeli predvsem funkcijo manjših upravnih središč v zvezi z načrtno kolonizacijo za nemško državo na novo pridobljenega ozemlja.

Plemiških stolpastih dvorov ne gre enačiti s strelskimi dvori oziroma t. i. strelci (*sagitarii*, *Schützen*); vse kaže, da so bili strelski dvori številčnejši in da so imeli največkrat zgolj obliko utrjenih oziroma za obrambo usposobljenih kmetij. Strelski dvori so se na območju poznejše slovenske Štajerske začeli pojavljati po letu 1131, po sklenitvi trajnejšega in trdnj-šega obmejnega miru med salzburskim nadškofom

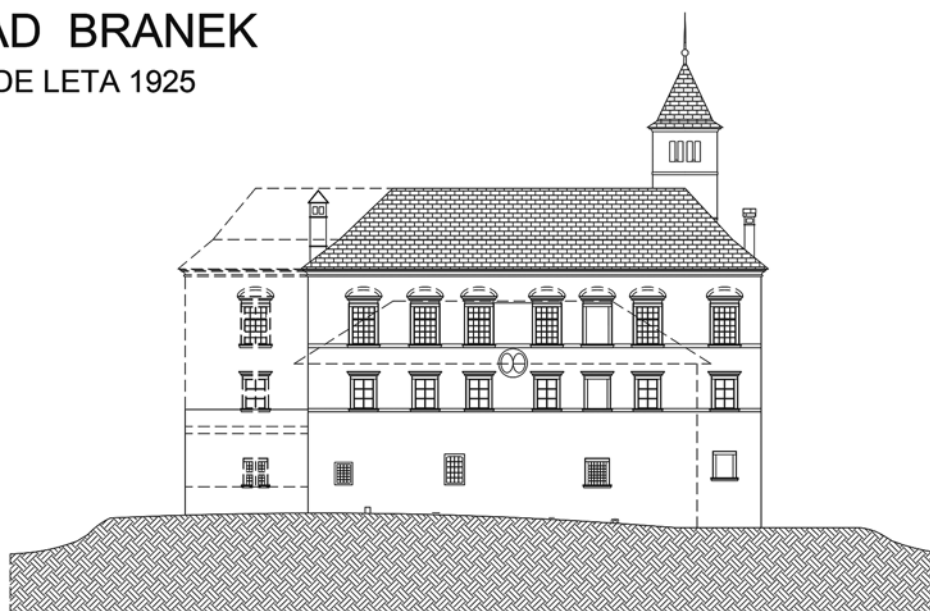
⁴⁰ Kovačič, Doneski, str. 54; Kovačič, *Ljutomer*, str. 201–202. Vas Branoslavci je v srednjeveških dokumentih omenjena šestkrat: v letih 1431 in 1441 kot *Brunigl*, leta 1443 kot *Brunngl*, leta 1445 kot *Pruenygen*, leta 1456 kot *Brunnikg* in leta 1459 dorf *Brunnigk*. Blaznik, *Historična topografija*, I, str. 55.

⁴¹ Prim. Kovačič, Doneski, str. 54, 81.

⁴² Prim. Štih, Salzburg, Ptuj, str. 535–544.

GRAD BRANEK

FASADE LETA 1925

SEVEROVZHOD

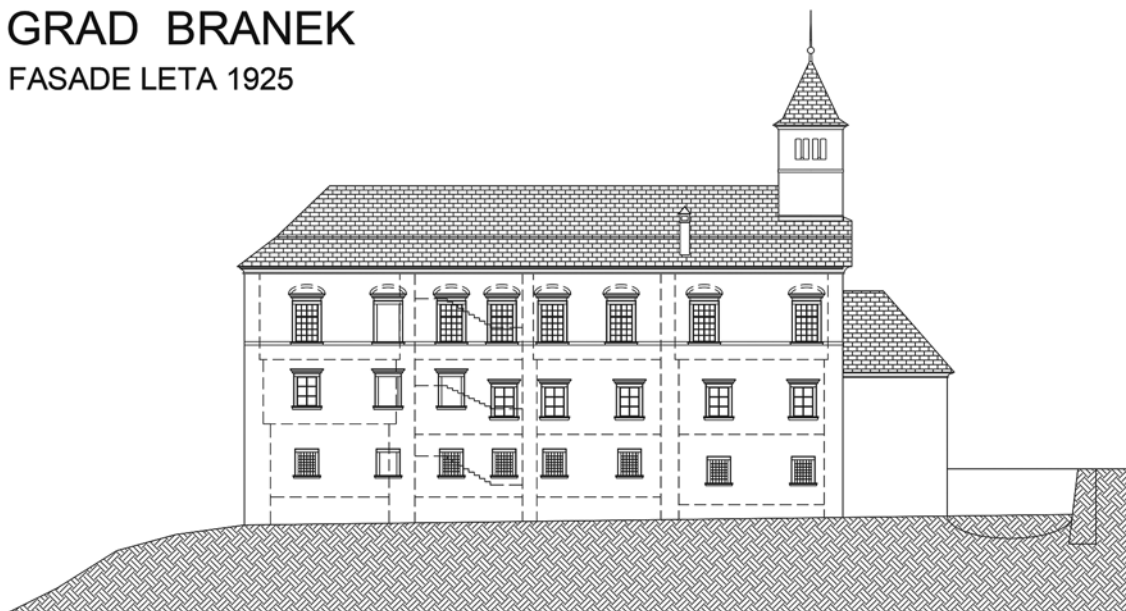
JUGOVZHOD

0 5 10 20 m

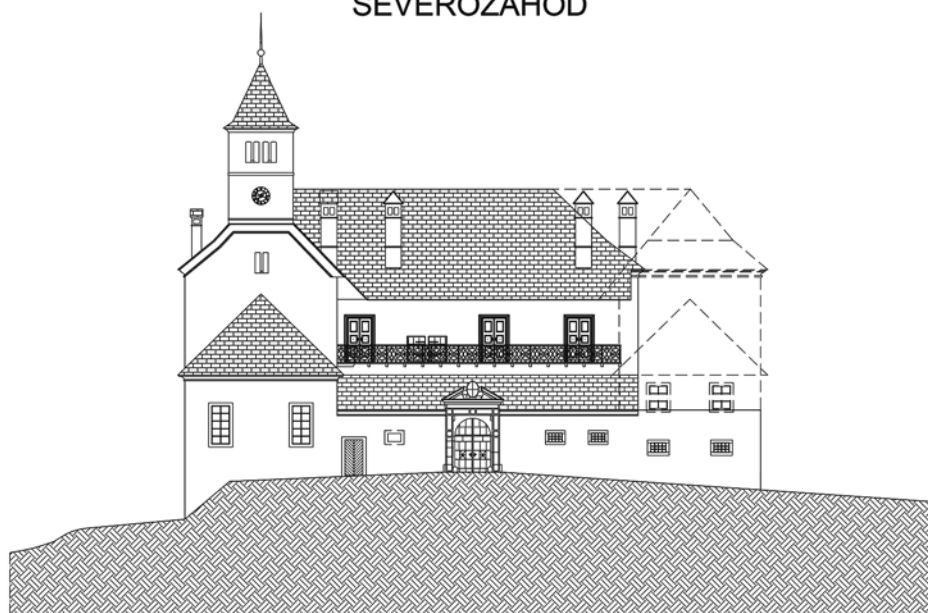
Izrisa severovzhodne in jugovzhodne zunanje fasade gradu Braneč pred požarom leta 1925. Poskus rekonstrukcije s črtkano označenimi zidovi, ki so bili leta 1925 že podrti in obsegom sedanje stavbe (risal: Igor Sapač, 2017 in 2022).

GRAD BRANEK

FASADE LETA 1925

SEVEROZAHOD

JUGOZAHOD

0 5 10 20 m

Izrisa severozahodne in jugozahodne zunanje fasade gradu Braneč pred požarom leta 1925. Poskus rekonstrukcije s črtkano označenimi zidovi, ki so bili leta 1925 že podrti in shematsko razdelitvijo notranjega prostora na severozahodni strani (risal: Igor Sapač, 2017 in 2022).

GRAD BRANEK

FASADE IN PREREZI LETA 1925

DVORIŠČE SEVEROVZHOD IN PREREZA SKOZI
SEVEROZAHODNI IN JUGOVZHODNI TRAKT

DVORIŠČE SEVEROZAHOD IN PREREZ SKOZI SEVEROVZHODNI TRAKT

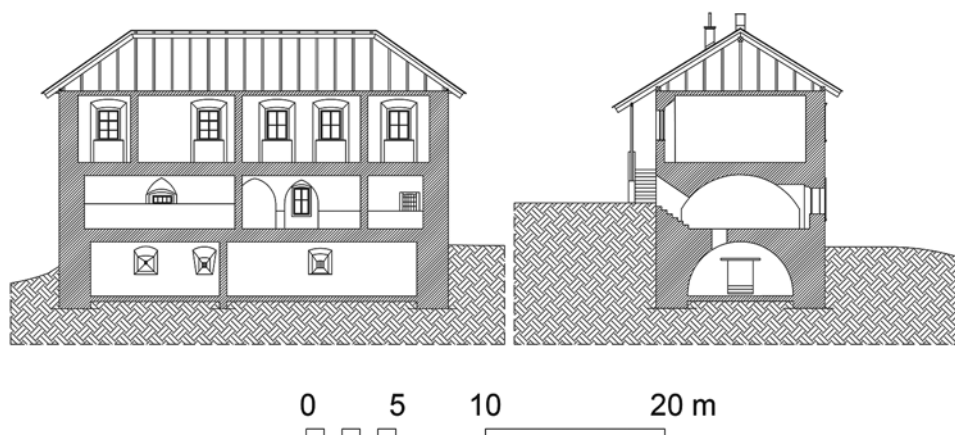
0 5 10 20 m

 A horizontal scale bar with markings at 0, 5, 10, and 20 meters.

Izrisa severovzhodne in severozahodne dvoriščne fasade gradu Braneč s prerezi skozi severozahodni, jugovzhodni, jugozahodni in severozahodni trakt pred požarom leta 1925. Poskus rekonstrukcije s črtkano označenimi zidovi, ki so bili leta 1925 že podrti in obsegom sedanje stavbe (risal: Igor Sapač, 2017 in 2022).

GRAD BRANEK

PREREZA SKOZI SEVEROVZHODNI TRAKT LETA 2015

Izris vzdolžnega in prečnega prereza sedanjega ostanka nekdanjega gradu Branek (po posnetku Klavdije Vnuk iz leta 2015 dopolnil in izrisal Igor Sapač, 2022).

Konradom I. (1106–1147) in novim madžarskim kraljem Bélo II. (okoli 1110–1141). V pisnih virih se pojavljajo od druge polovice 12. stoletja do prve polovice 16. stoletja, čeprav so v 15. stoletju postopno izgubili pomen. Strelci v strelskih dvorih so za plačilo v obliki fevda opravljali vojaško-obrambne naloge. Na sedanjih širših območjih Ptuja, Radgone in Ljutomera in še zlasti na Murskem polju je bilo tovrstnih dvorov v 13. stoletju zelo veliko in z njimi so bili učinkovito zaustavljeni vpadi Madžarov.⁴³

Vse kaže, da so imeli na izpostavljenem obmejnem ljutomerskem območju nekateri plemiški stolpasti dvori poleg osnovne upravne funkcije tudi vlogo strelskih dvorov in da je torej šlo za utrjene stolpaste dvore. Tovrsten dvor bi v poznem srednjem veku utegnil biti tudi Branek. Na območju Branoslavcev je v deželnoknežjem urbarju iz časa med letoma 1280 in 1295 med strelskimi dvori omenjena *curia ze Perchtoldn 1 sch(utzelehn)*.⁴⁴ Tisti dvor je ime najbrž dobil

po nekem vitezu Bertoldu, ki ga sicer v uporabljenih pisnih virih ni mogoče zaslediti.⁴⁵ Ker za Branek v tistem obdobju ni drugih oprijemljivih podatkov, se zdi smiselno njegov začetek povezovati s tem omejenim strelskim dvorom. Pri tem je seveda treba poudariti, da gre zgolj za nedokazljivo domnevo in za eno od mogočih interpretacij prvih začetkov Braneka v poznem srednjem veku.⁴⁶

Leta 1431 je avstrijski vojvoda Albert V. vas Branoslavci – *Brunigl* – skupaj s še nekaterimi drugimi posestvi podelil v fevd Ortolfu Perneškemu ter njegovima bratrancema Viljemu in Juriju Perneškima.⁴⁷ Perneški, ki se v srednjeveških dokumentih omenjajo od druge polovice 12. stoletja in so izumrli v 16. stoletju, so imeli od tistega leta do 16. stoletja tudi bližnje gospodstvo in grad Negova.⁴⁸ Zdi se, da so takrat v fevd prejeli tudi domnevni stolpasti dvor na lokaciji poznejšega gradu Branek. Po drugi strani ne gre pov-

⁴³ Za strelske dvore: Mell, *Die sogenannten Schützenhöfe*, str. 146–157; Kovačič, *Doneski*, str. 30–43, 45–63, 70, 73; Kovačič, *Ljutomer*, str. 10–13, 120–121, 214, 220, 257; Kovačič, *Slovenska Štajerska*, str. 109–111; Kos, *Kolonizacija med Dravo in Rabo*, str. 260; Kos, *Meja proti Ogrski*, str. 87; Štih, *Salzburg, Ptuj*, str. 536–543; Hozjan, *Strelci*, str. 337; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujski*, str. 17; Štih, *Salzburg na spodnještajerski Dravi*, str. 187. Prim. Pintarič, *Odnosi*, str. 10–11; Magdič, *Prispevek*, str. 7–22.

⁴⁴ Blaznik, *Historična topografija*, I, str. 55; prim. Kovačič, *Doneski*, str. 54; Kovačič, *Ljutomer*, str. 214–215; Kos, *Kolonizacija*,

str. 260; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Donša, *Dvorec Branek*, str. 2.

⁴⁵ ZA Ljutomer – Slekovce, *Trg in župnija Ljutomer*; Kovačič, *Doneski*, str. 54; Kovačič, *Ljutomer*, str. 202; Donša, *Dvorec Branek*, str. 2.

⁴⁶ Prim. Curk, *Ljutomer*, str. 25; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Branek*, str. 5; Novak, *Ljutomer*, str. 38; Donša, *Dvorec Branek*, str. 2.

⁴⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 202; prim. *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Janežič, *Grad Branek*, str. 5.

⁴⁸ Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 50. Za genealogijo rodovine Perneških: Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 55–57.

Dvor Branek v 14. in 15. stoletju. Pogled iz zraka z vzhodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Jakob Dan Dugonik na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

sem izključiti možnosti, da so prav oni na širokem izravnanem pomolu na obronku Kamenščaka zgradili nov poznosrednjeveški stolpasti dvor. Na to je mogoče pomisliti tudi zaradi vzporedja med imenom plemiške družine in slovenskega imena gradu, ki morda ni izpeljanka iz besede branik, kakor je v obdobju ostrih mednacionalnih trenj kar preveč samoumevno domneval Fran Kovačič, marveč izpeljanka iz nemškega imena plemiške rodovine, ki je imela po letu 1430 v posesti to območje: Pernegg, Perneck, Berneck – Pranegg, Praneck, Braneck – Braneg, Branek.⁴⁹ Ob tem seveda ne gre izključiti niti možnosti, da je ime Branek nastalo kot popačenka iz nemškega zemljepisnega lastnega imena Braunegg – Rjavi grič oziroma Rjavo brdo.

Fran Kovačič je leta 1926 zapisal domnevo, da so (novoveški) grad v prvi polovici 17. stoletja postavili kot nadomestilo za stari obrambni stolp, a da so nekateri deli gradu starejši in da naj bi tu že v srednjem veku stal večji grad. Pri tem navaja mnenje nekega dandanes pozabljenega poljskega arhitekta s priimkom Halicki, češ da naj bi bila opeka v glavnem delu grajskega poslopja še iz 13. stoletja.⁵⁰ Pri tem

je treba opozoriti, da se Kovačič nikoli ni ukvarjal z zanesljivim arhitekturnozgodovinskim analiziranjem historičnih grajenih stvaritev in da v času, ko je pripravil zgodovinsko predstavitev gradu Branek, še ni bila razvita metodologija stavbnorazvojne analize ter interpretacije grajskih stavb. Njegove navedbe je zato treba jemati z zadostno mero kritičnosti.⁵¹ Ohranjenе spodnje tri četrtine nekdanjega glavnega grajskega trakta s strukturo opečne zidave in stavbnimi členi kažejo, da niso nastale pred začetkom 16. stoletja, in tudi na podlagi vse razpoložljive dokumentacije v zvezi z nekdanjo dokaj obsežno grajsko celoto ni mogoče priti do zaključka, da so bili vanjo vključeni srednjeveški zidovi. Kljub temu pa se zdi verjetno, da so grad v zgodnjem novem veku postavili na lokaciji nekdanjega poznosrednjeveškega dvora. Po konfiguraciji terena je mogoče domnevati, da je glavna stavba dvora najverjetneje stala na lokaciji poznejšega osrednjega grajskega trakta oziroma sedanje enonadstropne stavbe, ki je edini ostanek nekdanjega grajskega kompleksa. Na podlagi analogij je dopustno sklepati, da je bil dvor postavljen na robu razgledne naravne terase, da je imel pravokotno talno ploskev v izmeri

⁴⁹ Fran Kovačič je zmotno sklepal, da so se Perneški imenovali po Braneku in ni upošteval obratne možnosti ter jih je posledično povsem zgrešeno poslovenjeno imenoval Braneški, po njem pa je zmotni podatek povzelo še več avtorjev (Kovačič, *Ljutomer*, str. 202–203; prim. Curk, *Ljutomer*, str. 25; Janežič, *Grad Branek*, str. 5; Novak, *Ljutomer*, str. 38). Prim. tudi: Donša, *Dvorec Branek*, str. 2–3.

⁵⁰ Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; prim. Donša, *Dvorec Branek*, str. 2.

⁵¹ Poglobljene kastelološke raziskave v večjem delu Evrope so v zadnjih desetletjih pokazale, da opečnega zidovja srednjeveških in novoveških grajskih stavb na splošno ni mogoče niti približno zanesljivo datirati zgolj na podlagi oblik in dimenzij zidakov; velikosti opečnih zidakov so se v različnih krajih in regijah zelo razlikovale in pogosto so sočasno na istih lokacijah uporabljali različne opečne zidake, denimo, eno vrsto za nosilno obodno zidovje in drugo za obokane nošene konstrukcije. Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; prim. Donša, *Dvorec Branek*, str. 2.

Reliefna upodobitev graditelja gradu Branek v prvi tretjini 16. stoletja Franca pl. Herbersdorfa (okoli 1490–1566) na epitafu oziroma kenotafu iz časa med letoma 1555 in 1560 v župnijski cerkvi Vseh svetih v kraju Allerheiligen pri Wildonu na avstrijskem Štajerskem (levo) in heraldični epitaf njegove prve žene Amalijske, roj. pl. Waideck, iz leta 1543 v isti cerkvi (desno) (foto: Igor Sapač, 2022).

približno 9 × 14 m ter da je imel nad pritličjem še dve nadstropji in strmo štirikapno streho. Ob glavni stavbi, ki je imela najverjetneje obliko čokatega stolpa, so gotovo stala stranska gospodarska poslopja.

Stavbna zasnova gradu Branek v 16. stoletju

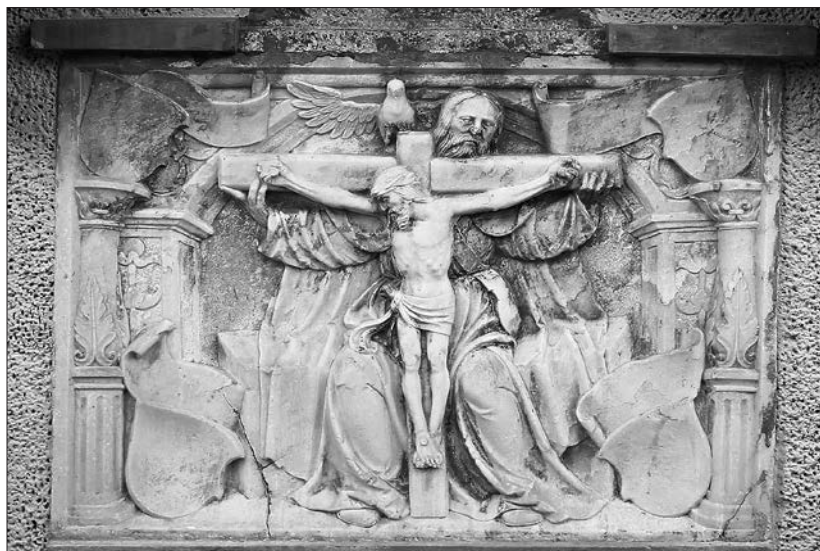
Ker nič ne kaže, da je zgodnjenovoveški grad nastal z vključitvijo zidovja starejšega dvora, se zdi najbolj verjetna domneva, da je bilo poslopje dvora v neki neznani katastrofi uničeno. Leta 1477 naj bi Ljutomer v t. i. ogrski vojni med madžarskim kraljem Matijem Korvinom (1443–1490) in cesarjem Friderikom III. (1415–1493) požgal Korvinov pristaš Jurij grof Zagorski.⁵² Vojna, ki je tistega leta izbruhnila, je

trajala do leta 1490 in v njej so Korvinove čete zasledle tudi številne gradove na Štajerskem.⁵³ Decembra 1479 so vpadle na vzhodno Štajersko ter zasedle Radgono in Obrajno (Halbenrein) ter nato oboje obdržale vse do leta 1490 oziroma 1491. Leta 1487 so z obleganjem razdejele in zavzele tudi grad Negova, ki je bil v rokah cesarskega vojskovodje Jerneja Perneškega (okoli 1440–1506/1507).⁵⁴ Zgolj ugibati je mogoče, ali je bil takrat poškodovan tudi Branek, ki je bil – prav tako kot Negova – v posesti Jerneja Perneškega. Glede na to, da so Madžari v tistem času v bližnji okolici zasedli vse gradove razen Hrastovca, se zdi najbolj verjetno, da je Jernej Perneški izgu-

⁵² Kovačič, Doneski, str. 69; Kovačič, *Ljutomer*, str. 120, 183; prim. Markovič, *Zemljiška posest*, str. 34.

⁵³ Štih, Salzburg na spodnještajski Dravi, str. 198.

⁵⁴ Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 530, 532, 535. O razdejanju gradu Negova priča tudi t. i. Matjaževa kamnita kroglo z vklesano letnico 1487, ki je vzdana levo zgoraj ob glavnem portalu grajskega jedra.

Trije figuralni reliefni fragmenti nekdanjega prvega epitafa graditelja gradu Branek Franca pl. Herbersdorfa in njegove družine iz leta 1547 na zidovju župnijske cerkve v kraju Sankt Georgen an der Stiefing blizu Wildona na avstrijskem Štajerskem. Franc pl. Herbersdorf je upodobljen skrajno levo na levi spodnji plošči (foto: Igor Sapač, 2022).

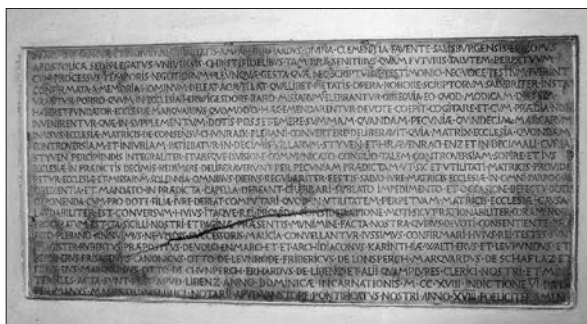
bil tudi Branek in da ga je nato, enako kot Negovo, znova pridobil leta 1492. Načeloma je mogoče tudi pomisliti, da je bil dvor Branek razdejan leta 1479, sočasno, ko so osmanski napadalci do tal požgali trg Ljutomer.⁵⁵ Osmanski napadi so se Braneke vsekar dotaknili, ker je s tem v zvezi ohranjena stara pripovedka o beli ženi na Braneku.⁵⁶

Branek je v zadnji četrtini 15. stoletja gotovo doživel zelo burno obdobje. Če je bil takrat resnično razdejan, se zdi malo verjetno, da bi se njegov gospodar Jernej Perneški po letu 1492 lotil velikopotezne obnove in širitve, saj je bil zelo zaposlen z obnovo gradu Negova, najbrž pa tudi z utrjevanjem ljutomerskega gradu. Umrl je leta 1506 ali na začetku leta

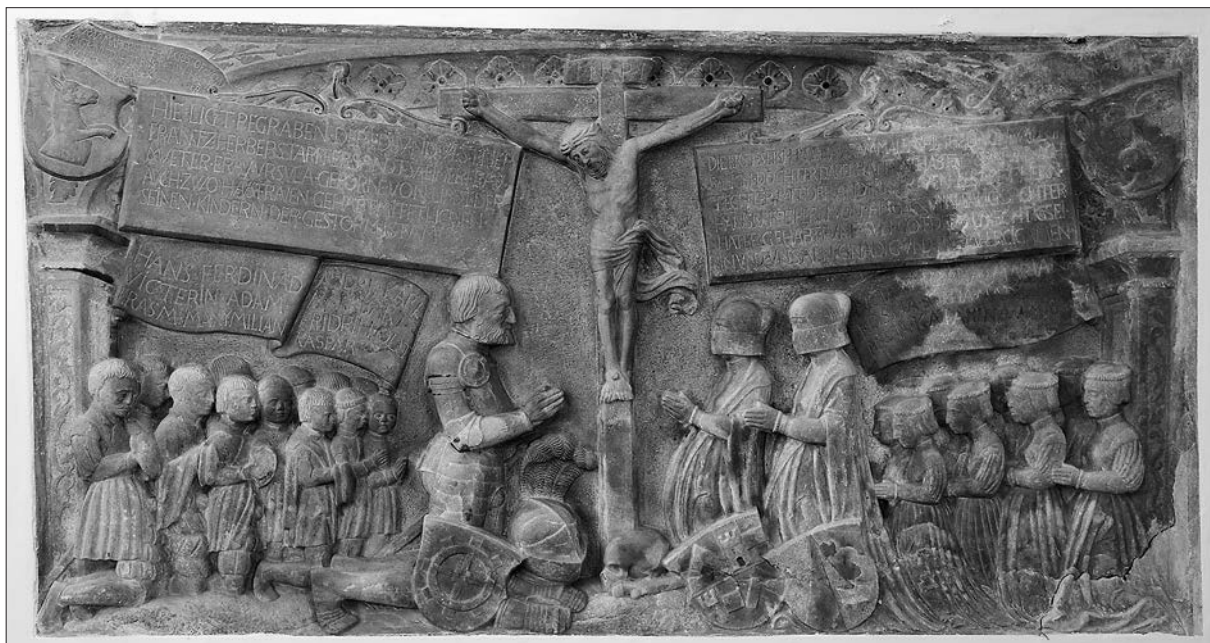
⁵⁵ Ilwof, *Die Einfälle*, 10, 1861, str. 250; Slekovec, *Turki*, str. 17, 19; Simoniti, *Turki*, str. 73–74; prim. Kovačič, *Doneski*, str. 69; Kovačič, *Ljutomer*, str. 183; Voje, *Slovenci*, str. 28.

⁵⁶ Pripovedko je v zbirki štajerskih pripovedk leta 1890 pod psevdonimom Hans von der Sann prvič objavil pisatelj, učitelj in zbiralec domoznanskega gradiva Johann Krainz oziroma Janez Krajnc (Celje, 1847 – 1907, Gradec). Sann, *Sagen*, str. 97. »Ko so Turki nameravali oblegati grad Branek, se je našel človek, sovražen družini grajskega gospoda, ki je sovražnikom izročil načrt utrdbe, da bi jim olajšal zavzetje gradu. Istočasno je grajsko dekle ponoči šlo ven na hodnik in na njegovem koncu

zagledalo belo ženo, ki se je na Braneku že nekajkrat pojavila. Bela žena se je pogovarjala s črnim zakritim možem. Dekle je od strahu omedlelo in ko se je ovedlo, je na tistem kraju, kjer sta stali medtem že izginuli pojavi, zagledalo ležati list papirja. Grajsko dekle je list vzelo in ga odneslo v očetovo sobo. On je ugotovil, da so na listu natančni načrt gradu in tudi druge pomembne navedbe, ki bi bile sovražnikom zelo koristne, za branilce gradu pa bi bile lahko pogubne. Bela žena je list z načrtom iztrgala zakritemu možu in ga pustila ležati na grajskem hodniku, da bi grajski gospod izvedel za nameravano izdajo.« Prevedel Igor Sapač.

Nenavadni kamniti napisni ploči v notranjščini župnijske cerkve v kraju Sankt Georgen an der Stiefing, ki ju je dal leta 1547 izdelati braneški graščak Franc pl. Herbersdorf (foto: Igor Sapač, 2022).

Med letoma 1555 in 1560 izdelani drugi reliefni figuralni epitafozi oziroma kenotaf graditelja gradu Branek Franca pl. Herbersdorfa (okoli 1490–1566) in njegove družine v župnijski cerkvi Vseh svetih v kraju Allerheiligen pri Wildonu na avstrijskem Štajerskem (foto: Igor Sapač, 2022).

1507 in ni zapustil moških potomcev.⁵⁷ Ugibati je mogoče, ali so po njegovi smrti izbruhnili spori za njegovo dediščino⁵⁸ in ali je morda to pripeljalo do tega, da Branek na začetku druge četrtine 16. stoletja ni bil več perneška posest, marveč je prešel – morda kot deželnoknežji zakupni fevd – v roke Franca pl. Herbersdorfa (okoli 1490–1566). Leta 1527, ko

je za območje Štajerske v zvezi z organizacijo protiosmanske obrambe nastal poseben davčni popis glavarine, sta bila dvor oziroma grad Branek – *hof Preuneck, Prawnakh, Prawneckh schlos* – in vas Branoslavci – *Prawneckh dorff* – skupaj s pripadajočim imenjem na območjih Negove, Močne, Ormoža, Obreža, Koga, Jamne, Trnovcev, Radmerja, Branoslavcev in Radoslavcev v rokah Franca pl. Herbersdorfa (Herberstarff).⁵⁹ Sočasni omembi Braneka kot dvora

⁵⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 187–188; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 51; Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 52; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 56.

⁵⁸ Prim. Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 52.

⁵⁹ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 55; Koropec, Slovenski del, str. 226; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 39; Stopar, *Grajske*

in kot gradu, kažeta, da so prav v tistem času nekdanji dvor nadomestili z večjim gradom.

Fran Kovačič je zapisal, da je na začetku 17. stoletja Johann Mailgräber stari obrambni stolp Branek nadomestil z gradom.⁶⁰ A vse kaže, da se je to v resnici zgodilo že skoraj eno stoletje prej, okoli leta 1527, in da graditelj novega gradu ni bil Janez Franc pl. Meylgraber († 1626), marveč Franc pl. Herbersdorf. To potrjuje tudi podatek iz leta 1540; Branek je bil takrat omenjen kot ena od najpomembnejših signalnih točk, kjer so v sklopu protiosmanske obrambe prižigali opozorilne ognje. Vse druge najpomembnejše signalne točke v bližini so bile ob velikih gradovih; Ljutomer, Radgona, Ormož, Borl, Ptuj, Vurberk, Maribor itd.⁶¹ To kaže, da je bil Branek takrat torej že dovolj pomemben utrjeni grad in ne zgolj manjši dvor.

Vse kaže, da je Branek nastal kot eden od poslednjih srednjeveških gradov na slovenskem Štajerskem oziroma kot eden od redkih gradov, ki so jih na Štajerskem v zgodnjem novem veku postavili v skladu s tradicijo utrjenih srednjeveških plemiških podeželskih gradov. Pri iskanju odgovorov na vprašanja, kdaj točno so ga zgradili in kakšna je bila njegova prvotna stavbna zasnova, si je mogoče pomagati tudi s podatki o življenju Franca pl. Herbersdorfa. Ta je bil prvi član te znane štajerske plemiške rodovine, ki se je imenoval po Braneku – *Herr auf Praunegg*. Bil je član štajerskega deželnega odbora in je zaslovel kot oče 23 otrok. Vse kaže, da je imel poseben odnos do preteklosti oziroma zgodovine in da se je s svojimi posebnimi dosežki želel zapisati vanjo. Od leta 1519 oziroma 1520 je bil poročen z Amalijo pl. Waideck (okoli 1500–1542), po njeni smrti pa se je leta 1543 poročil z Elizabeto baronico Herberstein. Po njeni smrti se je na svojem matičnem gradu Herbersdorf v kraju Allerheiligen pri Wildonu na avstrijskem Štajerskem leta 1564 poročil še tretjič – tokrat s Katariño pl. Gleispach († 1598). V prvem zakonu se mu je med letoma 1520 in 1542 rodilo kar 14 otrok: Janez, Ferdinand, Viktorin, Adam, Erazem, Maksimiljan, Luiza, Barbara, Marijana, Rozina, Marjeta, Ana, Zofija, Katarina. Velika večina otrok iz tega zakona – razen Marijane, Zofije in Katarine, ki so odrasle in se poročile – je umrlo v zgodnji mladosti. V drugem zakonu se mu je med letoma 1543 in 1563 rodilo

še devet otrok: Andrej (1543–1602), Markvard (roj. 1546, umrl kot otrok), Karel (1547–1606), Friderek (roj. 1549, najverjetneje umrl kot otrok), Oton (1551–1601), Amalija (1553–1597), Gašper (1555–1593), Ulrik (1560–1589), Kunigunda (roj. okoli 1562). Ko je Franc pl. Herbersdorf leta 1566 umrl, so ga pokopali v župnijski cerkvi sv. Jurija v kraju St. Georgen an der Stiefing blizu Wildona, ob njegovih starših in drugi ženi. Tam nanj spominja zlasti epitaf iz leta 1547, ki je sicer samo fragmentarno ohranjen, a kljub temu dobro primerljiv z njegovim drugim epitafom oziroma kenotafom v župnijski cerkvi Vseh svetih v kraju Allerheiligen iz časa med letoma 1555 in 1560.⁶²

⁶² Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 525, 529; https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_von_Herberstorff. V župnijski cerkvi Vseh svetih v kraju Allerheiligen sta dokaj celovito ohranjena nagrobna spomenika Franca pl. Herbersdorfa in njegove prve žene Amalije (Krenn, *Die Oststeiermark*, str. 72; Woisetschlager in Krenn, *Dehio-Handbuch*, str. 14). Vse kaže, da je dal Franc pl. Herbersdorf po smrti prve žene v trajni spomin nanjo leta 1543 izdelati kakovosten heraldični in napisni epitaf, ki je sedaj vzidan v starem gotskem prezbiteriju oziroma v današnji stranski kapeli cerkve, nekaj let pozneje pa je dal izdelati še večji figuralno-heraldično-napisni epitaf, na katerem je upodobljen kleče pred Križanim, skupaj s prvo in drugo ženo ter 12 sinovi in 9 hčerami. Večji epitaf, ki je sedaj vzidan v notranjščini cerkve, na sekundarni lokaciji, na vzhodni steni baročne ladje pod pevskim korom, je opremljen s šestimi napisnimi polji, ki pojasnjujejo razmerja med upodobljenimi družinskimi člani. Zgoraj levo je vklesano: FRAV • MARGRET • HERN • CRISTOF • VON / RAGKNIZ • DAHTER • IST • HERN • HAN/SN FREIHER • VON • HERBERSTAIN • HAVSFRAV / GEWEST. Na polju levo v sredini je vklesano: HIE • LIGT • PEGRABEN • DER • EDL • VND • VEST • HER / FRANTZ • HERBERSTARFFER • SANDT • SAEINER • FRAV • / MVE-TER • ERAV • VRSVLA • GEPORENE • VON • LINDT • DER / AVCH • ZWO • HAVSFRAVEN • GEHABT • MIT • ETLICHEN • / SEINEN • KINDERN • DER / GESTORM • IST • AM • [datum smrti ni vklesan]. Na levem spodnjem dvodelnem polju so ločeno vklesana imena sinov iz dveh zakonov: HANS • FERDINAD / VICTE-RIN • ADAM • / ERASM • MAXYMILIAN // ANDRE • KARL / MARKBART • / FRIDRIH • ODT / KASPAR. Na desni strani je v majhnem polju zgoraj vklesano: FRAV • LVCI • NICLAS • FEGLER • ZV • HAVZN / HAM • DAHTER • IST • KRISTOF • VO[N] • WADEK / HAVSFRAV • GEBEST. V večjem polju desno na sredini je vklesano: DIE • ERST • SEIN • HAVSFRA • FRAV • AMALEI • CRISTOFEN • VON • WADEGK • / SA-LIGN • DOCHTER • DAPEI • HAT • ER • GEHABT • SEX • SVN • VND • AGHT / TECHTER • MIT • DER • ANDERN • FRAVEN • ELISABET • HERN • / HANSN • FREIHERN • VON • HERBERSTAIN • SALIG • DA-CHTER • / HAT ER • GEHABT • FVNF • SVN • GOT • DER • ALMECHTIG SEI / IN VND • VNS • ALN • GNADIG • VND • BARMHERCIG AMEN. Na desnem spodnjem polju so vklesana imena hčera: LVCI • BARBA-RA • MARIANA / ROSINA • SOFFIA • MARGRET • / ANNA • KATARINA • AMALLEY. Ta epitaf, ki je upošteva je vklesana imena otrok nastal med letoma 1555 in 1560, je pravzaprav kenotaf, saj Franca pl. Herbersdorfa po smrti niso – tako, kot je bilo najbrž predvideno v času izdelave tega nagrobnega spomenika – pokopali v župnijski cerkvi Vseh svetih v kraju Allerheiligen, marveč v sosednji župnijski cerkvi, v kraju Sankt Georgen an der Stiefing. V tisti župnijski cerkvi sta na notranji strani severne stene severne stranske ladje, ob

stavbe, 2, str. 11; Koropec, Davčni popis, str. 501, 507; Luknjar, Ljutomer, str. 9; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 525; prim. Curk, *Ljutomer*, str. 25; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, Grad Branek, str. 5; Donša, Dvorec Branek, str. 4. Za plemiško rodovino Herbersdorf: Naschenweng, *Der Landständische*, I, str. 524–526.

⁶⁰ Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; prim. *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 55; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Janežič, Grad Branek, str. 6.

⁶¹ Simoniti, Sistem obveščanja, str. 96; Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 174; Simoniti, *Turki*, str. 116–117; prim. Pintarič, *Odnosi*, str. 23; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 30.

Značilno oblikovana ključasta strelna lina iz prve polovice 16. stoletja na severozahodnem delu zunanje severovzhodne stene v kleti obranjenega osrednjega trakta gradu Branek (foto: Klavdija Vnuk, 2015).

stranskem vhodu, na sekundarni lokaciji vzdani nenavadni plošči iz belega marmorja z obsežnima latinskima besediloma, ki ju je dal Franc pl. Herbersdorf izdelati leta 1547; plošča na levi strani ima prepis listine iz leta 1218, na desni plošči pa je pojasnilo k temu prepisu, opremljeno z grboma rodovin Herbersdorf in Herberstein. Plošči sta nastali v povezavi s tremi manjšimi pravokotnimi reliefnimi ploščami iz belega marmorja, ki so nekoč sestavljale prvi monumentalni figuralni epitaf Franca pl. Herbersdorfa in njegove druge žene Elizabete, roj. baronice Herberstein, od prezidave cerkve leta 1905 pa so – bolj ali manj poškodovane – vzdane na treh različnih koncih na zunanjsčini cerkve. Te tri plošče niso opremljene z napisi, a jih je mogoče na osnovi njihovih oblik, upodobljenih grbov in oseb zanesljivo povezati in opredeliti. Na prvi oziroma nekdanj desni plošči, ki je od leta 2019 pritrjena na dvoriščni zid ob zahodni fasadi cerkve, je pod renesančnim lokom upodobljenih 10 ženskih likov, ki so od desne proti levi razporejeni z manjšanjem velikosti v odvisnosti od starosti. Skrajni desni ženski lik je spodaj opremljen z grbom plemiške rodovine Waideck, enako visoki ženski lik ob njem levo pa z grbom plemiške rodovine Herberstein; ni dvoma, da gre za upodobitve Amalije, roj. pl. Waideck in Elizabete, roj. baronice Herberstein ter 8 hčera Franca pl. Herbersdorfa. Na drugi oziroma nekdanj levi plošči, ki je sedaj pritrjena na južni fasadi cerkve, je pod renesančnim lokom kleče upodobljen bradat mož z grbom plemiške rodovine Herbersdorf spodaj – nedvomno Franc pl. Herbersdorf –, zraven njega pa je kleče upodobljen njegovih 9 sinov. Na tretji oziroma nekoč osrednji plošči, ki je sedaj vzdana na vzhodni strani prezbiterija, je pred renesančnim lokom upodobljena Sveta trojica oziroma Prestol milosti z izstopajočim Križanim. Manjše število upodobljenih otrok, kakor na epitaflu v župnijski cerkvi Vseh svetih v kraju Allerheiligen, kaže, da je ta epitaf nastal nekaj let prej, med letoma 1547 in 1553. To ugotovitev potrjuje tudi arhivski podatek, da sta na hrbtni strani osrednje plošče, ki je sedaj zaradi vzdave v steno prezbiterija nevidna, vklesana letnica 1547 in napis, ki sporoča, da je dal relief naročiti Franc pl. Herbersdorf. Napis menda vključuje tudi genealoške podatke o naročnikovem izvoru in njegovih prednikih (Fink, *Die Pfarrkirche*, str. 32). Za župnijsko cerkev v kraju Sankt Georgen an der Stiefing blizu Wildona: Krenn, *Die Oststeiermark*, str. 246–247; Woisetschläger in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 430; Fink, *Die Pfarrkirche*, str. 23–32; prim. Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 324–326. Za grad Herbersdorf v kraju Allerheiligen pri Wildonu, ki se je razvil iz dvora iz 12.

Jože Curk, ki je doslej najbolj natančno pregledal in stavbnogodovinsko ovrednotil ostaline gradu Branek, je menil, da so z začetka ali prve polovice 17. stoletja.⁶³ Kot kaže, ga je do te ugotovitve pripeljala pretežno opečna gradnja preostalega grajskega zidovja, gotovo pa tudi omenjena navedba Frana Kovačiča.⁶⁴ A obe izhodišči sta napačni. Curk je ob nekritičnem zanašanju na Kovačičev zapis premalo upošteval tudi dejstvo, da so v Pomurju oziroma na širšem območju prostranih ravnin ob reki Muri, drugače kakor, denimo, skoraj povsod drugod na Štajerskem, zaradi pomanjkanja ustreznega gradbenega kamna tudi že v srednjem veku za ambiciozne gradnje cerkvenih in grajskih stavb uporabljali opečne zidake.⁶⁵ Opečna gradnja sama torej ne more biti zanesljiv materialni vir za datacijo grajske stavbe.

stoletja in je kot manjši poznosrednjeveški grad ostal v lasti rodovine pl. Herbersdorf do leta 1609, nato pa je bil okoli leta 1660 nadomeščen s sedanjo grajsko stavbo – dvorcem: Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 331–333; Woisetschläger in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 177.

⁶³ UKPP, Mallegg – Branek. Umetnostnogodovinski-konservatorski topografski opis na dveh tipkopisnih straneh iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka. Prim, Curk, *Ljutomer*, str. 25.

⁶⁴ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 203.

⁶⁵ Masivni opečni zidovi so bili v pomurskem prostoru prisotni že vsaj v 13. stoletju, v obdobju romanike; značilni primeri so romanski cerkvi v Selu in Domanjševcih ter romansko jedro gradu (Dolnja) Lendava. Na Gradiščanskem v Avstriji so ohranjene posamezne opečne gradnje cerkva še iz predromanskega oziroma karolinškega obdobja; najzgovornejši primer je cerkev sv. Jakoba starejšega v kraju Güssing. Smiselno je opozoriti tudi na delno uporabo opeke v zahodnem traktu samostana Studenice pri Poljčanah iz 13. stoletja. Opečni zidovi so bili pogosti tudi v 15. in 16. stoletju. Značilni primer so poznosrednjeveški opečni obodni zidovi dvora Ristovec na obrobju Ptuja ter štirje valjasti vogalni obrambni stolpi gradu Velika Nedelja, ki so nastali v 16. stoletju in so s strukturo zidave zelo primerljivi z zidovjem v kletni etaži ostanka gradu Branek.

Grad Branek okoli leta 1600. Frontalni pogled na glavno grajsko fasado z dominantnim glavnim grajskim stolpom z jugozahodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Staša Fajdiga na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

Pri datiranju se je nujno treba opreti tudi na analizo stavbnih členov in na razpoznavno faznost gradnje. Oblike ključaste strelne line v kletni etaži, rahlo poševno zgrajenega južnega vogala ter banjastih obočkov v kleti in pritličju, ki so jih sekundarno prislonili na starejše stene, kažejo, da so najverjetneje vse štiri obodne stene sedanje stavbe – vsaj do vrha pritličja, domnevno pa do vrha prvega nadstropja, – iz prve polovice 16. stoletja.⁶⁶ V tisti čas je mogoče smiselno datirati tudi visoki glavni grajski stolp, ki je na omenjenih vedutah iz let 1618 in 1641 upodobljen s štirikapno piramidasto streho in ki je imel najverjetneje kvadratno talno ploskev v izmeri približno 7×7 m. Po sredini 16. stoletja bi bil takšen stolp, zasnovan še povsem v tradiciji srednjeveških bergfriedov, že popolni anahronizem in ga nikakor ne bi bilo mogoče uskladiti s takratnimi novimi usmeritvami na področju utrdbene arhitekture.⁶⁷ Pred sredino 16. stoletja, ko so severnoitalijanski stavbni mojstri na

Štajerskem uveljavili nova renesančna načela, pa so se takšni stolpi ponekod posamično še pojavljali, čeprav so bili upoštevane nove načine bojevanja z ognjenim strelnim orožjem že ob izgradnji zastareli.⁶⁸

Bivalno stavbo na pravokotni talni ploskvi v izmeri približno $9,5 \times 21,7$ m, ki je najbrž na isti lokaciji nadomestila starejši dvor in ki je ohranjena v obsegu sedanjega ostanka gradu, ter visoki stolp so gotovo povezali z obrambnim obzidjem, ki je vključilo tudi dvoriščno površino med obema zgradbama. Po konfiguraciji terena in historičnih slikovnih virih sodeč so obzidje najverjetneje postavili na lokaciji zunanjih obodnih sten poznejših severozahodnega in jugovzhodnega bočnega grajskega trakta. Po rahlo poševno zgrajenem južnem vogalu pritličja sedanje stavbe je mogoče sklepati, da so v prvi gradbeni etapi najprej zgradili to stavbo in da so nato v drugi gradbeni etapi

⁶⁶ Primerljive ključaste strelne line iz prve polovice 16. stoletja so ohranjene na zunanem obzidju jedra gradu Negova in na t. i. Sodnem stolpu v Mariboru. Datacijo obodnih zidov sedanje stavbe na lokaciji nekdanjega gradu Branek v prvo polovico 16. stoletja je mogoče opreti tudi na primerjavo z dokumentirano prvotno stavbo na lokaciji sedanjega dvorca Turnišče pri Ptuj; prvotna stavba, ki tvori osrednje dvonadstropno jedro sedanjega dvorca, je v 16. stoletju nastala na pravokotni talni ploskvi v izmeri približno $13 \times 23,5$ m.

⁶⁷ Za utrdbeno arhitekturo v 16. stoletju na Slovenskem: Curk, Delež italijanskih, str. 37–72; Komelj, Utrdbena arhitektura, str. 73–92; Šumi, *Arhitektura XVI. stoletja*; Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*.

⁶⁸ Značilni primer je visoki glavni stolp gradu Rače blizu Maribora, ki je v sklopu gradnje novega gradu nastal kmalu po osmanskem pustošenju leta 1532 oziroma okoli leta 1540. Trinadstropni stolp s piramidasto opečno streho se je ohranil brez bistvenih sprememb in je lahko ustrezna analogija za nekdanji glavni stolp gradu Branek. Braneški stolp je bil najbrž primerljiv tudi z nekdanjim glavnim stolpom gradu Neudau na vzhodu avstrijske Štajerske, ki je v sklopu gradnje novega renesančnega vodnega gradu na lokaciji srednjeveškega dvora iz 14. stoletja nastal v 16. stoletju, porušen pa je bil v 18. stoletju (Krenn, *Die Oststeiermark*, str. 207–208). Smiselna je tudi primerjava s trinadstropnim oglatim glavnim stolpom renesančnega gradu Bela I blizu Varaždina na Hrvaškem, ki je najverjetneje nastal v zgodnjem 16. stoletju oziroma okoli leta 1516. Prim. Regan, *Srednjovekovne*, str. 34–38.

dodali obzidano dvorišče z visokim stolpom.⁶⁹ Stolp so zgradili na tisti strani novega grajskega kompleksa, ki je bila obrnjena proti pobočju Kamenščaka in zato naravno najslabše zavarovana. Stolp so torej postavili na najbolj izpostavljeni in najšibkejši točki grajskega kompleksa. Gotovo so tisto stran gradu že na začetku še dodatno zavarovali tudi s suhim obrambnim jarkom. Stolp je dobil tudi funkcijo vhodnega stolpa in gotovo je bil že na začetku opremljen tudi z lesenim dviznim mostom.⁷⁰ Na obzidanem dvorišču je najbrž stalo vsaj eno pritlično pomožno poslopje s konjskim hlevom, zraven pa je bil nedvomno tudi vodnjak, ki je omogočal preživetje gradu v primeru obleganja in ki je morda ostal še od srednjeveškega plemiškega dvora na tisti lokaciji. Obzidje je bilo spodaj najbrž – enako kot spodnja etaža bivalnega poslopja – opremljeno s ključastimi strelnimi linami, zgoraj pa na notranji strani gotovo dopolnjeno z lesenim povezovalnim obrambnim hodnikom. Pesek za gradnjo so najbrž pridobivali v peskokopu, ki je še sedaj razpoznaven ob vnožju grajskega pomola.⁷¹

Vse kaže, da je Branek okoli leta 1527 dobil značaj utrjenega gradu in sicer z arhaično zasnovo visokosrednjeveškega regularnega obodnega gradu z dvonadstropno bivalno stavbo v maniri srednjeveških palacijev, visokim štirinadstropnim obrambnim stolpom v maniri srednjeveških bergfridov ter širšim pravokotnim dvoriščem z obodnim obzidjem.⁷² Dvorišče v tistem obdobju gotovo še ni bilo izravnano z nasipavanjem in se je položno spuščalo proti severovzhodu, sedanja klet pa je imela zato najverjetneje značaj pritličja. S takšno zasnovo, ki je bila široka približno 32 m in dolga približno 39 m, se je mogel Branek meriti s starejšimi srednjeveškimi gradovi na območju med Muro in Dravo ter se je leta 1540, razumljivo, uvrstil med tiste gradove na tem območju, ob katerih so bile najpomembnejše protiosmanske obrambne signalne točke. Franc pl. Herbersdorf (okoli 1490–1566) se je gradnje novega gradu najverjetneje lotil po svoji prvi poroki leta 1519 oziroma 1520. Takrat je bil mlad in ambiciozen, kar je mogoče sklepati tudi po številu njegovih otrok in kamnoseških stvaritvah, ki jih je dal izdelati po letu 1542.

Na podlagi rekonstruirane tlorisne zasnove gradu Branek iz časa pred letom 1926, upodobitve iz leta 1618 in Vischerjeve upodobitve iz okoli leta 1681 ter

upoštevaje posebni strateški pomen gradu v obdobju nevarnosti osmanskih napadov v 16. stoletju je utemeljena domneva, da so v drugi tretjini 16. stoletja, ko je na Braneku še gospodaril Franc pl. Herbersdorf, prvotno zasnovo postopno razširili z dvema dodatnima stavbnima traktoma in zunanjim obrambnim obzidjem. Obzidje s strelnimi linami v dveh etažah, ki je najbolj dokumentirano na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681, je prvotno grajsko zasnovo iz okoli leta 1527 koncentrično obdalo na vseh štirih straneh in je bilo na jugozahodni strani na vogalih okrepljeno z malce višjima piramidalno zastrešenima oglatima stolpičema, na severovzhodni strani, obrnjeni proti dolini, pa z nezastrešenima vogalnima bastijama. Podobna sistema koncentričnega zunanjega obzidja z vogalnimi stolpi oziroma bastijami sta v drugi tretjini 16. stoletja dobila bližnja gradova Negova in Ernovž / Ehrenhausen.⁷³ Z zunanjim obzidjem so pomembno dopolnili obrambno sposobnost grajske zasnove iz okoli leta 1527 in učinkovito korigirali napako, storjeno z izbiro zastarelega utrdbenega koncepta, ki ni upošteval sodobnega načina bojevanja z ognjenim strelnim orožjem. Novo obzidje je omogočilo razbremenitev prvotnega dvoriščnega obzidja in gradnjo dveh novih dvonadstropnih stranskih oziroma bočnih bivalnih grajskih traktov na severozahodni in jugovzhodni strani notranjega grajskega dvorišča. Po Vischerjevi upodobitvi je mogoče sklepati, da sta bila stranska trakta z arhitekturno zasnovo prilagojena zunanjemu obzidju in obratno ter da je torej oboje nastalo sočasno. Trakta so morda gradili postopno in ju dokončali šele okoli leta 1600, vsekakor pa pred letom 1618. Trakta so najverjetneje zgradili z naslonitvijo na notranjo stran prvotnega obodnega obzidja. Z dolžino približno 25 m sta bila malce daljša od prvotnega trakta, s širino 8,5 m oziroma 8 m pa obenem od njega malce ožja. Vse kaže, da nova trakta za razliko od prvotnega trakta nista bila podkletena in da sta imela v notranjščini tridelno delitev.⁷⁴ Nova trakta z glavnim traktom nista bila neposredno notranje povezana, ampak sta se z njim stikala samo na njegovih dveh dvoriščnih vogalih. Zdi se, da so hkrati z gradnjo dveh novih stranskih traktov prvotni trakt nadzidali za eno nadstropje in obenem z nasipavanjem in izravnavanjem notranjega dvorišča njegovega pritličja dali značaj kleti.

Širitev gradu Branek v drugi tretjini 16. stoletja je smiselno primerjati z gradbenimi deli na heterogeno raščeni stavbni zasnovi dvorca Kalsdorf pri istoimenski vasi blizu Ilza na avstrijskem Štajerskem, ki jih je v istem obdobju prav tako izpeljal Franc pl.

⁶⁹ Na drugih treh vogalih poševne zidave ni. To je morda posledica poznejših dozidav in rušenj med 16. in 20. stoletjem.

⁷⁰ Tudi s tega vidika je nekdanji glavni stolp gradu Branek mogoče primerjati z glavnim stolpom gradu Rače. Smiselna je tudi primerjava z nekdanjim visokim vhodnim stolpom jedra gradu Negova, ki so ga – enako kot stolp na Braneku – znižali v 18. stoletju.

⁷¹ Prim. Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 18.

⁷² Arhaično zasnovo gradu Branek je deloma mogoče primerjati tudi z zasnovo dvorca Radelca v Dolenjih Raduljah pri Bučki blizu Škocjana na Dolenjskem, ki je najverjetneje nastala v 16. stoletju, a je po predelavah v 18. in 19. stoletju ter rušitvah v 20. stoletju, žal, samo še fragmentarno ohranjena.

⁷³ Na gradu Negova zaključek gradnje zunanjega obzidja grajskega jedra dokumentira vklesana letnica 1568, na gradu Ernovž pa vklesana letnica 1553. Prim. Woisetschlager in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 78.

⁷⁴ Ostanke obeh stranskih traktov na terenu več niso razvidni in poskus rekonstrukcije temelji na mapi franciscjskega katastra ter fotografijah iz prve tretjine 20. stoletja.

Grad Branek okoli leta 1600. Pogled na grajsko celoto z južne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Staša Fajdiga na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

Grad Branek okoli leta 1600. Pogled na južno stran notranjega grajskega dvorišča. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Staša Fajdiga na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

Herbersdorf. Tam je na nizki razgledni vzpetini v 13. ali 14. stoletju nastal plemiški dvor, ki je bil središče manjšega imenja. Leta 1419 je prešel v posest plemiške rodovine Herbersdorf, ki ga je obdržala do leta 1630. Okoli leta 1548 je Franc pl. Herbersdorf poznosrednjeveško dvonadstropno stolpasto poslopje prvotnega dvora temeljito prezidal in ga spremenil v severozahodni trakt na novo zasnovane štiritraktne stavbne zasnove, ki so jo zaradi nevarnosti osmanskih napadov na vhodni strani – enako kot Branek – okrepili z oglatima obrabnima stolpičema in obrabnim jarkom. Z Branekom je bila primerljiva

va tudi čopasta streha glavnega trakta. Na Kalsdorfu so hkrati s prezidavo prvotnega dvora zgradili tudi nov stranski jugozahodni trakt, ki je ožji od prvotnega trakta oziroma dvora. Franc pl. Herbersdorf je tako zasnovani grajski stavbi dal tudi vlogo močnega protestantskega središča oziroma središča protestantizma na vzhodnem Štajerskem. V drugi polovici 17. stoletja so zasnovo iz 16. stoletja na severovzhodni in jugovzhodni strani dopolnili z dvema dodatnima stavbnima traktoma ter tako dokončali štiritraktni arhitekturni koncept z notranjim dvoriščem na sredini iz 16. stoletja. Glavni portal dvorca na jugovzho-

dni fasadi iz leta 1579 je še sedaj opremljen z grboma plemiških rodovin Herbersdorf in Lengheim; gre za grba Frančevega sina Otona in njegove žene Benigne, roj. pl. Lengheim.⁷⁵

Grba na portalu dvorca Kalsdorf kaže, da nasledniki Franca pl. Herbersdorfa po gradbeni vne- mi niso zaostajali za njim in da so se morda lotili gradbenih podvigov tudi na Braneku. Na to je mo- goče pomisliti tudi zato, ker so se po Braneku kot plemiči tudi uradno imenovali oziroma nosili naslov *Herr auf Praunegg* ali *Praunegg* – gospod na Brane- ku.⁷⁶ Po smrti Franca pl. Herbersdorfa leta 1566 je grad Branek s pripadajočim gospodstvom pripadel njegovim preživelim sinovom Andreju (1543–1602), Karlu (1547–1606), Otonu (1551–1601), Gašperju (1555–1593) in Ulriku (1560–1589).⁷⁷ Glavno bese- do pri upravljanju posesti – matičnega Herbersdorfa in najverjetneje tudi Braneka – je imel na začetku najbrž najstarejši Andrej, ki je bil kot edini od brat- ov katoličan, od leta 1571 poročen z Barbaro pl. Gleispach, in po njeni smrti od leta 1581 z Livijo Emilijo grofico Arco († 1607), dvorno damo nadvoj- vodinje Marije v Gradcu. On je – najverjetneje leta 1602 – skupaj z mlajšim bratom Karlom in nečako- ma, ki sta bila sinova njegovega pokojnega mlajšega brata Otona, postal baron in se je imenoval tudi po Braneku – *von und zu Herbersdorf auf St. Ulrich und Praunegg*.⁷⁸ A še prej je, kmalu po smrti Franca pl. Herbersdorfa, med njegovimi sinovi izbruhnil spor za njegovo dediščino. Matični grad Herbersdorf pri Wildonu je pripadel Andreju in mlajši brat Karel se mu je moral odreči, a spor med brati se s tem ni pomiril. Po Gašperjevi smrti sta se leta 1594 Karel in Oton pritoževala, da si Andrej lasti vse prihodke gospodstva Herbersdorf ter da ju je prikrajšal za de- diščino. Končno so se le pobotali. Kmalu zatem je leta 1601 Oton umrl in za njim je leta 1602 umrl še Andrej. Posest je nato – do zaključka dediščinskih pogajanj – upravljala Andrejeva vdova Livija Emilija. Leta 1608, ko je bil mrtev tudi Karel, je premoženje popisala posebna cenitvena komisija. Grad Herbers- dorf s pripadajočim gospodstvom je nato leta 1609 pripadel Ani Mariji pl. Gloyach, roj. Herbersdorf,

Pogled na glavno fasado dvora Aframhof v vasi Afram severovzhodno od Wildona na avstrijskem Štajerskem, ki je bil pred letom 1566 v lasti braneškega gospoda Franca pl. Herbersdorfa (foto: Igor Sapač, 2022).

(† 1647), ki je bila tretja hči Andreja barona Herbersdorfa; v drugem zakonu je imel namreč osem hčera, med katerimi so štiri najmlajše postale dvor- ne dame, a nobenega sina. Ana Marija pl. Gloyach je druge dediče in dedinje izplačala ter Herbersdorf obdržala do prodaje graškim jezuitom leta 1640, ki so zatem staro grajsko stavbo okoli leta 1660 pod vodstvom stavbenika Domenica Rossija nadomestili z novim poznorenesančnim dvorcem.⁷⁹ Branek pa je

⁷⁵ Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 140; Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 23; Woisetschlager in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 205–206.

⁷⁶ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 55; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11. Smiselno je opozoriti, da plemiška rodovina Herbersdorf, ki je imela v 16. stoletju Branek, ni izhajala z območja kraja Stainz (Ščavnica) na avstrijskem Štajerskem, marveč iz okolice Wildona. Prim. Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 525; Donša, *Dvorec Branek*, str. 4.

⁷⁷ Prim. Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 332; Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 443, op. 11; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 525, 526.

⁷⁸ Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 525, 526. Oznaka *St. Ulrich* se nanaša na nekdanji dvor Lieboch blizu Ilza oziroma dvorca Kalsdorf na avstrijskem Štajerskem (Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 140, 141; Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 22–28).

⁷⁹ Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 332; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 444, 525, 529. Andrej pl. Herbersdorf je leta 1568 po očetu Francu dedoval tudi manjši srednjeveški dvor Aframhof v vasi Afram severovzhodno od Wildona. Ti- sti dvor je Franc leta 1546 kupil od Jurija pl. Herbersteina. Andrej je nato dvor – morda zaradi poravnavanja dediščin- skega spora med brati – prepustil svojemu bratu Gašperju. On je propadajočo stavbo temeljito obnovil, a se je pri tem zelo zadolžil. Po njegovi smrti leta 1593 je dvor pridobil Andrejev in Gašperjev brat Oton, ki pa ni mogel poplačati dolgov in jih je leta 1601 zapustil svoji vdovi Benigni (Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 309–310, 359; Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 23). Dvor Aframhof, ki je v modernizirani obliki še ohranjen in stoji na naslovu Afram 21 b, ni imel funkcije glavne rezidence Gašperja pl. Herbersdorfa; ta je bila v rene- sančnem dvorcu Schwarzenegg v Kainachu pri Wildonu, ki ga je Gašper ustvaril okoli leta 1590 z elegantno prezidavo in širitvijo starejšega dvora. Zaradi Gašperjeve smrti del na dvorcu Schwarzenegg niso dokončali. Prim. Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 350; Woisetschlager in Krenn, *Debio-Hand- buch*, str. 509. Posebne odnose med preživeli sinovi Franca

Nagrobnik najznamenitejšega člana družine Herbersdorf, Adam grofa Herbersdorfa (1585–1629), ki je bil vnuk graditelja gradu Branek in se je po Braneku tudi imenoval. Nagrobnik je ohranjen v župnijski cerkvi v Altmünstru blizu Gmundna ob jezeru Traunsee v Zgornji Avstriji (foto: Igor Sapač, 2022).

medtem doživel drugo usodo. Vse kaže, da je po smrti Andreja barona Herbersdorfa leta 1602 v celoti pripadel njegovemu mlajšemu bratu Karlu baronu Herbersdorfu, ki je bil v drugi polovici 16. stoletja ustanovitelj druge od štirih vej rodovine Herbersdorf.⁸⁰

pl. Herbersdorfa v zadnji tretjini 16. stoletja zgovorno ilustrira tudi dvor Moosbrunn v nekdanjem jugovzhodnem graškem predmestju in sedanjem osmem graškem mestnem okrožju St. Peter, na naslovu St. Peter Hauptstraße 243; tisti dvor je leta 1575 kupil Andrej pl. Herbersdorf in ga leta 1582 prodal svojemu bratu Ulriku († 1589), leta 1597 ga je dobil njen brat Oton, leta 1602 pa ga je dedovala Otonova vdova Benigna. Nato sta dvor imela Otonova sinova Adam in Franc, ki sta ga leta 1613 prodala. Herbersdorfi so se tudi na tej stavbi izkazali kot ambiciozni graditelji; stari dvor so dopolnili z novo zgradbo (Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 161–162).

⁸⁰ Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 525, 526. Prva veja rodovine je imela sedež na gradu Herbersdorf pri Wildonu in njen začetnik je bil Andrej pl. Herbersdorf. Četrta veja rodovine je imela sedež v dvorcu Schwarzenegg pri Wildonu in osnoval jo je Gašper pl. Herbersdorf. Tretja veja rodovine se je začela z Otonom pl. Herbersdorfom, ki je po poroki z Benigno, roj. pl. Lengheim, v Radgoni leta 1576 živel v dvorcu Kalsdorf pri Ilzu. Zakonca sta nadaljevala s prenovo in širitvijo dvorca Kalsdorf, ki ju je začel Otonov oče Franc. V bližini dvorca Kalsdorf sta sočasno obnovila opuščeni dvor Lieboch. Oton je leta 1593 po bratu Gašperju dedoval tudi

Leta 1574 se je v Gradcu poročil z Ano Suzano pl. Liechtenstein († 1582).⁸¹ Na Braneku je najverjetneje začel gospodariti že takoj zatem, ko je po sporu za očetovo dediščino moral svoj delež na Herbersdorfu prepustiti starejšemu bratu Andreju. Kaže, da je bil dober gospodar in da je bil dokaj premožen. Njegova posest je v glavnem ležala na širšem radgonskem območju. Okoli leta 1580 je načrtoval nakup dvorca in gospodstva Gleinstätten blizu Lipnice, a je na koncu nameravani nakup preprečil prodajalčev odstop.⁸² Zatem ko je začel sam gospodariti na Braneku, si je med letoma 1580 in 1583 v mestu Radgona s predelavo in širitvijo manjše gotske stavbe zgradil veliko reprezentativno renesančno mesto palačo, že malce pred tem pa je v zahodnem radgonskem predmestju pridobil manjši Prentlov dvor oziroma Prentlhof.⁸³

dvorec Schwarzenegg, leta 1597 pa po bratu Ulriku še dvor Moosbrunn na obrobju Gradca. Enako kot njegov oče Franc in brat Karel je bil goreč protestant. Med letoma 1586 in 1589 je cerkev sv. Ulrika pri dvoru St. Ulrich oziroma Lieboch blizu Ilza prezidal v protestantsko molilnico, ki jo je nato leta 1600 protireformacijska komisija uničila in razstrelila. Umrli je leta 1601, še preden sta njegova starejša brata Andrej in Karel leta 1602 postala barona. Njegov prvorojeni sin Adam (1585–1629), ki se je rodil v dvorcu Kalsdorf, leta 1602 dobil naziv baron in se je imenoval tudi po Braneku, je postal najslavnejši in obenem najbolj negativno pojmovani pripadnik rodovine Herbersdorf. Drugače kakor njegov oče, strici in dedek Franc je bil katoliške vere in je na katoliški strani kot oficir sodeloval v tridesetletni vojni. Med letoma 1620 in 1628 je bil bavarski upravitelj Zgornje Avstrije in nato do smrti gornjeavstrijski deželni glavar. Od leta 1623 je bil državni grof. V zgodovino se je zapisal kot tisti, ki je krvavo zatrl protestantske kmečke upore v Zgornji Avstriji. Umrli je leta 1629 v znamenitem vodnem gradu Ort na jezeru Traunsee, ki ga je posedoval od leta 1625. Pokopan je v župnijski cerkvi sv. Benedikta v Altmünstru, ki jo je dal leta 1627 temeljito prenoviti in v kateri je ohranjen njegov figuradni epitaf (Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 140, 141, 162, 310, 332, 350; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 526; za Adama grofa Herbersdorfa: Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*; Lüftinger, *Die Pfarrkirche*, str. 38–40; prim. https://de.wikipedia.org/wiki/Adam_von_Herberstorff).

⁸¹ Zakonca sta najpozneje od leta 1580 živila v Radgoni in Ana Suzana je tam umrla 29. septembra 1582. Pokopali so jo v radgonski župnijski cerkvi (Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 526).

⁸² Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 327.

⁸³ Štiriraktna dvonadstropna palača, ki stoji na stiku glavne mestne ulice in osrednjega mestnega trga ter ima naslov Langgasse 27, še sedaj nosi ime Palača Herberstorff in je največja plemiška palača v Radgoni. Nastala je zatem, ko sta leta 1580 Karel pl. Herbersdorf in njegova žena Ana Suzana od Volfa Kristjana pl. Enzersdorfa kupila dokaj veliko posest in njej v mestu Radgona pripadajoči svobodni dvor oziroma frajovž. Zakonca sta dala gotsko stavbo pod vodstvom na Štajerskem delujočega severnoitalijanskega vojaškega inženirja in stavbenika Giovannija Battiste della Porta de Riva temeljito prenoviti in povečati ter opremiti z odličnim dvonadstropnim arkadiranim notranjim dvoriščem. Glavno fasado palače so leta 1803 klasicistično preoblikovali, arkadno dvorišče pa je ohranilo prvotno renesančno podobo. Na dvoriščni fasadi severnega trakta palače je vzdana grbovna plošča z napisom, ki sporoča: DAS • HAVS • HABEN • KAVFFT • DER • EDL • VND • GESTRENG • HERR • CARL / VON • HERBERSTORFF • VND • FRAV • ANNA • SVSANNA • VON • HERBERSTORF / EIN • GEBORNE • HER • RIN • VON • LIECHTENSTAIN • VON • MVERAV

Kamnita heradična napisna plošča, ki jo je dal braneški gospod Karel pl. Herbersdorf (1547–1606) leta 1583 vzdati na svojo novo palačo v Radgoni (foto: spletni vir).

Po smrti prve žene leta 1582, ki mu ni zapustila otrok, se je leta 1583 znova poročil; tokrat z Ano, ki je bila hči Sajfrida pl. Eggenberga in mu je rodila dve hčeri.⁸⁴ Zdi se, da je najbrž prav on dokončal gradnjo obeh stranskih traktov na gradu Branek, ki ju je domnevno začel graditi že njegov oče. Na območju Radgone oziroma v Pomurju je živel do smrti leta 1606 in pokopali so ga v župnijski cerkvi na Tišini v Prekmurju, kjer je ohranjen njegov odlični figuralni epitaf, ki ga z napisom – AVF PRAVNEGKEN – navaja tudi kot braneškega gospoda.⁸⁵ Pokop v tišin-

ski cerkvi, ki je bila v tistem obdobju protestantsko svetišče, ni bil naključen; tako kakor njegov oče in mlajši brat Oton je bil goreč protestant ter ena najvidnejših protestantskih osebnosti na vzhodu Štajerske in po letu 1600 zato zanj v radgonski župnijski cerkvi, ob njegovi pokojni ženi, ni bilo več prostora.⁸⁶

V tistem obdobju se je za Branek in njegovo širšo okolico znova začela velika vojaška ogroženost; Osmani so 20. oktobra 1600 zavzeli strateško pomembno utrjeno mesto Velika Kaniža/Nagykanizsa na Madžarskem in posledično je Pomurje do trdnjavske utrjenega štajerskega mesta Radgona do zadnje tretjine 17. stoletja postalo neposredno zaledje spopadov v Vojni krajini ter zato prizorišče neposrednega ogrožanja, roparskih pohodov in vpadov.⁸⁷ Približno leto dni pred smrtjo braneškega gospoda Karla barona Herbersdorfa, leta 1605, so Osmani in madžarski Hajduki prodrli do črte Ormož–Ljutomer–Radgona–Monošter in zelo opustošili širše območje Ljutomera ter do tal požgali trga Ljutomer in Veržej.⁸⁸ Gradova Branek in Ljutomer po razpoložljivih

• SEIN • EHeliHE / GEMAHel • IM • 80•ISTEN • IAR • VND • ALSO • IN • GOTTES • NAMEN • MIT / EINANDER • AVFPAVT • DER • ALLMECHTIG • GOTT • GEBE • DARZVE / EIN • GLICKHSAILIGEN • AVS • VND • EINGANG • AMEN • 1583. Plošča je bila sprva najverjetneje vzdana nad glavnim portalom na obulični glavni fasadi palače. Prim. Kodolitsch, *Radkersburg*, str. 41; Krenn, *Die Oststeiermark*, str. 89–90; Habsburg-Lothringen in Vreča, *Bad Radkersburg*, str. 66. Za Prentthof tudi: Hofrichter, *Die Privilegien*, str. 157.

⁸⁴ Starejša Karlova hči Benigna je do smrti leta 1635 živela v Radgoni. Mlajša hči Saloma je leta 1630 kot protestantka z možem emigrirala v Nürnberg in tam leta 1639 umrla. Nobena Karlova hči ni zapustila potomcev (Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 526).

⁸⁵ Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 526. Epitaf, ki so ga pozneje vzdali na zahodno fasado tišinske gotske cerkve, je bil zasnovan kot ležeča plošča s celopostavnim portretnim reliefom plemiča in napisno borduro na vseh štirih straneh. Napis na borduri sporoča: HIR • LIGT • VNDI • RVET • IN • GOTT • DER • WOLLGEBORN • HERR • / HERR • CARLL • FREYHERR • VON • VND • ZV • HERBERSTORFF • AVF • KHALSTORFF • VND • PRAVNEGKEN • ~ WELICHER • VER / SCHIEDEN • IST • DEN • 5 • TAG • OCTOBER • IN • 1606 • IAR / DEN • DER • [FOLGET] • GOTT • FRÖLICHE • AVFERSTEHVNG • VERLEICHE • AMEN • ~ Za epitaf: Zadnikar,

Umetnostni spomeniki, str. 86–90; Vrišer, *Renesančni*, str. 198, 200; Cevc, *Kiparstvo*, str. 102, 104. Za gotsko cerkev na Tišini: Peskar, *Arhitektura*, str. 33, 291–294; Balazic, *Pomurje*, str. 28.

⁸⁶ Leta 1582 je dal v ravnici ob svojem Prentlovem dvoru oziroma Prentthofu pred zahodnim radgonskim mestnim obzidjem zgraditi protestantsko molilnico s šolo in pridigarjevo hišo. Kompleks je nato leta 1600 uničila protireformacijska komisija (Habsburg-Lothringen in Vreča, *Bad Radkersburg*, str. 66; prim. Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 27; https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_von_Herberstorff).

⁸⁷ Prim. Radovanovič, *Gornja Radgona v 17. stoletju*, str. 11; Hozjan, *Vojna*, str. 183–184.

⁸⁸ Ilwof, *Die Einfälle*, 32, 1884, str. 83; Slekovec, *Turki*, str. 39–41, 53; Pferschy in Krenn, *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk*, str. 321–324; Voje, *Slovenci*, str. 37; Radovanovič,

Grb plemiške rodovine Herbersdorf iz koloriranega primerka grbovne knjige Zachariasa Bartscha iz leta 1567 (spletni vir).

podatkih takrat gradbeno nista bila prizadeta, gotovo pa je opustošenje okolice vplivalo na njun počasnejši stavbni razvoj.

Po smrti Karla barona Herbersdorfa leta 1606 so Branek s pripadajočim gospostvom najverjetneje dedovale njegova vdova Ana ter hčeri Benigna († 1635) in Saloma († 1639) ter ga kmalu zatem prodale.⁸⁹

Stavbna zasnova gradu Branek v 17. stoletju

V burnih časih zgodnjega 17. stoletja, kmalu po letu 1606, je Branek dobil novega lastnika. Kupil ga je Janez Franc pl. Meylgrab(n)er († 1626), vojaški svetovalec in poveljnik v Slavoniji, ki je leta 1609, skupaj s svojimi štirimi mlajšimi brati Hieronimom,

Kamniti figuralni epitaф braneškega gospoda Karla barona Herbersdorfa (1547–1606) na zunanjsčini župnijske cerkve na Tišini v Prekmurju (foto: Igor Sapač, 2012).

Salomonom, Karlom in Emerikom, od cesarja Rudolfa II. prejel pravico do uporabe plemiškega naslova *von Meileck* – z Braneka. Leta 1611 se je naštetih pet bratov uvrstilo med člane štajerskih deželnih stanov. Leta 1621 je Janez Franc pl. Meylgrab(n)er skupaj z bratom Salomonom postal baron z nazivom *von und zu Meylegg*.⁹⁰ Leta 1622 je cesar Ferdinand II. dovolil, da se smeta vojni svetovalec, oficir in po-

Nekaj o Ljutomeru, str. 7; prim. Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 23; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 34.

⁸⁹ Manj verjetno se zdi, da je bil lastnik Braneka po letu 1606 Franc II. baron Herbersdorf (1587–1633), ki je bil sin Karlovega brata Otona ter se je imenoval po Kalsdorfu, Liebochu pri Ilzu in Braneku. Leta 1630 je kot protestant prodal dvorec Kalsdorf in emigriral v Regensburg v Nemčijo, kjer je kmalu umrl (Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 140, 141; Sturmberger, *Adam Graf Herberstorff*, str. 428, 442; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 526).

⁹⁰ Kovačič, *Ljutomer*, str. 203–204; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 55; Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 669; prim. Hofrichter, *Luttenberg*, str. 22; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11; Janežič, *Grad Branek*, str. 5–6; Pintarič, *Odnosi*, str. 60; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 6; Donša, *Dvorec Branek*, str. 4. Za plemiško rodovino Meylegg, Mallegg oziroma Meylgrab(n)er, ki je najverjetneje izšla iz Spodnje Avstrije in je izumrla v drugi polovici 17. stoletja: Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 669.

veljnik Koprivnice Janez Mellgruber (tudi Meilgraber) pl. Braneški – *von und zu Maleck* – in njegov brat Solomon po povzdigu v baronski stan imenovati barona Braneška na Braneku – *von dem Schloss und Ort vor disem Praunegg, aniezo aber auf Ier Majt. gnedigiste Bewilligung und Befreyung Meillegg genannt*.⁹¹ Po teh podatkih je mogoče tudi sklepati, da je Branek med letoma 1606 in 1621 dobil novo nemško ime; staro ime Praunegg (Braunegg) je nadomestilo ime Meylegg, ki je sestavljena iz prvega dela imena plemiške rodovine Meylgrab(n)er in besede egg, ki v nemščini pomeni grič oziroma brdo. Novo ime gradu je torej mogoče v slovenščino opisno prevajati kot grič oziroma brdo rodovine Meylgrab(n)er. Ime Meylegg so nato že vsaj leta 1622 začeli pisati kot Mallegg oziroma podobno in po novem nemškem imenu gradu so se začeli imenovati tudi člani rodovine Meylgrab(n)er.⁹²

Janez Franc pl. Meylgrab(n)er oziroma Janez Franc baron Meylegg ali Mallegg gradu Branek prav gotovo ni na novo zgradil, kakor je menil Fran Kovačič. Na podlagi vseh razpoložljivih podatkov je mogoče sklepati, da na grajskem kompleksu iz 16. stoletja niti ni izpeljal kakšnih posebno obsežnih gradbenih posegov, s katerimi bi se arhitekturna zasnova iz 16. stoletja bistveno spremenila.⁹³ Sklepati je mogoče, da je po tragični izkušnji iz leta 1605 kot mož v vojaški službi najbrž poskrbel za obnovo in morda tudi za dodatno utrjevanje zunanjega grajskega obrambnega obzidja, ki je najverjetneje nastalo v drugi tretjini 16. stoletja.⁹⁴ Po oblikovnih in konstrukcijskih značilnostih je mogoče utemeljeno domnevati, da so v njegovem času klet osrednjega severovzhodnega trakta ter pritličje tega trakta in morda tudi stranskega severozahodnega trakta, ki je sedaj do tal podrt, opremili z opečnimi banjastimi oboki, ki so prostore ter v njih shranjene dobrine zavarovali pred morebitnimi požari. Oboki so v ohranjenem traktu dobili sosvodnice, ki imajo še v tradiciji gotske arhitekture deloma šilastololočno obliko, kar kaže, da najbrž niso nastali pozneje kot v prvi polovici 17. stoletja.

Janez Franc pl. Meylgraber ni bil poročen in je umrl leta 1626 v Ulmu v Nemčiji. Njegove posmrtno ostanke so prenesli na Štajersko in jih pokopali v podružnični cerkvi sv. Ulrika blizu dvorca Frauenthal na obrobju Lonča/Deutschlandsberga, kjer je še sedaj ohranjen njegov nagrobni spomenik z vklesanim obsežnejšim besedilom. Po njem je Branek dedoval njegov mlajši brat Salomon baron Meylegg († 1650), ki je bil od leta 1625 poročen z Marijo Elizabeto baronico Schrott († 1639).⁹⁵ Ta je imel od leta 1630 glavno rezidenco v dvorcu Frauenthal in je Branek leta 1631 prodal Gašperju II. grofu Draškoviću (1605–1664), ki je imel tudi sosednjo gospodstvo z gradom Gornji Ljutomer. Drašković je od takrat nosil tudi plemiški naslov gospod na Ljutomeru in Braneku – *Herr zu Luttenberg und Mallegg*.⁹⁶

Drašković je imel glavno rezidenco na Ljutomerskem gradu, Branek pa je uporabljal kot občasno rezidenco, ki v tistem obdobju najverjetneje ni bila posebno razkošna, a je bila gotovo dokaj prostorna in kot gradnja iz 16. stoletja tudi dovolj udobna. Najbrž je prav zato Drašković 11. februarja 1646 na gradu Branek priredil imenitno poročno slavo za svojega edinega preživelega otroka, hčer Marijo Evzebijo (1631–1651), in njenega ženina Nikolaja grofa Zrinskega († 1662). A razkošna poroka, pri kateri je bil Branek del nevestine dote, zakoncema ni prinesla sreče, saj je Marija Evzebija že pet let pozneje umrla in ni zapustila otrok.⁹⁷

Nič ne kaže, da so v obdobju Gašperja II. grofa Draškovića Branek – za razliko od njegovega sosednjega Ljutomerskega gradu in najverjetneje tudi dvorca Klenovnik blizu Varaždina – z gradbenimi deli omembe vredno spreminjali.⁹⁸ Po letu 1631 je bil zaradi različnih razlogov vseskozi v denarnih težavah in je odprodajal dele svoje posesti ter se zapletal v spore, ki so trajali do konca njegovega življenja. Po letu 1651, po smrti svoje hčere Marije Evzebije,

⁹¹ Zahn, *Steirische Miscellen*, str. 335; prim. Stopar, *Gradovi, grašine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11; Janežič, *Grad Branek*, str. 5, 6; Pintarič, *Odnosi*, str. 60.

⁹² Fran Kovačič je v 17. stoletju uveljavljeno novo nemško ime gradu Branek napačno razlagal in zapisal, da pomeni »maleck« v stari nemščini na robu hriba stoječ grad, pa tudi kraj, kjer se je vršila sodba (Kovačič, *Ljutomer*, str. 201–202; prim. Čurk, *Ljutomer*, str. 25; Janežič, *Grad Branek*, str. 5).

⁹³ Prim. Kovačič, *Doneski*, str. 54; Kovačič, *Ljutomer*, str. 202, 203, 214–215.

⁹⁴ Padec Velike Kaniže leta 1600 in obsežni osmansko-hajduški plenilski prodor leta 1605 sta zelo boleče opozorila na nezadostno stanje utrdb na vzhodnem robu Štajerske. Po letu 1605 so zato začeli znova utrjevati tudi renesančno zunanje obrambno obzidje bližnjega mesta Radgona, ki so ga začeli graditi leta 1566, a ga v 16. stoletju niso zmogli dokončati. Novega utrjevanja so se lotili, ko je Radgona po padcu Velike Kaniže leta 1600 dobila vlogo zadnje večje protiosmanske trdnjave pred osrčjem Štajerske. Prim. Radovanovič, *Gornja Radgona v 17. stoletju*, str. 11.

⁹⁵ Kovačič, *Ljutomer*, str. 204 (z zmotnim podatkom, da je bil Janez Franc Meylgrab(n)er baron Meylegg poročen); Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 669, 846; prim. Caesar, *Beschreibung*, str. 391; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 55; Janežič, *Grad Branek*, str. 6; Pintarič, *Odnosi*, str. 60; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 6. Za cerkev sv. Ulrika in dvorec Frauenthal: Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, I, str. 222; Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 66–68; Woisetschläger in Krenn, *Debio-Handbuch*, 112.

⁹⁶ Slekovec, *Grad in graščina*, str. 175; Kovačič, *Ljutomer*, str. 195; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 55; Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 669; prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 146; Baravalle, *Burgen und Schlösser*, str. 67; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 72; Radovanovič, *Nekaj o Ljutomeru*, str. 6; Janežič, *Dolnji grad*, str. 7; Donša, *Dvorec Branek*, str. 4.

⁹⁷ Slekovec, *Grad in graščina*, str. 176; Kovačič, *Ljutomer*, str. 195–196; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 307.

⁹⁸ Najambicioznejši gradbeni podvig Gašperja II. grofa Draškovića je bila sicer gradnja mogočne zgodnjebaročne jezuitske cerkve Matere božje oziroma sedanje stolne cerkve v Varaždinu med letoma 1642 in 1646. Prim. Slekovec, *Grad in graščina*, str. 181; Kovačič, *Ljutomer*, str. 199; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, str. 54–59.

Grad Braneč okoli leta 1685. Pogled na grajsko stavbo iz zraka z zahodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Blaž Balažič in David Ficko na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

se je zapletel celo v oborožene spopade s svojim bivšim zetom Nikolajem grofom Zrinskim († 1662) in s svojo sestro Saro baronico Szeczy oziroma Rima-Seči († 1673). V tistih spopadih sta bila poškodovana tudi Ljutomerski grad in Braneč.⁹⁹ Hans Pirchegger je objavil podatek iz popisa leta 1664, da je bil Braneč zaradi teh spopadov povsem uničen in sesut; vrata in okna so bila iztrgana in ostalo ni nič železnega.¹⁰⁰ Oznaka povsem uničenega in sesutega gradu je seveda pretirana; zidovje gotovo ni bilo težje poškodovano in najverjetneje je grad ohranil tudi streho.

Zadolženi grof Drašković je poškodovani Braneč, ki zanj kot rezidenca ni imel posebnega pomena, najverjetneje okoli leta 1658 prepustil Tomažu Ignacu Maurerju.¹⁰¹ Vse kaže, da mu je grad z delom pripadajoče posesti najprej dal v najem oziroma zakup, leta

1661 pa mu ga je najbrž prodal, skupaj s podložniki v vaseh Cezanjevci in Grabe.¹⁰² Maurer se je rodil na območju Fehringa na vzhodu Štajerske, najverjetneje med letoma 1615 in 1620. Bil je kmečkega ali meščanskega porekla, a se je kljub temu na družbeni lestvici naglo vzpenjal. V Gradcu je študiral na jezuitski univerzi in leta 1640 postal magister filozofije. Nato je okoli leta 1644 študiral še v italijanski Sieni in postal doktor prava. Najpozneje leta 1647 se je vrnil v Gradec in leta 1650 postal tajnik štajerskega deželne zbor. Med letoma 1655 in 1661 je opravljal službo tajnika štajerskega deželne glavarja Janeza Maksimilijana grofa Herbersteina in od leta 1661 službo tretjega tajnika sveta deželne kneza. Nato je od leta 1666 v Gradcu opravljal službo vladnega kanclerja, leta 1680 je bil povišan v notranjeavstrijskega dvornega vicekanclerja, leta 1681 pa v tajnega svetnika notranjeavstrijske vlade. Leta 1668 je postal član štajerskih deželnih stanov. Leta 1671 je postal plemič s predikatom pl. Mauerburg na Braneku – *auf Mallegg*, leta 1684 pa je dobil pravico do baronskega naslova. Leta 1655 se je v Gradcu poročil z vdovo (Marijo) Rozino Reissner, roj. Hillebrandt († 1668), po njeni smrti pa se je leta 1668 poročil še drugič, tokrat z Ano Marijo pl. Grössing (1646–1709), ki mu je leta 1671 ubežala na območje Beneške republike in se nista nikoli več srečala. V zgodovino se je zapisal zlasti v zvezi z negativnim vplivom na mučenje in ubijanje velikega števila ljudi, ki so jih na Štajerskem

⁹⁹ Slekovec, Grad in graščina, str. 176–181; Kovačič, *Ljutomer*, str. 196–200.

¹⁰⁰ Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 55–56; prim. Stopar, *Grado-vi, graščine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, Grad Braneč, str. 5.

¹⁰¹ Slekovec, Grad in graščina, str. 180; Kovačič, *Ljutomer*, str. 198, 205; prim. Janežič, Grad Braneč, str. 7; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47; Pavličič, *Nekaj o plemstvu*; Zanjko-vič, *Umetnostnozgodovinska*, str. 154; Pavličič, *Dve graščini*, str. 9; Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 663; Donša, *Dvorec Braneč*, str. 6). Grad s celotnim gospostvom je odkupil najpozneje do leta 1680 (Valentinitsch, *Eine Juristenkarriere*, str. 107; Donša, *Dvorec Braneč*, str. 6). Grad s celotnim gospostvom je odkupil najpozneje do leta 1680 (Valentinitsch, *Eine Juristenkarriere*, str. 123; prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162 (z navedbo letnice okoli 1677)).

¹⁰² Prim. Slekovec, Grad in graščina, str. 181; Kovačič, *Ljutomer*, str. 198–199.

Grad Branek okoli leta 1685. Pogled na južno stran notranjega dvorišča z nadzidanim glavnim grajskim stolpom. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Blaž Balažič in David Ficko na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

v drugi polovici 17. stoletja obdolžili čarovništva, pa tudi v zvezi s sporom v času med letoma 1677 in 1684, ko so si prebivalci Ljutomera prizadevali za pridobitev statusa neodvisne trške naselbine in jim je kot braneški zemljiški gospod z vso močjo nasprotoval. Leta 1686 je kot vpliven in premožen, a obenem razočaran in zagrenjen katoliški mož umrl v Gradcu, kjer so ga nato pokopali v Marijini kapeli frančiškanske cerkve.¹⁰³

Tomaž Ignac I. baron Mauerburg je v glavnem živel v hiši v Gradcu in v dvorcu Sankt Josef (Sveti Jožef) vzhodno od Gradca. Svojo graško hišo je razkošno opremil.¹⁰⁴ Na Braneku se je zadrževal občasno in najbrž kratkotrajno.¹⁰⁵ Grad je gotovo uporabljal kot letno rezidenco, kot središče svoje matične fevdalne posesti in kot središče zemljiškega gospodarstva, ki se je po letu 1670 z dokupi zelo povečalo.¹⁰⁶ Matej Slekovec in Fran Kovačič sta zapisala, da je Tomaž Ignac Maurer takoj po prihodu na Branek grad povečal ter si prizadeval povečati dohodek bra-

neške zemljiške posesti.¹⁰⁷ To navedbo je načeloma mogoče ustrezno uskladiti s podatkom, da je s poroko z (Marijo) Rozino leta 1655 pridobil tudi veliko premoženje v vrednosti 23.000 florinov, ki ga je nevesta dedovala po svojem pokojnem prvem soprogu, zdravniku dr. Tobiasu Reissnerju. Po poroki je Tomaž Ignac s pridobljenim premoženjem kupil več nepremičnin v okolici Gradca in Ljutomera ter v Gradcu prenovil in povečal hišo, ki jo je prav tako dobil s poroko.¹⁰⁸ Zgolj ugibati je mogoče, če je s prenovo Braneka začel že konec petdesetih 17. stoletja, sočasno, ko je dal preurediti graško hišo. Uporabljeni viri o tem molčijo, glede na podatek iz omenjenega popisa iz leta 1664 pa je mogoče sklepati, da se je prenove lotil šele po tistem letu. Pri iskanju odgovora na to vprašanje se je smiselno opreti tudi na razpoložljive historične vedutne upodobitve, slogovno analizo in ustrezne analogije.

Primerjava upodobitve gradu na omenjeni oljni sliki iz leta 1641 z Vischerjevima upodobitvama iz let 1678 in 1681 kaže, da je grad med letoma 1641 in 1678 dobil povišani glavni stolp, ki so ga opremili z razgledno teraso in pokrili z značilno čebulasto streho. Vischerjeva upodobitev iz okoli leta 1681 kaže, da so štirinadstropni oglati stolp, ki je bil prej pokrit s piramidasto streho, povišali z osmerokotnim nastavkom, ki je bil v obsegu zidovja najverjetneje

¹⁰³ Valentinitš, *Eine Juristenkarriere*, str. 103–126; Pavličič, Dr. Tomaž Ignac Maurer, str. 57–68; Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 662–663; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 126–129, 206; Janežič, *Grad Branek*, str. 7; Novak, *Ljutomer*, str. 38; Pintarič, *Odnosi*, str. 60–62; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 6–9, 38, 74; Donša, *Dvorec Branek*, str. 4–6.

¹⁰⁴ Valentinitš, *Eine Juristenkarriere*, str. 110, 117, 124.

¹⁰⁵ Pavličič, Dr. Tomaž Ignac Maurer, str. 62; prim. Markovič, *Zemljiška posest*, str. 38.

¹⁰⁶ Za zemljiško posest: Valentinitš, *Eine Juristenkarriere*, str. 112.

¹⁰⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 203, 205; prim. Janežič, *Grad Branek*, str. 7; Pavličič, *Nekaj o plemstvu*.

¹⁰⁸ Valentinitš, *Eine Juristenkarriere*, str. 122–123.

Pogleda na v 17. stoletju oblikovani čebulasti strehi na stolpih v kompleksu gradu Ort ob oziroma na jezeru Traunsee v Zgornji Avstriji. Podobno čebulasto streho je – najverjetneje okoli leta 1675 – dobil tudi nadzidani glavni stolp gradu Branek (foto: Igor Sapač, 2022).

visok približno 6 m in je imel nad izhodom na balkonsko teraso vrh starega zidovja na severozahodni strani še biforno odprtino vrhnje etaže z vsaj enim zvonom grajske kapele. Nova vrhnja etaža stolpa je bila na severovzhodni fasadi, ki je bila obrnjena proti notranjemu grajskemu dvorišču, opremljena z uro. Podobno oblikovani osmerokotni nadzidek prvotne osnove je po letu 1681 oziroma po letu 1704 dobil starejši oglati glavni stolp bližnjega gradu Ormož. A na Braneku je nadzidek nastal prej in morda je postal vzor za nadzidavo ormoškega grajskega stolpa. Podobno oblikovana čebulasta streha, kakršno kaže Vischerjeva upodobitev Braneka, je leta 1674 nastala na nadzidanem zvoniku bližnje župnijske cerkve v Veliki Nedelji, ki so jo takrat celovito zgodnjebaročno prenovili in povečali.¹⁰⁹ Upravičeno je pomisliti, da so v tistem času – okoli leta 1675 – prenovili, nadzidali in z mogočno čebulasto streho opremili tudi glavni stolp gradu Branek. To je bilo obdobje po letu

1671, ko je Tomaž Ignac Maurer postal plemič in se je začel imenovati po Braneku ter ko ga je zapustila druga žena. Kaže, da se je v tistem obdobju Braneku bolj posvetil – kot svoji matični fevdalni posesti, po kateri se je imenoval, in morda tudi zato, da bi v odmaknjenem podeželskem okolju našel notranji mir. Vsekakor ni nobene zanesljive podlage, ki bi omogočala sklepanje, da je prenova Braneka potekala že sočasno s preurejanjem Maurerjeve hiše v Gradcu v poznih petdesetih letih 17. stoletja. Da je zgodnjebaročna prenova Braneka stekla pozneje, je mogoče sklepati tudi na osnovi analize splošnih razmer v širšem okolju Braneka v drugi polovici 17. stoletja; nevarnost osmanskih napadov je bila zelo aktualna do zmage avstrijske vojske pri Monostru leta 1664,¹¹⁰ nato pa so se splošne razmere stabilizirale in omogočen je bil razcvet nove baročne umetnosti. S čebulastimi strehami poudarjeni vhodni stolpi se v tistem obdobju niso uveljavili samo na cerkvah, marveč so postali priljubljen motiv tudi na grajskih stavbah.¹¹¹

¹⁰⁹ Hofrichter, *Luttenberg*, str. 52. Zgodnjebaročna čebulasta streha zvonika velikonedeljske cerkve je dokumentirana na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681. V 19. stoletju jo je nadomestila koničasta streha, ki so jo po letu 1991 nadomestili z rekonstrukcijo zgodnjebaročno oblikovane čebulaste strehe.

¹¹⁰ Prim. Radovanovič, *Nekaj o Ljutomeru*, str. 7.

¹¹¹ S čebulastimi strehami poudarjeni visoki vhodni stolpi so se v profani arhitekturi severno od Alp začeli pojavljati z uveljavitvijo t. i. severne renesanse v 16. stoletju. V letih 1556 in 1557 so z visokim osmerokotnim vhodnim stolpom, po-

Pogleda na cerkev v Cezanjevcih z značilno čebulasto streho na zvoniku iz leta 1679 in zgodnjebaročni glavni portal cerkve s trikotnim čelom (foto: Igor Sapač, 2022 in 2007).

kritim s čebulasto-laternasto streho, dopolnili poslopje rotožva v Leipzigu v Nemčiji. Pozneje, med letoma 1592 in 1612, je podobni osmerokotni vhodni stolp nastal v sklopu gradnje univerzitetne palače Juleum oziroma Juleum Novum v severnonemškem mestu Helmstedt; stolp so v vrhnji etaži opremili s koncentričnim razglednim balkonom. Leta 1619 so z visokim vhodnim stolpom s čebulasto streho poudarili kompleks kraljevega gradu v Varšavi na Poljskem. Tako zasnovani visoki vhodni stolpi so ostali aktualni tudi v obdobju zgodnjega baroka; značilni tovrstni stolp, poimenovan Hausmannsturm, je med letoma 1674 in 1676 z nadzidavo in predelavo starejšega stolpa iz okoli leta 1400 dobil mestni grad v nemškem Dresdnu. Okoli leta 1700 so z osmerokotnim baročnim nadzidkom povišali starejši oglati vhodni stolp v kompleksu avguštinskega samostana Vöran na avstrijskem Štajerskem. Med letoma 1721 in 1735 je osmerokotni vhodni stolp z značilno čebulasto streho nastal v novem baročnem kompleksu jezuitskega samostanskega dvorca v Kutjevem na Hrvaškem. V slovenskem prostoru so se visoki vhodni stolpi z osmerokotnimi vršnimi deli in/ali s čebulastimi strehami uveljavili po sredini 17. stoletja. Pred letom 1678 sta tovrstna vhodna stolpa nastala v kompleksu vodnega gradu Dragomelj pri Domžalah in na dvorcu Grm na obrobju Novega mesta. Na vhodnem stolpu dvorca Soteska ob Krki je okoli leta 1675 nastal manjši osmerokotni strešni stolpič s čebulasto streho. Čebulaste stolpne strehe, kakršno kaže Vischerjeva upodobitev Braneka iz okoli leta 1681, so se v avstrijskem prostoru uveljavile v prvi polovici 17. stoletja, pogoste pa so bile tudi v drugi polovici 17. stoletja. Značilni primer so čebulaste stolpne strehe v kompleksu gradu Ort ob oziroma na jezeru Traunsee v Zgornji Avstriji; дворец na jezerski obali je štiri stolpe s čebulastimi strehami dobil med letoma 1626 in 1629, ko je bil v lasti Adama grofa Herbersdorfa, srednjeveški grad na jezerskem otoku pa je čebulasto streho na starejšem gotskem vhodnem stolpu dobil med obnovo po požaru leta 1634. Zgovorni primer je tudi dokumentirana čebulasta streha na nekdanjem visokem glavnem stolpu vodnega gradu Burgau na vzhodu avstrijske Štajerske, ki je nastala med letoma 1624 in 1681 ter se je ohranila do leta 1778, ko so stolp znižali

O približnem času prenove gradu Branek je mogoče sklepati tudi po gradnji nove ljutomerske družnične cerkve sv. Roka in sv. Sebastijana v bližnji vasi Cezanjevci, ki jo je dal Tomaž Ignac pl. Mauerburg v letih 1675 in 1676 na svojem zemljišču kot nadomestilo za manjšo kapelo iz časa po letu 1645 postaviti pod vodstvom graškega stavbenika Janeza (Giovannija, Hansa) Pozza († 1696). Leta 1679 so enoladijski cerkvi prizidali še zvonik z značilnimi bifornimi odprtini v vrhnji etaži in čebulasto streho ter jo okoli leta 1680 oziroma do leta 1682 v notranjščini opremili s kakovostnim glavnim oltarjem.¹¹² Glavni oltar so poudarili z veliko oljno sliko, ki jo je leta 1682 naslikal Hans Adam Weissenkircher

(Krenn, *Die Oststeiermark*, str. 103–104). Kot primerjavo je smiselno omeniti tudi zgodnjebaročni dvorec Schratzenberg ob reki Muri na zgornjem Štajerskem, ki je okoli leta 1685 na dvonadstropnih štirioglatih vogalnih stolpih dobil višje osmerokotne nastavke s čebulastimi strehami, ki so propadle med požarom leta 1915. Na zasnovo braneškega vhodnega stolpa je najbrž najbolj vplivalo oblikovanje visokega glavnega oziroma osrednjega stolpa dvorca Eggenberg na obrobju Gradca, kjer so štirioglati štirinadstropni pozno-srednjeveški spodnji del z dokaj majhno kvadratno talno ploskvijo v izmeri približno 7 × 7 m med letoma 1625 in 1636 oziroma najpozneje do leta 1656 nadzidali z dvonadstropnim osmerokotnim vršnim delom z laternasto streho.

¹¹² Hofrichter, *Luttenberg*, str. 63; Kovačič, *Ljutomer*, str. 79–84, 206; Travner, *Kuga*, str. 112; Zadnikar, *Umetnostni spomeniki*, str. 34; Čurk, *Topografsko gradivo*, str. 5–7; Volavšek, *Cezanjevci*, str. 213; Čurk, *Ljutomer*, str. 17, 27, 29, 30, 66, 70; Kemperl, *Romarske cerkve*, str. 66; Zanjekovič, *Umetnostno-zgodovinska*, str. 158–159; Kemperl, *Arhitekturna tipologija*, str. 74; Donša, *Zgodovinska ozadja*.

(1646–1695), v tistem obdobju v Gradcu dvorni slikar Janeza Sajfrida kneza Eggenberga (1644–1713). Zgovorno je, da slika vključuje tudi upodobitev prenovljenega Braneka, ki ga uokvirjata priprošnjika proti kugi. Ta slika, ki s svojo umetnostno kakovostjo zelo izstopa iz lokalnega okolja, v katerega je umeščena, kaže, da je Tomaž Ignac pl. Mauerburg braneškemu gospostvu posvečal veliko pozornost in da je s posredovanjem svojega vplivnega prijatelja Janeza Sajfrida kneza Eggenberga pridobil odličnega umetnika, ki je bil v tistem obdobju sicer zelo zaposlen z obsežnim slikarskim delom v glavni dvorani dvorca Eggenberg na obrobju Gradca.¹¹³ Gradnja in opremljanje nove podružnične cerkve v Cezanjevcih, ki jo je mogoče do določene mere pojmovati kot dislocirani del braneškega grajskega kompleksa, sta bili dokončani v obdobju, ko je med letoma 1678 in 1682 ljutomersko območje zelo prizadela kuga.¹¹⁴

Na podlagi podatkov v zvezi z gradnjo cerkve v Cezanjevcih je mogoče utemeljeno domnevati, da je Tomaž Ignac Mauerburg na gradu Branek poleg nadzidave glavnega stolpa izvedel še več drugih gradbenih posegov, ki so dopolnili in deloma spremenili arhitekturno zasnovo iz 16. stoletja.¹¹⁵ To je mogoče sklepati tudi upoštevaje omenjeni opis škode iz leta 1664. Gotovo so po tistem letu na grajskem poslopju obnovili razdejana okna in vrata, pri tem pa najbrž izdelali tudi nove kamnite okenske okvirje in portale. Okenske okvirje in portale so nato znova preoblikovali oziroma zamenjali v zgodnjem 18. stoletju, zato je o njihovih oblikah v drugi polovici 17. stoletja mogoče samo domnevati. Pri tem Vischerjeva upodobitev iz okoli leta 1681 ni v posebno oporo, saj je v detajlih nezanesljiva in samo z upodobitvijo pokončnega pravokotnega okna na severovzhodnem koncu severozahodne zunanje fasade severozahodnega trakta, ki je umeščeno med prvim in drugim nadstropjem, dovolj prepričljivo dokumentira, da so na severovzhodnem koncu trakta po letu 1664 najbrž zgradili novo dvoransko stop-

nišče, ki je nadomestilo starejše neudobno manjše stopnišče iz 16. stoletja. Na podlagi primerjav ohranjenih kamnitih okenskih okvirjev v pritličju in prvem nadstropju severovzhodne fasade na Braneku z okenskimi okvirji, ki so okoli leta 1670 nastali na dvorcu Ravno polje pri Ptujju, je mogoče sklepati, da so ohranjeni braneški kamniti okvirji še iz 17. stoletja in da so jih v 18. stoletju samo deloma zamenjali oziroma preoblikovali. V drugi polovici 17. stoletja je gotovo nastal novi braneški glavni grajski portal, ki je dovolj celovito dokumentiran na fotografiji Franceta Steleta iz začetka leta 1926; nad pravokotnim kamnitim okvirjem z utorom za leseni dvizni most in segmentnoločno zaključeno vratno odprtino je bilo izstopajoče zgodnjebaročno oblikovano prekinjeno trikotno čelo s kamnito grbovno kartušo na sredini.¹¹⁶ Ohranjeni fragmenti kažejo, da so v 17. stoletju na novo izdelali celotni portal in da vanj niso vključili starejših kamnoseško obdelanih elementov iz 16. stoletja. Dokumentirana oblika portala kaže, da je po eni strani nastal v obdobju, ko nevarnost osmanskih napadov in plenjenj krucev še ni minila, po drugi strani pa v obdobju, ko se je po sredini 17. stoletja uveljavila nova baročna umetnost.¹¹⁷

Namestitev novega glavnega portala je bila nedvomno povezana s prenovo in povišanjem braneškega glavnega grajskega stolpa. Morda so v njem, nad vhodno grajsko vežo, na novo uredili grajsko kapelo ali pa preuredili staro iz prve polovice 16. stoletja. Vsekakor je bila leta 1675 v gradu grajska kapela, posvečena sv. Frančišku Ksaveriju.¹¹⁸ Po značilnem poreformacijskem patrociniu, ki se je uveljavil po razglasitvi Frančiška Ksaverija za svetnika leta 1622, je mogoče sklepati, da je pobožni Tomaž Ignac Mauerburg na Braneku poskrbel za novo grajsko kapelo. Na lokacijo kapele v stolpu, pred 18. stoletjem, je mogoče pomisliti zaradi dokumentirane oblike stolpa v drugi polovici 17. stoletja, ki je primerljiva s cerkvenimi zvoniki, zaradi primerjav z nekaterimi drugimi grajskimi stavbami in zaradi lokacijske bližine z dokumentiranimi braneškima grajskima ka-

¹¹³ Prim. Ruck, *Hans Adam Weissenkircher*, str. 147. Vse kaže, da je oltarna slika v Cezanjevcih eno redkih Weissenkircherjevih del, ki je po plemiškem naročilu nastala za območje slovenske Štajerske. Poleg nje je evidentirana samo še – tudi zelo kakovostna in po motiviki zelo redka – slika *Marijino slovo od Jezusa*, ki jo je Weissenkircher ustvaril za glavni oltar kapele gradu Rače pri Mariboru. Tista slika je sedaj v Pokrajinskem muzeju Maribor, v oltarju grajske kapele pa je njena reprodukcija. Prim. Zeri in Rozman, *Evropski slikarji*, str. 77/61; Menaše, *Marija*, str. 168.

¹¹⁴ Kovačič, *Ljutomer*, str. 180–182; Travner, *Kuga*, str. 120, 141; Radovanovič, Nekaj o Ljutomeru, str. 7, 18.

¹¹⁵ Prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Novak, *Ljutomer*, str. 38; Zanjekovič, *Umetnostno-zgodovinska*, str. 154. Fran Kovačič je zapisal, da so v 17. stoletju lastniki Branek »povečevali in lepšali, tako se je koncem 17. veka, dvigalo tu veličastno poslopje s štirimi nadstropji« (Kovačič, *Ljutomer*, str. 203). Dejansko grad nikoli ni imel štirih nadstropij, marveč štiri etaže – klet, pritličje, prvo nadstropje in drugo nadstropje.

¹¹⁶ Pri dataciji dokumentiranega portala se je mogoče opreti na primerjavo z nekdanjim širokim portalom glavnega stopnišča v dvorcu Ravno polje pri Ptujju, ki je nastal okoli leta 1670 in je imel nad ravno preklado prav tako prekinjeno zgodnjebaročno trikotno čelo, ter na glavni portal cerkve v Cezanjevcih, ki je nastal leta 1675 ali 1676 in je nad ravno preklado podarjen s kamnitim trikotnim čelom. Smiselne so tudi primerjave s kamnitimi okenskimi okvirji slavnostnih dvoran na gradovih Ptuj in Borl, ki so prav tako nastali v sedemdesetih letih 17. stoletja in imajo tudi prekinjena trikotna čela. Prim. Šumi, *Arhitektura sedemnajstega stoletja*, str. 114; Šumi, *Arhitektura 17. stoletja*, str. 85.

¹¹⁷ Po osnovni zasnovi je nekdanji glavni portal na Braneku mogoče primerjati z glavnimi portali bližnjih gradov oziroma dvorcev Cmurek, Rakičan in Beltinci.

¹¹⁸ Janežič, *Grad Branek*, str. 9 (na osnovi podatkov iz: ŽA Ljutomer – Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*); prim. Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 31; Pintarič, *Odnosi*, str. 58; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 5.

Zgodnjebaročna kamnita okenska okvirja v prvem nadstropju severovzhodne fasade nekdanjega gradu Branek. Nekdanje železne kovane mreže so odstranili med izdelavo novih fasadnih ometov leta 1990 (foto: Igor Sapač, 2022).

pelama v 18. in 19. stoletju.¹¹⁹ Najverjetneje so hkrati s prenovo in povišanjem glavnega stolpa na njegovi severozahodni in jugovzhodni bočni strani zgradili tudi enonadstropna simetrična prizidka, s katerima so ustvarili nov enonadstropni vhodni grajski trakt ter obenem navezavo glavnega stolpa na dvonadstropna grajska stranska trakta na severozahodu in jugovzhodu. Na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681 prizidka stolpa nista vidna, a zdi se zelo verjetno, da je to zgolj posledica netočnosti upodobitve;¹²⁰ prizidka sta že takrat morala obstajati, saj nadzidava stolpa in njegova dopolnitev z novim glavnim portalom brez ustreznega prostorskega okvirja v obliki vhodnega trakta ne bi imela pravega arhitekturnega učinka in bi v nasprotju z baročnimi usmeritvami v srednjeveški maniri še bolj poudarila izoliranost

glavnega grajskega stolpa. Simetrična prizidka sta nastala z izzidavo medzidja med prvotnim jugozahodnim grajskim obodnim obzidjem iz prve tretjine 16. stoletja in zunanjim jugozahodnim grajskim obrambnim obzidjem, ki je najverjetneje nastalo v drugi tretjini 16. stoletja. Z gradnjo prizidkov je jugozahodno medzidje izgubilo prvotni obrambni pomen in to kaže, da so prizidka zgradili zatem, ko je z bitko pri Monostru leta 1664 minila nevarnost osmanskih napadov.¹²¹

Nedvomno so po razdejanju, omenjenem leta 1664, deloma ali v celoti prenovili tudi glavne grajske bivalne prostore. A o tistih prenovitvenih posegih je mogoče zaradi poznejših predelav v 18. stoletju in uničenj v 19. in 20. stoletju zgolj ugibati.¹²² Najpozneje takrat so pritlične prostore v severovzhodnem in

¹¹⁹ Smiselna je primerjava s prvotno poznosrednjeveško kapelo dvorca Eggenberg v Gradcu, ki je umeščena v drugo nadstropje glavnega oziroma osrednjega stolpa in so jo v 18. stoletju dopolnili z novo večjo baročno kapelo tik poleg nje. Okoli leta 1675 sta nastali tudi kapeli v prvem nadstropju sočasno zgrajenih vhodnih stolpov dvorcev Soteska ob Krki in Pragersko pri Slovenski Bistrici.

¹²⁰ Glavni stolp je zavajajoče prikazan tako, da vzbuja vtis, kakor da stoji ob zahodnem vogalu grajskega jedra in ne na sredini jugozahodne stranice grajskega jedra, kar je mogoče sklepati po upodobitvi Braneka iz t. i. Stare Kaiserjeve suite iz okoli leta 1830 in po fotografiranem glavnem grajskem portalu leta 1926.

¹²¹ Prizidka oziroma enonadstropni vhodni trakt gradu Branek v poznem 17. stoletju je mogoče do določene mere primerjati z enonadstropnima traktoma, ki sta v 17. stoletju oziroma pred letom 1681 nastala ob spodnjem dvorišču gradu Gornja Radgona in sta ohranjena še sedaj.

¹²² Zanesljivejše sklepanje bi bilo najbrž mogoče po opravljenih sondažnih stavbnozgodovinskih raziskavah v prvem nadstropju ohranjenega grajskega trakta, po opravljenih arheoloških raziskavah na lokacijah nekdanjih stranskih grajskih traktov in po sistematični analizi zapušćinskih inventarjev nekdanjih lastnikov Braneka v 17. in 18. stoletju, ki jih najbrž hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu, a v sklopu doslej opravljenih raziskav še niso bili evidentirani.

severozahodnem traktu opremili z opečnimi banjastimi oboki s sosvodnicami.¹²³ Najbrž so v tistem obdobju jugozahodno od gradu, ob stičišču poti višje v pobočju Kamenščaka, na lokaciji sedanje stavbe Branoslavci 21, zgradili novo tritraktno ali štiritraktno grajsko pristavo, ki je dokumentirana na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681, pozneje pa tudi v mapi franciscejskega katastra iz leta 1824 in na upodobitvi iz t. i. Stare Kaiserjeve suite iz okoli leta 1830. Po Vischerjevi upodobitvi je mogoče sklepati, da so pristavo sestavljala vsaj tri podolžna pritlična poslopja s strmimi strehami, ki so se stikala samo z vogali in so zapirala večje pravokotno notranje dvorišče. Severozahodno in severovzhodno poslopje sta imeli konstrukcijo z zidanimi slopi in lesenimi vmesnimi polnili, kar kaže, da sta najbrž imeli funkcijo skednja. V tretjem posloppu na jugovzhodu je bila najbrž kašča in/ali hlev.

Tomaž Ignac baron Mauerburg je za izvedbo obsežnih gradbenih del na Branek gotovo pritegnil izkušene mojstre. Ker je v glavnem prebival v Gradcu, je tam najbrž poiskal tudi glavnega gradbenega mojstra. Upoštevaje podatke, da so cerkev v Cezanjecih v letih 1675 in 1676 zgradili pod vodstvom graškega stavbenika Janeza (Giovannija, Hansa) Pozza († 1696), se zdi najbolj verjetno, da je on po letu 1664 oziroma v sedemdesetih letih 17. stoletja vodil tudi prenovo gradu Branek. Verjetnost te domneve še dodatno veča podatek, da je Pozzo že okoli leta 1664 kot polir sodeloval pri prezidavi bližnjega gradu Hrastovec.¹²⁴ Ob tej domnevi je sicer treba načeloma dopustiti tudi možnost, da je pri prenovi gradu Branek sodeloval (še) kateri drugi izkušeni gradbeni mojster. Pomisliti je mogoče zlasti na Jakoba Schmerlaiba (okoli 1650 – po 1710), ki je bil v obdobju baroka najbolj uspešen in nadarjen stavbenik v Lipnici.¹²⁵ Zdi se, da je na ob-

močju Slovenskih goric delal že v sedemdesetih letih 17. stoletja.¹²⁶ V Ljutomeru so med letoma 1687 in 1690 pod njegovim vodstvom in s podporo braneškega graščaka Tomaža Ignaca II. barona Mauerburga zgradili novo ladjo župnijske cerkve.¹²⁷

Stavbna zasnova gradu Branek v prvi tretjini 18. stoletja

Tomaž Ignac I. baron Mauerburg je imel dva sinova, dvojčka Tomaža Ignaca II. in Janeza Jožefa Sajfrida, ki sta se rodila leta 1658 in sta oba na jezuitski univerzi v Gradcu študirala filozofijo.¹²⁸ Po njegovi smrti leta 1686 je Branek po njegovi volji do leta 1688 pripadel Tomažu Ignacu II. baronu Mauerburgu († 1693), ki je bil od leta 1686 poročen z Ano Marijo grofico Coronini-Cronberg.¹²⁹ Po poroki se je preselil na Branek in tam živel kot zemljiški gospod.¹³⁰

V tistem letu, ko je Tomaž Ignac II. baron Mauerburg v starosti približno 35 let umrl, je grad Branek prizadel požar. Iz uporabljenih virov ni razvidno, kako je do požara prišlo in ali je izbruhnil pred smrtjo grajskega gospoda ali po njej. Po požaru je stavbni izvedenec Jurij Koš (Georg Kosch) iz Radgone škodo na grajskem posloppu ocenil na 1479 goldinarjev.¹³¹ O obsegu škode je mogoče zgolj ugibati. Na

gradnjo zvonika jezuitske cerkve v Varaždinu med letoma 1674 in 1676 (Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, str. 58).

¹²⁶ Na osnovi primerljivosti njegovega načrta za zvonik romarske cerkve v kraju Maria Lankowitz blizu Voitsberga na avstrijskem Štajerskem, ki je najverjetneje nastal okoli leta 1678, in pilastrske fasadne členitve leta 1678 zgrajenega zvonika podružnične cerkve Svetega Duha na Stari Gori pri Svetem Juriju ob Ščavnici je mogoče domnevati, da je on načrtoval tudi zvonik cerkve Svetega Duha. Oblikovanje tistega zvonika je zelo primerljivo tudi z zvonikom podružnične cerkve Marije Pomočnice (Frauenkirche Maria Hilf) v Radgoni/Bad Radkersburgu, ki je bila zgrajena okoli leta 1643 ter v zadnji četrtini 17. stoletja – domnevno pod Schmerlaibovim vodstvom – dopolnjena z zvonikom. Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 291–293; Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 358; Krenn, *Die Oststeiermark*, str. 88; Woisetschlager in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 37; Kemperl, *Romarske cerkve*, str. 66–67; Kemperl, *Arhitekturna tipologija*, str. 74–75.

¹²⁷ Kamnoseška dela je opravil Matjaž Khuchler iz Lipnice. Leta 1704 so cerkev oropali in oskrunili kruci. Nato so jo na novo opremili ter leta 1717 znova posvetili (Kovačič, *Ljutomer*, str. 73–75; prim. Curk, *Ljutomer*, str. 12).

¹²⁸ Valentinitsch, *Eine Juristenkarriere*, str. 115, 122; Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 663; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 39, 57, 71, 75; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 206; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47; Pavličič, Dr. Tomaž Ignac Maurer, str. 60; Donša, *Dvorec Branek*, str. 6–7.

¹²⁹ Naschenweng, *Der landständische*, II, str. 663; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 127, 132–142, 154, 207, 214; Janežič, *Grad Branek*, str. 7; Pintarič, *Odnosi*, str. 62; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47; Pavličič, Dr. Tomaž Ignac Maurer, str. 66; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 9. Spremno besedilo k Vischerjevi Topografiji Štajerske, ki je moralo nastati okoli leta 1687, kot lastnika Braneka navaja Jožefa barona Mauerburga.

¹³⁰ Pavličič, Dr. Tomaž Ignac Maurer, str. 66.

¹³¹ Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 466; prim. Stopar, *Razvoj*, str. 20; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Branek*, str. 5; Pintarič, *Odnosi*, str. 56.

¹²³ Po šilastoločni obliki nekaterih ohranjenih obočnih sosvodnic se sicer zdi bolj verjetno, da so oboke zgradili pred sredino 17. stoletja.

¹²⁴ Janez Pozzo je bil sin graškega zidarskega mojstra Antonija Pozza in je leta 1661 v Gradcu postal samostojni zidarski mojster. Od leta 1663 je delal na posloppu samostana dominikancev v graškem predelu Gries. V letih 1674 in 1675 je zgradil stranski kapeli in emporo cerkve v Strassgangu pri Gradcu. Med letoma 1677 in 1679 je sodeloval pri prezidavi gradu v Judenburgu (Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 173, 175–177).

¹²⁵ Jakob Schmerlaib je okoli leta 1675 prišel iz Judenburga v Lipnico in se tam leta 1695 poročil. V historičnih pisnih dokumentih je v Lipnici omenjen do leta 1710. Na zahodnem, vzhodnem in južnem Štajerskem je med letoma 1677 in 1710 uspešno izpeljal zelo veliko število stavbnih nalog. Ustvarjal je zlasti cerkveno arhitekturo, ob tem pa delal tudi na grajskih stavbah; leta 1682 je gradil gospodarsko poslopje ob gradu Seggau nad Lipnico, leta 1692 je prevzel dela na dvorcu Külm blizu Weiza, leta 1693 je delal na dvorcu Polheim nad Lipnico, leta 1708 je opravljal manjša dela na gradu Seggau. Okoli leta 1675 je domnevno vodil tudi prezidavo dvorca Frauenthal na obrobju Lonča/Deutschlandsberga (Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 355–360; Woisetschlager in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 69, 81, 109, 112, 116, 128, 177, 279, 352, 364, 415, 454, 520, 522, 590). Morda je bil povezan tudi z

Grad Branek okoli leta 1760. Pogled na grajsko stavbo iz doline s severne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Marko Majhen na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

Grad Branek okoli leta 1760. Pogled na grajsko stavbo z južne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Marko Majhen na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

podlagi zapisanega zneska se zdi verjetno, da požar ni prizadel celotnega grajskega poslopja oziroma da škoda kljub vsemu ni bila zelo velika; ko je leta 1688 pogorelo manjše poslopje mline v Cmureku je bila škoda večja in ocenjena na 2067 goldinarjev.¹³² Po tej primerjavi je mogoče domnevati, da je požar prizadel le manjši del gradu. Ivan Stopar je domneval, da so po tistem požaru morda odstranili glavni graj-

ski stolp.¹³³ Ta domneva se ne zdi verjetna, ker je bil na stropu t. i. rdeče sobe v drugem nadstropju gradu do leta 1926 v štuku iz druge tretjine 18. stoletja upodobljen del gradu Branek z glavnim stolpom, ki je imel nad četverkotnim spodnjim delom osmerokotni vršni del z uro in čebulasto streho. Glavni grajski stolp s čebulasto streho je torej najverjetneje stal še vsaj do druge tretjine 18. stoletja, vsekakor pa

¹³² Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 360, 466; prim. Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4.

¹³³ Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12.

Grad Braneč okoli leta 1760. Pogled na notranje grajsko dvorišče proti severni strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Marko Majhen na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

so ga znižali pred časom okoli leta 1830, saj njegov zgodnji del na veduti iz t. i. Stare Kaiserjeve suite ni upodobljen.¹³⁴ Po požaru so na Braneku gotovo opravili obnovitvena dela, a zdi se, da pri tem niso bistveno spremenili zasnove, ki je dokumentirana na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681, in da je šlo zgolj za najnujnejša sanacijska dela, ki so preprečila nadaljnji propad.

Po smrti Tomaža Ignaca II. barona Mauerburga, ki je umrl pred 3. avgustom 1693, je gradova Braneč in Ljutomer, dvorec Cven ter drugo pripadajočo posest dedoval njegov sin Jurij Anton Ignac baron Mauerburg (1688–1730). Ker je bil še otrok oziroma mladoleten, je Braneč in drugo njegovo posest od leta 1694 v njegovem imenu upravljal njegov sorodnik Karel Ferdinand Schaffman baron Hemerles († 1710), ki je bil najbrž lastnik dvorca Zamošak v Zamušanih pri Ptuj in ki je omenjen tudi kot zakupnik gospostev Braneč, Cven in Spodnji Ljutomer. V času njegove uprave oziroma zakupništva je cezarnjevska cerkev dobila tri stranske oltarje. Leta 1710 je Jurij Anton Ignac baron Mauerburg po doseženi polnoletnosti postal polnomočni lastnik Braneka in druge posesti ter je do leta 1719 z odkupi v svojih rokah združil tudi vse deleže ljutomerskega gospostva.

Gospostvi Braneč in Ljutomer je nato povezal, sedež uprave obeh gospostev pa je bil od takrat na gradu Braneč. Jurij Anton Ignac je bil od leta 1713 poročen z Marijo Katarino baronico Adelstein z dvorca Dobrnica blizu Dobrne, ki je umrla leta 1717, nato pa se je leta 1718 poročil z vdovo Jožefo Katarino Elizabeto Frančiško pl. Ruess († 1732), solastnico gradov Lindek, Šalek in Vodriž. Prav tako kakor njegova oče in ded je bil v nenehnih sporih z tržani Ljutomera. Umrl je v gradu Braneč in pokopali so ga v grobnico v ljutomerski župnijski cerkvi.¹³⁵

Medtem ko je Braneč v imenu mladoletnega Jurija Antona Ignaca barona Mauerburga med letoma 1693 in 1710 upravljal Karel Ferdinand Schaffman baron Hemerles, so širše območje gradu zelo prizadeli madžarski uporniki – kruci –, ki so na območju vzhodne Štajerske s presledki ropali in požigali od osemdesetih let 17. stoletja do leta 1711, ko je bila vstaja madžarskega vodje Ferenc II. Rákóczya za-

¹³⁴ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 204; INDOK, Fototeka: Branoslavci – Grad Braneč: fotografija Franceta Steleta iz leta 1926, inv št. 4766. Josef Andreas Janisch je v drugi knjigi Topografsko-statističnega leksikona Štajerske objavil podatek, da so na Braneku v 18. stoletju podrli stari grajski strelski stolp (Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; prim. Lampe, *Naše slike*, str. 526).

¹³⁵ Schmutz, *Historisch*, str. 481–482; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; Kovačič, *Ljutomer*, str. 93, 127, 132–142, 154, 206, 208–209; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 56, 176, 224–226; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 395; II, str. 663; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47; prim. Caesar, *Beschreibung*, str. 391, 441; Schmutz, *Historisch*, str. 482; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 146, 162; Šlekovec, *Grad in graščina*, str. 174; Mlinarič, *Župnije*, str. 230, 237, 242; Janežič, *Grad Braneč*, str. 7, 8; Pintarič, *Odnosi*, str. 62–63, 70–99; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 9, 10, 26, 33, 75; Donša, *Dvorec Braneč*, str. 7. Za Karla Ferdinanda Schaffmana barona Hemerlesa tudi: SI PAM/0001_00646 (Ščitno pismo gosposčine Braneč iz leta 1706); SI PAM/0004/001/004/00002_00004 (Dopis Karla Ferdinanda Schaffmana iz leta 1695); SI_ZAP/0051_00107.

Grad Braneč okoli leta 1760. Pogled na notranje grajsko dvorišče proti južni strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdela Marko Majhen na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

dušena.¹³⁶ Proti koncu leta 1703 so si kruci v bližini gradu Braneč postavili manjše taborišče, v katero so do pomladi 1704 spravljali naropani plen. Februarja 1704 so opustošili, opleni in požgali Ormož z gradom, trg Ljutomer in dvorec Cven ter opleni Branoslavce in številne druge vasi na širšem ljutomerskem območju.¹³⁷ Krucci so nameravali požgati tudi grad Braneč, a so jim to preprečili vojaki Leopolda Ferdinanda grofa Breunerja, ki so ga zavarovali, ko so izvedeli za namero krucev.¹³⁸ Braneč – enako kakor sosednji grad (Gornji) Ljutomer – v obdobju napadov krucev nedvomno ni bil resneje poškodovan.¹³⁹ Dopustno je pomisliti, da so grad po letu 1704 proti kručom dodatno utrdili z zemljenimi okopi in lesenimi palisadnimi ograjami.¹⁴⁰

Vse kaže, da je bil grad Braneč nove temeljite prenove deležen po letu 1710, ko ga je začel upravljati Jurij Anton Ignac baron Mauerburg in ko je

dokončno minila nevarnost napadov krucev.¹⁴¹ O temeljiti prenovi v tistem obdobju priča tudi podatek, da je Jurij Anton Ignac baron Mauerburg leta 1716 že precej poškodovano grajsko kapelo, omenjeno leta 1675, obnovil in zanjo priskrbel novo oltarno sliko, ki jo je naslikal neki italijanski mojster.¹⁴² Leta 1717 je kapelo med vizitacijo ljutomerskega območja obiskal in posvetil sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg, ki je med tisto vizitacijo posvetil tudi kapelo ljutomerskega gradu in prenovljeno ljutomersko župnijsko cerkev. V braneški kapeli sta bila takrat dva oltarja; glavni je bil posvečen Žalostni Materi božji, stranski pa sv. Frančišku Ksaveriju.¹⁴³ Grajska kapela je bila v 18. stoletju dokaj velika, saj so zanjo skrbeli posebni braneški grajski duhovniki.¹⁴⁴ Tudi na pod-

¹³⁶ Hofrichter, *Luttenberg*, str. 26, 32, 64; Kovačič, *Ljutomer*, str. 16–21; Kovačič, *Slovenska Štajerska*, str. 260–262; Radovanovič, Nekaj o Ljutomru, str. 7; Radovanovič, Kruci, str. 38–47; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 34–35; prim. Herbert in Jeitler in Mitchell, *Die Kuruzzenschanze*, str. 48–60.

¹³⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 18, 183; Posch, *Flammende Grenze*, str. 34–39; Radovanovič, Kruci, str. 44; prim. Kovačič, *Slovenska Štajerska*, str. 260–262; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 98.

¹³⁸ Posch, *Flammende Grenze*, str. 38.

¹³⁹ Prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Braneč*, str. 5; Radovanovič, Kruci, str. 46–47; Pintarič, *Odnosi*, str. 56; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4.

¹⁴⁰ Leta 1704 so zaradi obrambe proti kručem sistematično utrjevali avstrijsko vzhodno mejo (Herbert in Jeitler in Mitchell, *Die Kuruzzenschanze*, str. 45–60).

¹⁴¹ Zdi se, da je Jurij Anton Ignac baron Mauerburg poskrbel tudi za novo baročno prižnico v podružnični cerkvi v Ceza-njehcih, ki je najverjetneje nastala okoli leta 1720. Prim. Curk, *Topografsko gradivo*, str. 7; Curk, *Ljutomer*, str. 27, 29, 66.

¹⁴² Janežič, *Grad Braneč*, str. 9 (na osnovi podatkov iz: ŽA Ljutomer – Slekovce, *Trg in župnija Ljutomer*); prim. Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 31; Pintarič, *Odnosi*, str. 58; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 5.

¹⁴³ Janežič, *Grad Braneč*, str. 9 (na osnovi podatkov iz: ŽA Ljutomer – Slekovce, *Trg in župnija Ljutomer*); prim. Hofrichter, *Luttenberg*, str. 62, 64; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 31; Pintarič, *Odnosi*, str. 58; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 5.

¹⁴⁴ Braneški grajski duhovniki so dokumentirani med letoma 1732 in 1785. Med letoma 1732 in 1736 je bil duhovnik Janez Matija Fidler, med letoma 1752 in 1754 Jožef Knaflič, med letoma 1754 in 1760 Janez Matija Žizek, med letoma 1753 in 1760 občasno tudi Janez Mihael Maister, med letoma 1764 in 1785 pa Valentino Bertolissio, ki je bil Italijan (Kovačič, *Ljutomer*, str. 96, 211; Janežič, *Grad Braneč*, str. 9 (na osnovi podatkov iz: ŽA Ljutomer – Slekovce, *Trg in*

lagi tega podatka je mogoče sklepati, da v drugem desetletju 18. stoletja stare grajske kapele niso enostavno obnovili, marveč, da so v grajskem kompleksu zgradili povsem novo in veliko večjo grajsko kapelo, ki je dobila nov zvonik z zvonovoma iz let 1715 in 1720.¹⁴⁵ V novo kapelo so postavili nov oltar, poleg tega pa vanjo prenesli tudi stari oltar iz 17. stoletja in nekdanje manjše kapele sv. Frančiška Ksaverija. Na novo baročno grajsko kapelo oziroma braneško grajsko cerkev – *Ecclesia in arce Mallegg* – se nanašajo tudi vizitacijski zapisi iz let 1764 in 1773; sakralni prostor je bil v tistih letih posvečen in opremljen, glavni oltar je bil posvečen sveti devici Mariji Rožnovenski oziroma Žalostni Materi božji, stranski oltar pa sv. Frančišku Ksaveriju, zakristija je bila precej velika in svetla, a nekoliko vlažna in zato so dragocenejša mašna oblačila shranjevali drugje.¹⁴⁶

Temeljita prenova gradu Branek je omogočila, da je prevzel vlogo upravnega središča združenih gospodstev Branek in Ljutomer in da so leta 1719 vanj z gradu (Gornji) Ljutomer preselili tudi sedež deželskega sodišča.¹⁴⁷ Zaradi selitve sodišča so v gradu uredili tudi zapore, kar je bilo pred desetletji v kleti glavnega trakta menda še vidno.¹⁴⁸

S temeljito visokobaročno prenovo se je Branek prelevil iz utrjenega gradu v sodobni neutrjeni dvorec. Pri tem so odstranili zunanje obrambno obzidje na severozahodni, severovzhodni in jugovzhodni strani, ki je bilo zaradi nestabilnega terena na robovih grajskega pomola gotovo že zelo poškodovano. Hkrati z obzidjem so do tal podrli tudi nezastrešeni renesančni bastiji na severnem in vzhodnem vogalu ter enonadstropna štirioglasta vogalna stolpiča na južni in zahodni strani. Opeko, ki so jo pridobili z rušenjem, so najbrž porabili za nove gradnje. Na lokaciji podrtega zahodnega stolpiča so zgradili novo večje poslopje grajske kapele, ki je zasedlo tudi severozahodni del površine takrat zasutega obrambnega jarka pred nekdanjo jugozahodno stranico zunanjega obrambnega obzidja oziroma pred enonadstropnim vhodnim traktom iz druge polovice 17. stoletja. Kapela je bila z glavno oltarno steno usmerjena proti severozahodu, kjer je morda že sočasno dobila vitek zvonik z baročno laternasto streho, ki ga kaže upodobitev iz t. i. Stare Kaiserjeve suite iz okoli leta 1830. Dostop v kapelo za zunanje obiskovalce so uredili na

njeni jugovzhodni fasadni steni, dostop za grajsko gospodo pa so uredili iz prvega nadstropja enonadstropnega zahodnega dela vhodnega grajskega trakta, ki so mu v kotu s kapelo prizidali poseben prizidek z zakristijo v pritličju in gosposko emporo v nadstropju.¹⁴⁹ Morda je bil iz nadstropja prizidka dostopen tudi pevski kor, kolikor ga je kapela sploh premogla.

Zdi se, da med temeljito prenovo okoli leta 1715 enonadstropnega vhodnega grajskega trakta z visokim glavnim grajskim stolpom niso spreminjali, gotovo pa so celovito prenovili in preoblikovali vse tri dvonadstropne grajske trakte na severozahodni, severovzhodni in jugovzhodni strani pravokotnega notranjega grajskega dvorišča. Pri tem so z željo po izboljšanju notranjih povezav med vsemi tremi trakti in poenotenju njihovega zunanjega videza v dveh zunanjih kotih med trakti na severni in vzhodni strani zgradili dvonadstropna vogalna prizidka. Vse tri trakte so obenem za približno 70 cm nadzidali, jih na novo pokrili s slemenastimi opečnimi strehami, ki so dobile malce nižji naklon od odstranjenih starejših streh, in skupaj s prizidkoma enotno fasadirali. S tem so heterogeni videz treh raznorodnih traktov poenotili in celoti treh traktov dali videz sodobne baročne palače s talno ploskvijo v obliki podkve.¹⁵⁰ Zaradi potrebe po prilagajanju starejši stavbni substanci poenotenje seveda ni moglo biti popolno; to je bilo do leta 1926 dobro vidno zlasti na zunanji severozahodni fasadi, kjer okenske odprtine v pritličju in prvem nadstropju vse niso bile v istih višinskih ravneh, nekatera okna pa so bila slepa. V severovzhodnem delu severozahodnega trakta so ob stiku z osrednjim oziroma severovzhodnim traktom starejše glavno grajsko stopnišče iz 17. stoletja nadomestili z novim, udobnejšim, ki je bilo – po fotografijah deloma pogorelega gradu iz leta 1926 in analizi rekonstruirane tlorisne zasnove sodeč – triramno in med ramami opremljeno z navpičnim praznim prostorom. Zdi se, da so bile stopniščne rame v osrednjem delu stopniščne prostora oprte na slope in da je imelo stopnišče torej podobno zrcalno zasnovo, kakršna je okoli leta 1730 nastala na sosednjem gradu Velika Nedelja. Stopnišče je v notranjščini povezovalo pritličje s prvim in drugim nadstropjem, na dvoriščni fasadi severozahodnega trakta pa se je navezovalo na dodatno enoramno zunanje stopnišče, ki je povezovalo odprti prostor notranjega grajskega dvorišča s prvim nadstropjem severozahodnega in severovzhodnega grajskega trakta. Z novega notranjega stopnišča so uredili tudi nov stopniščni dostop v klet osrednjega oziroma severovzhodnega grajskega trakta, ki so ga uredili v spodnjem delu novega severnega vogalnega prizidka in s tem, da so prebili nov kletni vhod v pr-

župnija Ljutomer); prim. Mlinarič, *Župnije*, str. 303; Pintarič, *Odnosi*, str. 58).

¹⁴⁵ Kovačič, *Ljutomer*, str. 204.

¹⁴⁶ Mlinarič, *Župnije*, str. 242–243, 303; prim. Pintarič, *Odnosi*, str. 42, 58.

¹⁴⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 210; Kos, *Zgodovina morale*, str. 129–130; prim. *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Pintarič, *Odnosi*, str. 15. Deželsko sodišče ni imelo pristojnosti izrekati končnih sodb v krvavih zadevah.

¹⁴⁸ UKPP, Mallegg – Branek. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka.

¹⁴⁹ Nekdanjo baročno kapelo gradu Branek je do določene mere mogoče primerjati z malce starejšo zgodnjebaročno kapelo gradu Borl, ki je nastala okoli leta 1675.

¹⁵⁰ Podobne preobrazbe je bil v drugi polovici 18. stoletja deležen bližnji grad Gornja Radgona.

Grad Branek okoli leta 1760. Pogled na grajsko stavbo iz zraka z južne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Marko Majhen na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

votni severozahodni steni osrednjega trakta.¹⁵¹

Prenovljeni in s prizidkoma razširjeni trije dvonadstropni grajski trakti so na zunanjih fasadah v malce nadzidanem drugem nadstropju dobili velika pravokotna okna s profiliranimi kamnitimi okvirji, medtem, ko so v pritličju in prvem nadstropju morda ohranili starejša manjša okna s kamnitimi okvirji iz časa po letu 1664 in nova okna oblikovali po njihovem vzoru. Okna v pritličju so imela preproste manjše kovane mreže, okna v prvem nadstropju pa so – gotovo zaradi nemirnih časov v zgodnjem 18. stoletju – opremili in poudarili s škatlasto izstopajočimi baročnimi kovanimi mrežami z diagonalno postavljenimi palicami in kovano okrasno ornamentiko na sredini.¹⁵² Okna v drugem nadstropju so poudarili s polkrožnimi oziroma segmentnoločnimi čeli, ki jih kaže upodobitev gradu iz okoli leta 1830 v t. i. Stari Kaiserjevi suiti. Različne velikosti oken so nazorno zrcalile pomen posameznih etaž; reprezentativni prostori grajske gospode so bili v drugem nadstropju, v nižjem prvem nadstropju so bili najbrž prostori grajskega upravnika, sedeža povezanih zemljiških gospodstev in deželskega sodišča, v obokanih pritličnih in kletnih prostorih pa so bile shrambe in

sodnijska ječa.¹⁵³ Na severovzhodni zunanji fasadi so med prvim in drugim nadstropjem morda že sočasno s preoblikovanjem treh grajskih traktov pritrdili kamnito grbovno kartušo z dvema grboma, ki ju je leta 1926 omenil France Stele.¹⁵⁴ Stele grbov, ki so ju nato sneli s fasadne stene in od druge svetovne vojne veljata za izgubljeni, žal, ni identificiral in tako lahko zgolj ugibamo, ali sta pripadala Juriju Antonu Ignacu baronu Mauerburgu in eni od njegovih dveh žena – Mariji Katarini baronici Adelstein ali Jožefi Katarini pl. Ruess – ali pa sta morda pripadala Ani Eleonori Šarlotti baronici Mauerburg in njenemu možu Francu I. Ksaverju grofu Codroipu.

Na dvoriščni strani so fasade treh prenovljenih dvonadstropnih grajskih traktov kazale bistveno manj reprezentativno in manj elegantno podobo. V drugem nadstropju so vsaj ob severozahodnem in severovzhodnem traktu postavili lesen povezovalni konzolni balkon oziroma odprt hodnik, ki so ga pred padavinami zaščitili s širokim napuščnim podaljšanjem opečne strehe traktov ter opremili s kovano železno ograjo srčastih baročnih oblik.¹⁵⁵ Dostop na balkon so uredili skozi široke in visoke vratne odpr-

¹⁵¹ Tisti vhod je ohranjen in s segmentnololočno opečno preklado kaže, da je nastal v 18. stoletju.

¹⁵² Okske mreže v prvem nadstropju so v 20. stoletju odstranili in sedaj veljajo za izgubljene. Podobne mreže so, denimo, ohranjene na pritličnih oknih glavne fasade dvorca Orth, ki je na nabrežju jezera Traunsee v Zgornji Avstriji nastal med letoma 1626 in 1629.

¹⁵³ S tega vidika je dokumentirana zasnova gradu Branek v 18. stoletju, denimo, do določene mere primerljiva z zasnova gradu Gornja Radgona in nekdanje rezidence ljubljanskih škofov v Gornjem Gradu v 18. stoletju.

¹⁵⁴ Deloma primerljivi baročni kartuši z dvema grboma sta ohranjeni nad vhodom stopniščne stavbe mestnega gradu v Mariboru, ki so jo zgradili med letoma 1747 in 1750.

¹⁵⁵ Podobni leseni dvoriščni povezovalni konzolni balkoni so ohranjeni gradu Borl; tam so nastali v drugi polovici 17. stoletja.

Detajl okoli leta 1744 izdelanega stropnega štukaturnega okrasa z upodobitvijo dela gradu Branek z glavnim stolpom s čebulasto streho v t. i. rdeči sobi gradu Branek januarja 1926 (foto: France Stele, INDOK).

tine z dvojnimi vratnicami in baročno profiliranimi lesenimi okvirji. V prvem nadstropju so okna dvoriščnih fasad opremili s preprostimi lesenimi pravokotnimi obrobami in niso dobila kamnitih okvirjev. Ob stiku severozahodnega in severovzhodnega trakta so postavili preprosto odprto enoramno stopnišče, ki je omogočalo dostop do prvega nadstropja severovzhodnega trakta, pod njim pa je bil mogoč prehod do kleti pod severovzhodnim traktom. Opisana dokaj utilitarna oblika notranjega dvorišča gradu po njegovi temeljiti baročni preobrazbi okoli leta 1715 potrjuje navedbo Josefa Carla Hofrichterja iz leta 1850, da grad nikoli ni bil do konca dograjen.¹⁵⁶ Na podlagi primerjav z nekaterimi drugimi grajskimi stavbami iz tistega obdobja na Štajerskem, denimo z dvorci Štatenberg, Frauenthal, Külm ali Piber ali z gradom Ormož, je mogoče sklepati, da so na notranjem dvorišču sprva načrtovali gradnjo slopnih arkadnih hodnikov, a da načrtovanega iz neznanega razloga niso mogli uresničiti.¹⁵⁷

Iz uporabljenih virov ni mogoče razbrati, kateri stavbenik je po letu 1710 vodil obsežno preobrazbo gradu Branek v sodobno neutrjeno baročno podeželsko plemiško rezidenco. Pomisliti je mogoče, da so pri delih morda sodelovali tisti mojstri, ki so po požigu leta 1704 obnavljali sosednji grad v Ormožu. Po drugi strani je po dokumentiranih značilnih polkrožnih

oziroma segmentnoločnih čelih kamnitih okenskih okvirjev v drugem nadstropju zunanjih fasad mogoče ugibati, ali je dela morda izpeljalo podjetje graškega stavbenika Bartolomeja Ebnerja (okoli 1645–1716), ki je bilo v poznem 17. stoletju in zgodnjem 18. stoletju največja stavbna delavnica na Štajerskem.¹⁵⁸

Stavbna zasnova gradu Branek v drugi tretjini 18. stoletja

Jurij Anton Ignac baron Mauerburg je imel enajst otrok, a preživele so ga samo mladoletne hčere Ana Marija Cecilija (1721–1732/1744), Ana Eleonora Šarlota (1722–1765) in Ana Jožefa Konstancija (1727–1767). Po njegovi smrti leta 1730 je grad Branek z gospodstvom in drugo pripadajočo posestjo zanje upravljala njegova vdova Jožefa Katarina, po njeni smrti leta 1732 pa je bil do leta 1744 skrbnik posesti in osirotelih mladoletnih baronic Mauerburg Karel Jožef Leopold baron Gabelkoven (tudi Gabelkhoffen) (1704–1777), ki je bil mož njene sestre in gospod na Forhteneku, Šaleku in Vodrižu. Leta 1744 se je Ana Eleonora Šarlota baronica Mauerburg, ki se je rodila na gradu Branek, v tamkajšnji grajski kapeli poročila s Francem I. Ksaverjem grofom Codroipom († 1779). Zatem mu je leta 1746 v zakon prinesla gradova Branek in Ljutomer, dvorec Babinci, razrušeni dvorec Cven ter vso drugo posest, ki jo je dedovala po očetu in materi ter dobila z odpovedjo mlajše sestre Ane Jožefe Konstancije. Po poroki je z možem v glavnem živela na njegovih fur-

¹⁵⁶ Hofrichter, *Luttenberg*, str. 22.

¹⁵⁷ Vse kaže, da se je podobno zgodilo na bližnjem gradu Gornja Radgona; tam so v 18. stoletju na treh straneh dvorišča postavili samo lesene konzolne povezovalne balkone, ki so jih šele v 20. stoletju nadomestili z zidanimi hodniki, ki so v pritličju arkadirani.

¹⁵⁸ Prim. Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 233–235.

Vogalni detajl okoli leta 1744 izdelanega stropnega štukaturnega okrasa v t. i. rdeči sobi gradu Braneč januarja 1926 (foto: France Stele, INDOK).

lanskih posestih na območju Beneške republike, leta 1760 pa sta se vrnila na Štajersko. Leta 1765 je Ana Eleonora Šarlota v gradu Braneč pri 42 letih umrla in ni zapustila otrok. Pokopali so jo v župnijski cerkvi v Ljutomeru, v grobnici, v katero so leta 1730 položili že njenega očeta. Lastništvo Braneka, Ljutomera, Babincev in Cvena je takrat dokončno prešlo v roke Franca I. Ksaverja grofa Codroipa.¹⁵⁹

Grad Braneč je bil medtem deležen nadaljevanja ambiciozno zastavljene baročne preobrazbe. Zdi

se, da je bil eden od povodov za to potres leta 1738, ki je v bližnji Štrigovi razdejal srednjeveški grad in pavlinski samostan.¹⁶⁰ Drugi povod je bil najbrž ta, da je od leta 1732 za grad in tri mladoletne hčere pokojnega Jurija Antona Ignaca barona Mauerburga skrbel Karel Jožef Leopold baron Gabelkoven, ki sam ni imel udobne sodobne baročne rezidence; njegova srednjeveška višinska gradova Šalek pri Velenju in Vodriž pri Mislinji sta bila že zelo dotrajana, grad Forhtenek pri Šoštanju pa je bil že od 17. stoletja v razvalinah.¹⁶¹ Morda je za Braneč skrbel tudi še po letu 1744, do leta 1760, ko sta se zakonca Codroipo v glavnem zadrževala v Furlaniji.

¹⁵⁹ Kovačič, *Ljutomer*, str. 93, 94, 206–209; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 176, 224–226; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 188, 395; II, str. 663; prim. Caesar, *Beschreibung*, str. 391, 441; Schmutz, *Historisch*, str. 482; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 56; Mlinarič, *Župnije*, str. 230, 237, 242; Janežič, *Grad Braneč*, str. 7, 8; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 10; Donša, *Dvorec Braneč*, str. 7. Franc I. Ksaver grof Codroipo je bil član plemiške rodovine z območja Beneške republike, ki se je imenovala po furlanskem kraju Codroipo blizu Vidma in je menda izumrla leta 1912 (Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 188; prim. Janežič, *Grad Braneč*, str. 8; Pintarič, *Odnosi*, str. 64).

¹⁶⁰ Prim. *Krajevni leksikon Dravske*, str. 390.

¹⁶¹ Karel Jožef Leopold baron Gabelkoven je sicer občasno gotovo prebival tudi na Šaleku in Vodrižu. Na Vodrižu je leta 1777 tudi umrl in pokopali so ga v cerkvi sv. Miklavža v Šmiklavžu pri Vodrižu (Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 395). Ko je bil lastnik Vodriža, je grad leta 1766 prizadel požar. Zatem so grad do leta 1825 opustili in se je spremenil v popolno razvalino.

Ornamentirana dvokrilna vrata v t. i. rdeči sobi gradu Braneč januarja 1926 (foto: France Stele, INDOK) (levo) in primerljiva ohranjena vrata iz okoli leta 1735 v poslopju samostana Vorau na avstrijskem Štajerskem (foto: Igor Sapač, 2021) (desno).

Okoli leta 1744 izdelane štukature v glavni dvorani oziroma salonu gradu Braneč januarja 1926. Severovzhodni oziroma vzhodni vogal je na steni krasila kitajska motivika, na stropu pa je bila ženska figura (foto: France Stele, INDOK).

Z nekdanjimi braneškimi štukaturami primerljive štukature v glavni dvorani gradu Hrastovec in na glavnih fasadah osrednjega dela kompleksa samostana Vorau (foto: Igor Sapač, 2019 in 2021).

Z nekdanjimi braneškimi štukaturami primerljive štukature v župnijski cerkvi v Tamswegu na Salzburškem in na glavni fasadi dvorca grofov Kuenburg v Tamswegu (foto: Igor Sapač, 2022).

V drugi tretjini 18. stoletja so več reprezentativnih gospodskih bivalnih prostorov v drugem nadstropju gradu opremili z bogatimi stenskim in stropnim štukaturami, ki so bile deloma tudi figuralne. Do leta 1926 so se ohranile štukature v dveh prostorih, ki jih je opisal Fran Kovačič in s petimi fotografijami deloma dokumentiral France Stele.¹⁶² Štukature v

t. i. rdeči sobi – najverjetneje reprezentativni skupni spalnici grajskega gospoda in gospe – in v veliki dvorani oziroma glavnem grajskem salonu ob glavnem grajskem stopnišču na stičišču severozahodnega in severovzhodnega trakta so bile po Steletovem mnenju iz časa proti sredini 18. stoletja in neprimerljive

¹⁶² Kovačič, *Ljutomer*, str. 204; INDOK, Fototeka: Branoslavci –

Grad Branek: fotografije Franceta Steleta iz leta 1926, inv. št. 4765, 4766, 4767, 4770, 58298.

Leta 1738 izdelane stropne in stenske štukature v kapeli dvorca Klenovnik v Hrvaškem Zagorju (foto: Igor Sapač, 2008).

z drugimi, Steletu poznanimi, štukaturami v slovenskem prostoru. Stele je opozoril, da braneške štukature vključujejo reliefne scene in da so posebno mikavni prizori z orientalskimi motivi in mitološkimi prizori.¹⁶³ Fran Kovačič je na podlagi štukirane upodobitve Amorja oziroma Kupida na pelikanu, ki je letel nad gradom Branek in s puščico prestrelil dvoje gorečih src, sklepal, da je štukatura nastala v povezavi s sklenitvijo zakonske zveze med Ano Eleonoro Šarloto baronico Mauerburg in Francem I. Ksaverjem grofom Codroipom leta 1744.¹⁶⁴ Slogovne značilnosti in podatek o potresu leta 1738, po katerem je bilo najbrž treba obnoviti razmajane stropne konstrukcije v nadstropjih gradu, takšno datacijo potrjujejo.

Dokumentirane nekdanje braneške štukature so v slovenskem prostoru najbolj primerljive z bogato in obenem nežno učinkujočimi poznobaročnimi štukaturami v glavni dvorani, kapeli in galeriji ter v še nekaterih prostorih gradu Hrastovec, ki so nastale okoli leta 1733, kot je nekoč kazala pozneje zabrisana letnica v galeriji.¹⁶⁵ Vse kaže, da je braneške in hrastovške štukature izdelal isti mojster; Janez Kajetan (Giovanni Gaetano, Johann Cajetan) Androy (Androi, Androio) († 1755), ki je bil sin regens-

burškega zidarskega mojstra in je od leta 1728 kot štukater deloval v Gradcu in na Štajerskem ter bil od leta 1733 štukaterski mojster –*Stuccatuermeister*. Okoli sredine 18. stoletja je bil eden od štirih štukaterskih mojstrov v Gradcu in – kot vse kaže – tisti, ki je bil najbolj samosvoj in umetniško inovativen. Leta 1731 je z bratom Dominikom (Domenicom) s štukaturami opremil knjižnico samostana v Vorau. Najverjetneje je leta 1733 ustvaril tudi štukature na zahodnih fasadah obeh glavnih delov samostanskega poslopja v Vorau. Med letoma 1735 in 1745 je delal za samostan Sankt Lambrecht. Okoli leta 1735 je ustvaril štukirani strop v dvorani hiše Schillerplatz št. 4 v Murau. Med letoma 1737 in 1739 je izdelal štukature v palači Leslie v Gradcu oziroma v poznejšem poslopju štajerskega deželnega muzeja Joanneum. Med letoma 1737 in 1740 je ustvaril štukature v zakristiji graške minoritske cerkve Maria Hilf. Leta 1741 je izdelal štukature v župnijski cerkvi sv. Jakoba starejšega v Tamswegu na Salzburškem. Tam je med letoma 1742 in 1746 delal tudi v sosednjem manjšem dvorcu grofov Kuenburg, ker je s štukom okrasil glavni portal na glavni fasadi in devet notranjih prostorov. Pripisane so mu tudi štukature v proštiji v kraju Veitsch pri Mürzzuschlagu in v hiši Paulstorgasse št. 17 v Gradcu.¹⁶⁶

¹⁶³ Stele, Štuk, str. 116; prim. Aškerc, *Baročni štuk*.

¹⁶⁴ Kovačič, *Ljutomer*, str. 204.

¹⁶⁵ Prim. Aškerc, *Baročni štuk*, str. 19. S štukaturami okrašena kapela gradu Hrastovec je bila posvečena leta 1739.

¹⁶⁶ Woisetschlager in Krenn, *Debio-Handbuch*, str. 306, 450, 583, 590; Schemper-Sparholz, *Graubündner Stukkateure*,

Pogleda v notranjščino baročnih grajskih gledališč v Českem Krumlovu (levo) in Litomyšlu na Českem (desno) (foto: Igor Sapač, 2008 in 2017).

Dokumentirane kakovostne štukature kažejo, da je bil Branek v drugi tretjini 18. stoletja imenitna poznobaročna podeželska plemiška rezidenca. Poleg štukatur so imeli reprezentativni bivalni prostori še velike lončene peči in intarzirana dvojna dvokrilna vrata.¹⁶⁷ V drugem nadstropju treh glavnih traktov je bilo poleg stopnišča in dvorane najbrž še osem soban. V prvem nadstropju je bilo poleg stopnišča in kapele v štirih traktih domnevno 16 prostorov. V pritličju je bilo poleg stopnišča, glavne veže in kapele z zakristijo najverjetneje še 15 prostorov. Klet je najverjetneje obsegala en sam prostor pod severovzhodnim traktom. Grad je imel potemtakem v drugi tretjini 18. stoletja poleg glavne veže, kapele z zakristijo, stopnišča in dvorane še približno 40 različno velikih prostorov z

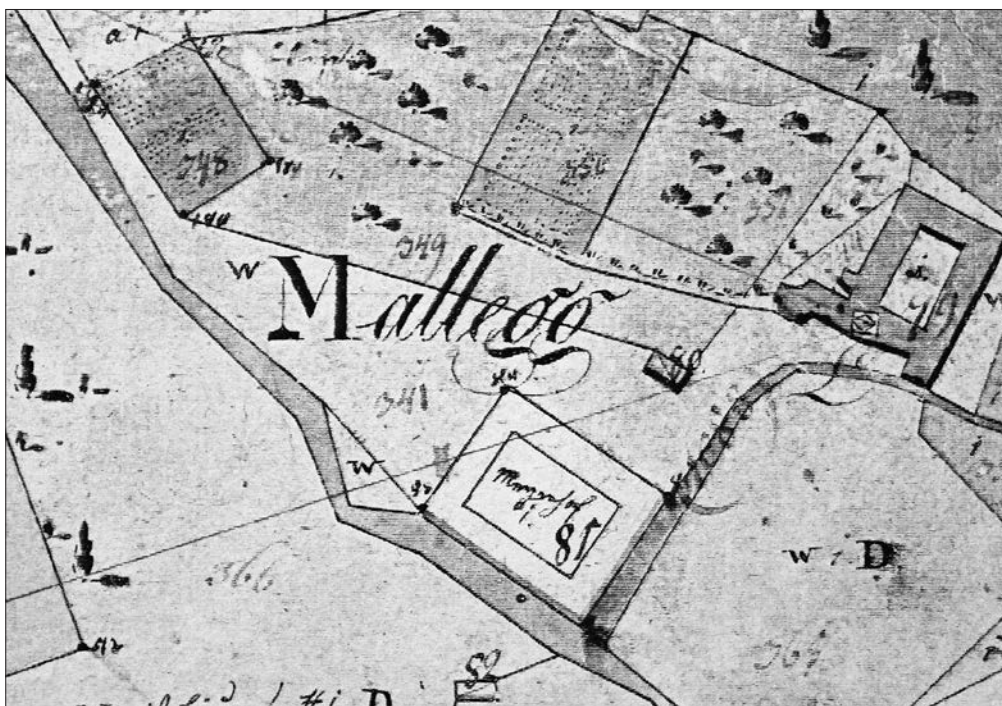
različnimi funkcijami. Podatek, da je imel grad pred letom 1870 65 sob, je gotovo pretiran in zmoten, najbrž pa drži navedba, da je imel grad lasten gledališki prostor.¹⁶⁸ Posebni grajski gledališči sta v 18. oziroma 19. stoletju imela tudi večja štajerska gradova Borl in Rajhenburg.¹⁶⁹ Glavni vzor za grajska gledališča na Štajerskem je bilo najbrž cesarsko dvorno gledališče v dvorcu Schönbrunn na obrobju Dunaja, ki je kot eno prvih grajskih gledališč v Evropi nastalo med letoma 1745 in 1747 po ukazu cesarice Marije Terezije in po načrtih arhitekta Nicolaja Pacassija. Branško grajsko gledališče je bilo najbrž v drugem nadstropju jugovzhodnega trakta, ki je bilo podrto po letu 1870. Gotovo ni bilo tako veliko in razkošno, kot sta, denimo, ohranjeni baročni grajski gledališči v Českem Krumlovu iz okoli leta 1765 ali Litomyšlu iz okoli leta 1767 oziroma 1798, nedvomno pa je imelo dovolj ambiciozno zasnovo s slikovitimi baročnimi

str. 339–362; Weigl, *Dvorec Dornava*, str. 33–34. Do določene mere so z Androyevimi štukaturami na Štajerskem in Salzburškem primerljive tudi štukature v baročni kapeli sv. Antona Padovanskega v dvorcu Klenovnik blizu Varaždina, ki jo je dala med letoma 1738 in 1741 urediti Katarina grofica Drašković, roj. grofica Brandis iz Maribora (Obad Ščitaroci, *Dvorci*, str. 118; Klemm, *Štukature*, 1995, str. 84–86; Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, str. 416–419; Regan, *Srednjovekovne*, str. 156–158; prim. Repanić-Braun, *Prilog istraživanju*, str. 147–148). Morebitne tesnejše povezave med Androjem in štukaturami v kapeli dvorca Klenovnik bodo morale analizirati nadaljnje raziskave. V prihodnosti bi bilo smiselno tudi raziskati, ali je bil Androy morda povezan tudi s štukaturnim okrasjem v gradu Velika Nedelja.

¹⁶⁷ Kovačič, *Ljutomer*, str. 204.

¹⁶⁸ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Janežič, *Grad Branek*, str. 6; Novak, *Ljutomer*, str. 38; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 30; Pintarič, *Odnosi*, str. 57; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4.

¹⁶⁹ Na Borlu je bilo gledališče od 18. stoletja do tridesetih let 20. stoletja v nekdanji grajski slavnostni dvorani iz okoli leta 1675, na Rajhenburgu pa je bilo v dvorani v drugem nadstropju vzhodnega grajskega trakta iz zgodnjega 16. stoletja.

Kompleks gradu Branek s parternim grajskim vrtom na kopiji različice mape franciscejskega katastra iz leta 1824 (PAM).

odrskimi kulisami. Morda je bilo braneško gledališče v tistem prostoru, ki je imel pozneje funkcijo velike plesne dvorane in je že pred letom 1925 pogorel, pri čemer je bilo uničeno tudi celotno štukaturno okrasje.¹⁷⁰ Morda je bil z braneškim grajskim gledališčem povezan tudi omenjeni braneški gosposčinski pritlikavec – *Herrschaft Mallegischer Zwergl* –, ki so ga v gradu vzdrževali zato, da je zabaval grajsko gospodo. Najbrž je po letu 1730 oziroma 1731 skrbel tudi za zabavo treh osirotelih mladoletnih baronic Mauerburg. Živel je do leta 1747 in ko je umrl, so ga položili v grobnico pod ladjo župnijske cerkve v Ljutomeru.¹⁷¹

Zdi se, da so kmalu po nastanku štukatur z omenjeno upodobitvijo gradu Branek iz okoli leta 1744 znižali visoki glavni grajski stolp, ki ga upodobitev iz okoli leta 1830 v t. i. Stari Kaiserjevi suiti kaže v znižani dvonadstropni obliki s strmo štirikapno slemenasto streho. Stolp je torej izgubil zgornja tri ali štiri nadstropja, vključno z osmerokotnim nadzidkom s čebulasto streho iz časa med letoma 1664 in 1678. Najbolj utemeljena je domneva, da so zgornjo polovico stolpa podrli zaradi poškodb, ki so nastale med potresom leta 1738. Visoki stolp v tistem obdobju gotovo več ni bil posebno moden in njegovo znižanje so najbrž izpeljali brez posebne sentimentalnosti.¹⁷²

Manj verjetna se zdi domneva, da so stolp znižali po udaru strele. Po znižanju glavnega grajskega stolpa je njegovo vlogo glavne grajske višinske dominante prevzel zvonik baročne kapele, ki so ga morda zgradili ali povišali hkrati z znižanjem glavnega stolpa.¹⁷³ Morda so hkrati z znižanjem glavnega grajskega stolpa ob južnem vogalu gradu zgradili manjši pravokotni prizidek, ki je označen v mapi franciscejskega katastra in ki so ga podrli pred letom 1925.

Vzporedno z nadaljevanjem barokizacije grajske stavbe so v baročni maniri preurejali tudi njeno bližnjo okolico. Zahodno od gradu so najpozneje v drugi tretjini 18. stoletja uredili večjo izravnano ograjeno vrtno površino s podolžno pravokotno stavbo – najverjetneje rastlinjakom oziroma oranžerijo – na severozahodnem vogalu. Baročni okrasni vrt, ki je kot areal v prostoru še dandanes dobro razpoznaven, je bil parterno oblikovan in razdeljen na štiri enaka pravokotna polja, ki jih kaže ena različica mape franciscejskega katastra iz leta 1824. Na sredini med parternimi polji je bil najbrž manjši rondo. Zaradi izoblikovanosti terena vrt ni bil neposredno navezan na grajsko poslopje.

V povezavi z baročno preobrazbo gradu Branek v 18. stoletju je jugovzhodno od njega, v oddaljenosti približno 6 km v zračni črti, v Ljutomersko-Ormoških gorah, na območju vasi Svetinje, nad cesto proti

¹⁷⁰ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 204.

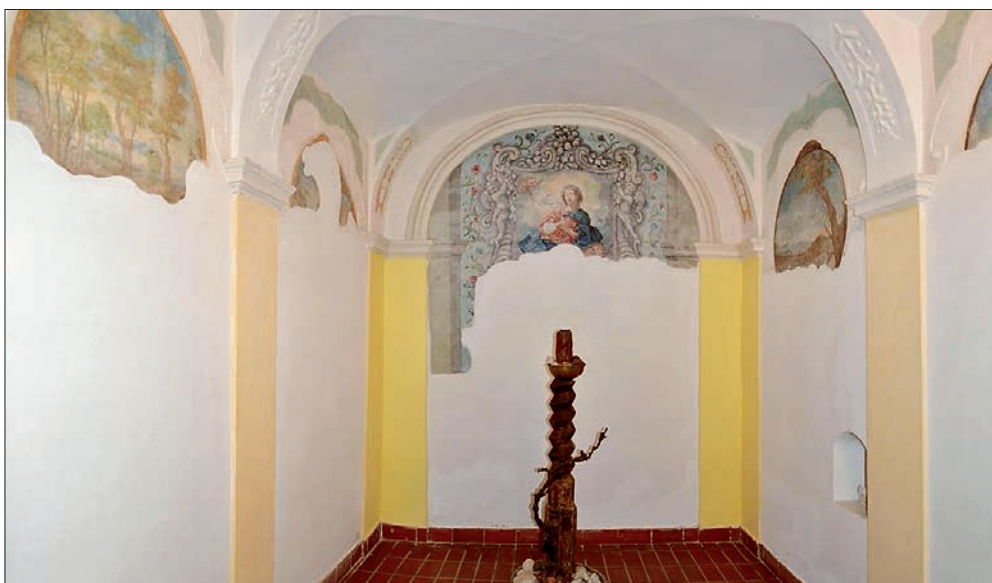
¹⁷¹ Kovačič, *Ljutomer*, str. 96.

¹⁷² Smiselna je primerjava z bližnjim gradom Cmurek, kjer so okoli leta 1700 – najverjetneje zaradi posedanja terena in posledičnega pokanja zidovja – do tal podrli glavni grajski stolp.

¹⁷³ Na primerljiv način je okoli sredine 18. stoletja nov baročni zvonik kapele nadomestil stari glavni grajski stolp v kompleksu Gradu na Goričkem.

Pogled na nekdanjo braneško gosposko vinogradniško zidanico Malek (foto: Igor Sapač, 2007).

Prostor nekdanje baročne kapele iz prve polovice 18. stoletja v nekdanji braneški gosposki vinogradniški zidnici Malek (foto: spletni vir, 2019).

Jeruzalemu, nastala baročna grajska vinogradniška zidanica, ki stoji na naslovu Svetinje 22 in še dandanes nosi značilno ime Malek. Podkletena visokopritlična stavba s pravokotno talno ploskvijo in dokaj strmo opečno štirikapno slemenasto streho je v notranjščini nad vkopano banjasto oziroma križno obokano vinsko kletjo dobila dokaj veliko prešo in bivalni del s hišno kapelo. Kapelo so zasnovali kot 3,85 m dolgi in 2,95 m široki dvopolni potlačeno križno obokani prostor s pravokotno talno ploskvijo, pilastrsko stensko členitvijo, parcialno rastlinsko oblikovano obočno štukaturo in fresko Marijinega vnebovzetja iz prve polovice 18. stoletja na oltarni steni, ki pa je sedaj ohranjena samo še v obsegu zgornjega dela.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Stavba je do leta 1903 pripadala gradu Branek oziroma rodom Codroipo, nato pa je z razprodajo braneške

Zdi se, da je baročni gradbeni razcvet gradu Branek trajal do začetka druge polovice 18. stoletja in da je bil zanj po letu 1732 zaslužen predvsem skrbnik Karel Jožef Leopold baron Gabelkoven (1704–1777). Lastnik Braneka Franc I. Ksaver grof Codroipo se je večinoma zadrževal na svojih furlanskih posestvih in je braneško-ljutomersko posest dajal v zakup.¹⁷⁵ Po

posesti skupaj z vinogradi na območju Veličan prešla v last posestniške in vinske trgovske družine Fischerau iz Leobna na avstrijskem Štajerskem, ki jo je obdržala do zaplembe po drugi svetovni vojni. V osemdesetih letih 20. stoletja so stavbo prenovili in jo preuredili za gostinsko-turistične namene. Takrat so pod vodstvom Viktorja Gojkoviča tudi odkrili in strokovno restavrirali ostanke poslikav v kapeli (Lovrenčič, Ormož, str. 70–71; Hazler, *Vinske kleti*, str. 72–73; Hazler, *Celovitost*, str. 782–784).

¹⁷⁵ Hofrichter, *Luttenberg*, str. 22; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 10.

Pogled na braneški grajski marof iz severovzhodne strani (foto: Igor Sapač, 2022).

smrti žene Ane Eleonore Šarlote, s katero ni imel otrok, je leta 1772 sicer postal član štajerskih deželnih stanov, a v glavnem je prebival v Jesernicu pri Palmanovi, kjer je leta 1779 tudi umrl.¹⁷⁶

Leta 1756 je oskrbnik na Braneku postal Maksimilijan Ksaver Stremnitzer (1722–1784), ki je bil rojen Ptujčan in od leta 1747 ljutomerski trški pisar. Leta 1757 mu je v gradu Branek umrla prva žena Marija Ana, roj. Goldschmid, s katero je bil poročen od leta 1745. Njegova druga žena Ana Marija Fašink mu je v naslednjih devetih letih rodila pet otrok, od katerih so se trije med letoma 1760 in 1764 rodili v gradu Branek. To kaže, da je v tistem času z družino v glavnem živel na Braneku. Leta 1763 je bil povzdignjen v dedni plemiški stan s predikatom *Stremnitzberg* oziroma *Stremnitzer von Stremnitzberg* ter je zakupil gospostvi Branek in Ljutomer z obema gradovoma vred. A zakupni gospod na Braneku je ostal samo nekaj let; leta 1766 je kupil grad in gospostvo Hompoš (Pohorski dvor) na obrobju Maribora in se tja tudi preselil. Na gradu Hompoš je tudi umrl.¹⁷⁷

Stavbna zasnova gradu Branek v prvi polovici 19. stoletja

Po smrti Franca I. Ksaverja grofa Codroipa leta 1779 je njegova gospostva Branek, Ljutomer, Babinci

in Cven leta 1781 dedoval mladoletni Hieronim I. grof Codroipo (1760–1840), ki je bil sin Frančevega brata Ludvika († po 1776) in je leta 1781 postal član štajerskih deželnih stanov. Poročen je bil z Lucijo, roj. Arcoloniani (1768–1856). Braneško gospostvo in drugo podedovano posest v Prlekiji je začel samostojno upravljati leta 1795, pred tem pa jo je upravljal Leopold Kriehuber, ki ga je štajersko ograjno sodišča imenovalo za skrbnika mladoletnega Hieronima I. grofa Codroipa.¹⁷⁸

Branek sta imela medtem od leta 1775 v zakupu Franc Ksaver Kokl oziroma Kockel in njegova žena Marija Ana Katarina, roj. pl. Neupauer (1752–1833). Ta je na braneškem gradu živel do smrti in je v spominu okoliškega prebivalstva ostala kot podpornica dijaštva in revežev.¹⁷⁹ Od leta 1807 do marčne revolucije leta 1848 je bil na Braneku kot uradnik in po letu 1833 kot grajski zakupni gospod dr. Ivan Gottweis (1779–1851). V zgodovino se je zapisal kot razumni gospodarstvenik in kmetovalec, svetovalec nadvojvode Janeza Habsburško-Lotarinškega, politik ter mecen slovenskih rodoljubov.¹⁸⁰ Zelo si je

¹⁷⁶ Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 188; II, str. 663; prim. Schmutz, *Historisch*, str. 482; Janežič, *Grad Branek*, str. 8.

¹⁷⁷ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 216–221, 226, 266; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 152; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 37–38; Pavličič, *Nekaj o plemstvu*.

¹⁷⁸ Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 188; prim. Schmutz, *Historisch*, str. 482; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 146, 162; Kovačič, *Ljutomer*, str. 209 (na osnovi podatkov iz: ZA Ljutomer – Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*); Janežič, *Grad Branek*, str. 8; Pintarič, *Odnosi*, str. 64; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47; Pavličič, *Nekaj o plemstvu*; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 10–11; SI ZAP/0051_00217.

¹⁷⁹ Hofrichter, *Luttenberg*, str. 22, 26; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128.

¹⁸⁰ *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; prim. Lampe, *Naše slike*, str. 526.

prizadeval za vsestranski razvoj širšega ljutomerskega območja. V Ljutomeru je ustanovil bolnišnico in dal zasaditi dva drevoreda ter pomagal po požaru leta 1827. V Cezanjecih je leta 1824 začel graditi šolsko poslopje.¹⁸¹ Josef Carl Hofrichter je leta 1850 objavil podatke, da so pod Gottweisovo upravo del gradu, ki so ga začeli graditi kot velikopotezno zasnovo, a ga niso dogradili, okusno prenovili. Zapisal je tudi, da bo Gottweis v tem okolju vselej ostal v častnem spominu, zlasti kot razumni kmetovalec, vzornik in človek, ki je bil dober z vsemi podložniki pod Branekom združenih gospodstev in prebivalci trga Ljutomer.¹⁸² Po izbruhu marčne revolucije leta 1848 na Dunaju se je Gottweis sicer zbal podložnikov in je 22. aprila z Braneka pobegnil v Gradec. Po zatrtju revolucije se je vrnil v Prlekijo in živel v trgu Ljutomer, kjer je tudi umrl.¹⁸³ Branki so osvobojeni grajski podložniki spomladi 1848 dejansko napadli.¹⁸⁴ Viri ne poročajo o morebitni povzročni škodi.

Tik preden je braneški zakupni gospod postal Ivan Gottweis, je med letoma 1824 in 1833 S. Kölbl za t. i. Staro Kaiserjevo suito ustvaril upodobitev grajske stavbe, ki je bila v lasti grofa Codroipa.¹⁸⁵ Na tisti upodobitvi, ki kaže grajski kompleks iz daljave, s severozahodne strani, je vidna tudi stara grajska pristava. Tisto poslopje so kmalu zatem, v obdobju Gottweisovega zakupništva, podrli in nadomestili z novim enoinpolnadstropnim 5 × 2-osnim opečnim bivalnim poslopjem, t. i. grajskim marofom, ki je ohranjeno še sedaj in nosi hišno številko Branoslavci 21. Novo poslopje so zasnovali na podolžni pravokotni talni ploskvi, ga pokrili s štirikapno slemenasto streho ter oblikovali s preprostimi pravokotnimi okni, podolžnimi pravokotnimi linami podstrešne poletaže, vbočenim zidanim podstrešnim venčnim zidcem in nečlenjenimi gladkimi apnenimi fasadnimi ometi. Proti jugovzhodu obrnjeno petosno glavno fasado so zasnovali simetrično in pravokotno vratno odprtino opremili s pravokotnimi gladkimi železnimi klasicističnimi dvokrilnimi vrati in nadsvetlobo. Na začetni fasadi so naredili bistveno manj okenskih odprtin in manjša vrata.¹⁸⁶ V novem posloppju so uredili bivalne prostore za grajske uslužbence, menda pa tudi lončarsko delavnico.¹⁸⁷ Zahodno za novim posloppjem so zgradili daljše pritlično poslopje s hlevi, ki je danes prav tako še ohranjeno. Med letoma 1833 in

1848 so pod Gottweisovo upravo deloma prenovili tudi grad, vendar je o obsegu in zanačaju takrat izpeljanih gradbenih del zaradi obsežnega uničevanja v drugi polovici 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja mogoče zgolj ugibati. Vsekakor so takrat glavni grajski portal opremili z novimi železnimi vratnicami klasicističnih oblik, ki so se ohranile do časa po letu 1972. Zdi se, da so opisane posege izvedli okoli leta 1836; takrat je dunajski slikar Johann Wachtl (po 1778 – po 1839) restavriral sliko na glavnem oltarju grajske kapele in obenem tudi znamenito Weissenkircherjevo sliko na glavnem oltarju cerkve v bližnjih Cezanjecih.¹⁸⁸

Stavbna zasnova gradu v zadnji tretjini 19. stoletja

Po smrti Hieronima I. grofa Codroipa leta 1840 je pred letom 1843 Branki in vso njegovo drugo posest dedoval njegov edini sin Franc II. Serafin grof Codroipo (1800–1866). Njegov sin Hieronim II. grof Codroipo (1830–1865), ki je bil od leta 1864 poročen z Viktorijo grofico Colloredo (1843–po 1895), je umrl še pred njim in dediščina je bila zato leta 1868 razdeljena; grad Branki s pripadajočo posestjo je dobil mladoletni vnuk Franca II. Serafina, Hieronim III. grof Codroipo (1862–1912?), nekdanji grad Ljutomer oziroma Dolnji grad s pripadajočo posestjo pa je dobila mladoletna Lucija grofica Codroipo (roj. 1856), ki je bila hči Franca II. Serafina grofa Codroipa in ki se je nato leta 1880 poročila z Giovannijem Andreo grofom Gropplerom pl. Troppenburgom.¹⁸⁹ Branki je medtem z odpravo fevdalnega družbenega reda leta 1848 izgubil vlogo središča združenih zemljiških gospodstev in je postal središče kapitalistične veleposesti, s tem pa je izgubil tudi precejšnji del nekdanjega reprezentativnega rezidenčnega pomena.

V novi družbeni stvarnosti je grajsko poslopje kmalu doletela katastrofa, ki je pomenila uvod v skoraj popolno uničenje tistega, kar je postopno nastalo od zgodnjega 16. stoletja. Leta 1870 je po močnem deževju na severovzhodni strani zunanje grajske fasade oziroma na vzhodnem vogalu gradu plazovito spolzela zemlja in posledično se je sesul vzhodni vogalni del gradu, ki je nastal kot prizidek v prvi tretjini 18. stoletja. Zaradi zelo razmočenega terena so bili ogroženi tudi drugi deli grajskega kompleksa. Med sanacijo so nato dele grajskega posloppja podrli. V Janischevem leksikonu Štajerske iz leta 1885 je navedeno, da je po rušenjih v gradu samo 10 do 12

¹⁸¹ Kidrič, Gottweis; Puconja, Dr. Ivan Gottweis, str. 17–24.

¹⁸² Hofrichter, Lutzenberg, str. 22, 26.

¹⁸³ Kidrič, Gottweis; Puconja, Dr. Ivan Gottweis, str. 17–24.

¹⁸⁴ *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Janežič, *Grad Branki*, str. 5; Podgorelec, *Josip Mursa, gospodarsko*, str. 7; Pintarič, *Odnosi*, str. 56.

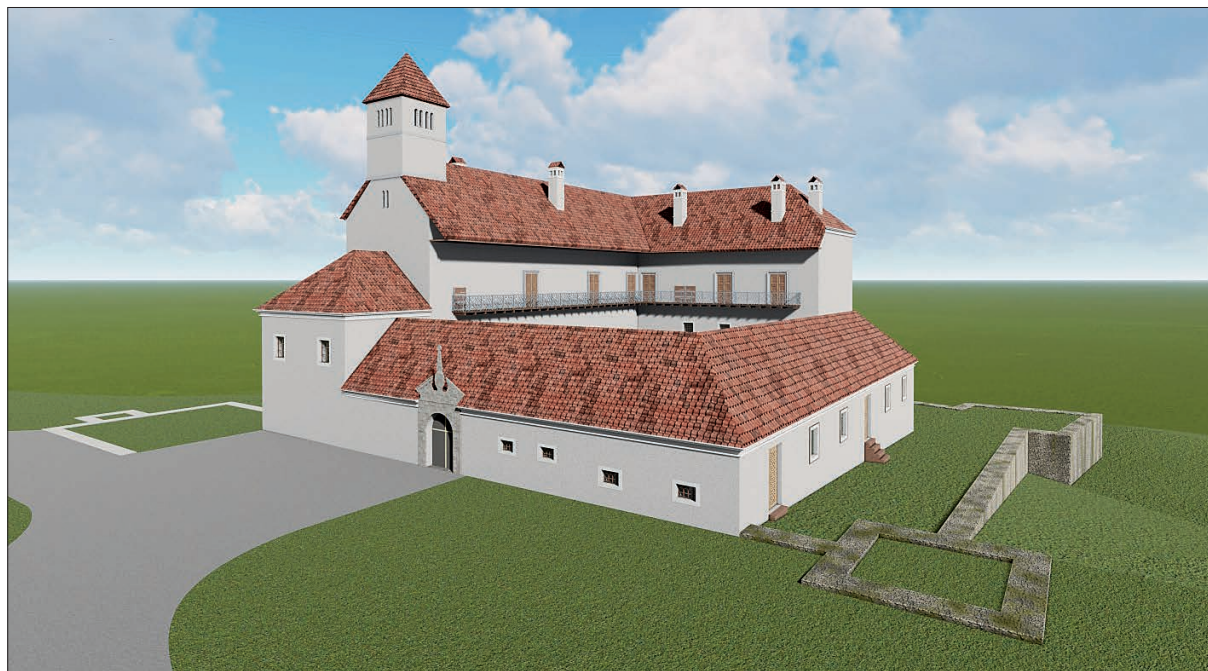
¹⁸⁵ Kaiser, *Lithographirte Ansichten*. Ponatis 1982, št. 174; Kaiser, *Lithographirte podobe*, št. 3 a.

¹⁸⁶ Prim. UKPP, Mallegg – Branki. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka; prim. *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Curk, *Ljutomer*, str. 27.

¹⁸⁷ Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 18.

¹⁸⁸ Prim. Hofrichter, Lutzenberg, str. 22; Ruck, *Hans Adam Weissenkircher*, str. 146–147.

¹⁸⁹ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 146, 162; Kovačič, *Ljutomer*, str. 89, 209 (na osnovi podatkov iz: ZA Ljutomer – Slekovec, *Trg in župnija Ljutomer*); Janežič, *Grad Branki*, str. 8 (z deloma zmotnimi podatki); Pintarič, *Odnosi*, str. 64; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47 (rodoslovno deblo Maylgräber – Mauerburg – Codroipo); Pavličič, *Nekaj o plemstvu*; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 188.

Grad Braneč okoli leta 1890. Pogled z južne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelali Maja Kukovičič in Kim Marcelan na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

sob grofovskega stanovanja, manjše oskrbnikovo stanovanje in kapela.¹⁹⁰ Poskus rekonstrukcije tlorisne zasnove gradu v času pred letom 1926 kaže, da je bilo v reprezentativnem drugem nadstropju gradu po letu 1870 poleg stopnišča še pet bivalnih prostorov, od tega ena večja dvorana, v prvem nadstropju je bilo poleg stopnišča in nove kapele še šest ali sedem prostorov, v pritličju pa je bilo poleg stopnišča in kapele še do največ štirinajst prostorov, ki so se po velikosti med seboj zelo razlikovali.

Poškodbe gradu po obilnem deževju niso presežne. Nestabilni, neenakomerno posedajoči se in plazoviti slovenjegoriški teren je na tukajšnjih večjih grajskih poslopih vseskozi povzročal precejšnje statične težave.¹⁹¹ Po drugi strani grajski zidovi niso bili

zgrajeni iz posebno odpornega materiala in jih je vlaga najbrž načela že pred letom 1870.¹⁹² Ker Braneč v 19. stoletju ni imel več posebne rezidenčne vloge in je bil v pretežnem delu gotovo prazen oziroma brez prave namembnosti, je razumljivo, da se njegovi lastniki oziroma skrbniki po katastrofi leta 1870 niso odločili za temeljito obnovo grajske stavbe in ponovno gradnjo njenih sesutih delov, marveč za radikalno odstranjevanje vseh poškodovanih, ogroženih in tudi funkcionalno odvečnih stavbnih sestavin.¹⁹³ Ta-

¹⁹⁰ Prim. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, II, str. 162; Lampe, *Naše slike*, str. 526; Kovačič, *Ljutomer*, str. 203; *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; *Curk, Ljutomer*, str. 25; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Braneč*, str. 6; Novak, *Ljutomer*, str. 38; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 30; Pintarič, *Odnosi*, str. 57; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4.

¹⁹¹ Konstruktivske poškodbe zaradi nestabilnega terena Slovenskih goric so dokumentirane na gradovih Gornja Radgona, Negova, Cmurek, Vurberk in Ptuj. Tudi v Prekmurju so na gradovih Lendava in Grad na Goričkem zaradi nestabilnega terena vseskozi prisotne statične težave. Zdi se, da so prav težave z nestabilnim terenom pomembno vplivale na to, da so v 18. oziroma 19. stoletju do tal podrli gradova (Gornji) Maribor na vzpetini Piramida in (Gornji) Ljutomer. Zaradi posedanja terena so v 18. stoletju podrli zahodni zvonik ljutomerske župnijske cerkve. Prim. Pavličič, *O ljutomerski cerkvi*, str. 4. V novejšem času so težave s posedajočim se terenom zelo pospešile propadanje vinogradniškega dvorca Železne dveri.

¹⁹² Grajsko zidovje je bilo v glavnem zgrajeno iz polnih opečnih zidakov, ki najbrž niso bili žgani na zelo visoki temperaturi in posledično proti vlagi niso bili dovolj odporni. Temelji so bili najbrž zgrajeni z dokaj neakovostnim mešanjem mehkega peščenega kamna in opeke, podobno kot temelji in spodnji deli zidov bližnje cerkve v Cezanjevcih.

¹⁹³ Upošteva je navedbo Frana Kovačiča, da je po podatkih lastnice Braneka pl. Rudnicke z zgodnjega 20. stoletja nekoč pogorela velika plesna dvorana na južni strani in da je ogenj takrat v tistem prostoru uničil vse baročno štukaturno okrasje, je mogoče pomisliti, da je zgornji del dvonadstropnega jugovzhodnega grajskega trakta že pred letom 1870 prizadel požar in da so tudi zato po letu 1870 zidovje obeh zgornjih nadstropij tistega trakta podrli (Kovačič, *Ljutomer*, str. 204). S to domnevo je načeloma mogoče uskladiti tudi fotografijo in zabeležko konservatorja Franceta Steleta iz začetka leta 1926, ki kaže že precej razkrojeno opečno pritlično zunanjo fasadno zidovje jugovzhodnega trakta in navaja, da je ta trakt pogorel že pred požarom, ki je izbruhnil na silvestrski večer leta 1925 (INDOK – Stele, Branoslavci. *Grad Braneč. Terenski zapiski*, LXVIII, 1926, str. 6 (pretipkani rokopis v okviru spomeniške kartoteke)). Po drugi strani je mogoče domnevati, da so po požaru pred letom 1870 podrli pogorelo drugo nadstropje jugovzhodnega trakta in nad ohranjenim pritličjem in prvim nadstropjem postavili novo streho ter da so nato po katastrofi leta 1870 tisto streho odstranili in postopno podrli še prvo

Grad Branek okoli leta 1920. Pogleda na grajsko stavbo iz zraka z južne strani (levo) in vzhodne strani (desno). Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Klavdija Vnuk na podlagi risb Igorja Sapača, 2017).

krat niso odstranili samo ostankov dvonadstropnega oglatega prizidka na vzhodnem vogalu gradu, marveč so podrli tudi obe nadstropji jugovzhodnega trakta, večji del prvega nadstropja jugozahodnega oziroma vhodnega trakta z obema nadstropjema znižanega vhodnega stolpa in veliko grajsko kapelo iz okoli leta 1715 na zahodnem vogalu gradu. Kapelo z njenim visokim zvonikom in zakristijo z emporo vred so podrli gotovo zato, ker je stala na nestabilni oziroma posedajoči se nasuti zemlji na lokaciji nekdanjega jugozahodnega obrambnega jarka iz 16. in 17. stoletja. Zdi se, da je obilno deževje nasuto zemljino na območju nekdanjega jarka tako zelo razmočilo, da so se temelji kapele oziroma grajske cerkve neenakomerno posedli in povzročili velike razpoke na opečnem zidovju. Kot nadomestilo za odstranjeno veliko baročno kapelo so v severozahodnem vogalnem delu vhodnega oziroma jugozahodnega grajskega trakta, na območju nekdanjega obrambnega medzidja iz druge polovice 16. stoletja in prve polovice 17. stoletja, s prezidavo uredili novo manjšo grajsko kapelo, v katero so najbrž prenesli stari baročni glavni oltar, ne pa tudi stranskega oltarja.¹⁹⁴ Novo kapelo, ki je z

oltarno steno na severozahodu dobila isto orientacijo, kot jo je imela njena baročna predhodnica, so zasnovali na pravokotni talni ploskvi in jo na njeni daljši jugozahodni strani osvetlili z dvema dokaj visokima pokončnima pravokotnima oknom. Najbrž je kapela dobila tudi samostojni vhod za zunanje obiskovalce, ki so ga – po fotografiji Franceta Steleta iz začetka leta 1926 sodeč – uredili v jugozahodnem grajskem fasadnem zidu, levo od glavnega grajskega portala iz druge polovice 17. stoletja. Kot nadomestilo za odstranjeni zvonik iz 18. stoletja so na jugozahodnem koncu severozahodnega trakta postavili nov zvonik v obliki štirioglatega ometanega strešnega stolpčiča s piramidasto streho, pari bifornih odprtih vršne zvonove etaže na vseh štirih fasadah in urno številčnico na jugozahodni strani. V nov zvonik so obesili stara zvonova iz let 1715 in 1720. Dvonadstropna trakta na severozahodni in severovzhodni strani notranjega grajskega dvorišča so ohranili z manjšimi predelavami. Na krajši jugovzhodni steni severovzhodnega trakta so v pritličju in obeh nadstropjih zazidali prehode, ki so trakt od prve tretjine 18. stoletja povezovali s podrtim baročnim prizidkom na vzhodnem vogalu gradu. Na zunanjih fasadah obeh traktov so nad okni drugega nadstropja odstranili dotrajana kamnita polkrožna oziroma segmentnoloka čela, ki jih kaže upodobitev iz okoli leta 1830 v t. i. Stari Kaiserjevi suiti, njihove sledove pa je mogoče slutiti tudi na fotografiji Franceta Steleta z začetka leta 1926.¹⁹⁵

Z opisanimi posegi se je monumentalni značaj

nadstropje trakta, pustili pa razgaljeno zidovje v pritličju, ki so ga nato podrli leta 1926.

¹⁹⁴ Jože Curk je leta 1962 v umetnostnozgodovinskem topografskem gradivu zabeležil po neznanem viru povzet podatek, da je desni stranski oltar v podružnični cerkvi v Cezanjevcih prvotno stal v grajski kapeli na Braneku in da je delo neznanega avtorja z začetka 18. stoletja. Oltar je opremljen s sliko sv. Antona Puščavnika iz leta 1782. Na koncu topografskega opisa cezanevske cerkve pa je nato Curk v opombi zapisal še: »Ker je bila l. 1716 vpeljana bratovščina Antona Puščavnika in l. 1717 posvečen poleg glavnega še Antonov oltar, je ta verjetno od vedno v cerkvi ne pa prinešen iz braneške grajske kapele.« (UKPP, Zesendorf – Cezanjevci. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis na štirih straneh iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka; Curk, *Topografsko gradivo*, str. 5–7; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 84; Curk, *Ljutomer*, str. 17, 27, 70; Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. 44, 45). Tudi glede

na čas nastanka oltarja in njegove dimenzije ni verjetno, da je bil sprva v baročni kapeli gradu Branek. Usoda nekdanjih baročnih oltarjev iz baročne braneške grajske kapele ostaja nepojasnjena.

¹⁹⁵ V 19. stoletju so zaradi dotrajnosti odstranili tudi podobna zgodnjebaročna trikotna in segmentnoloka čela kamnitih fasadnih okenskih okvirjev v prvem nadstropju dvorca Turnišče pri Ptuj.

grajskega poslopja zelo zmanjšal. Dominantno podobo v prostoru je grad ohranil le pri pogledih s severne strani. Sicer se je spremenil v dvotraktno dvonadstropno stavbno gmoto s talno ploskvijo v obliki kljuke oziroma črke L, ki sta jo ob notranjem dvorišču dopolnjevala preprosta pritlična stranska trakta. V jugozahodnem pritličnem traktu so po poručitvi nadstropij nekdanjega glavnega grajskega stolpa ohranili glavni grajski portal iz 17. stoletja, ki so ga ob tem v zgornjem delu najbrž nekoliko dopolnili in zavarovali s strešico. S postavitvijo novega strešnega stolpčica oziroma zvonika je grad dobil obliko, ki je primerljiva z zasnovo nekoliko manjšega dvorca Šentjanž iz 17. in 18. stoletja v vasi Starše med Mariborom in Ptujem. Ta oblika je bila seveda zelo utilitarna in je kazala, da je grad po letu 1848 dokončno izgubil nekdanji pomen središča zelo velike fevdalne zemljiške posesti in da obenem ni imel pravega skrbnika; v času katastrofe leta 1870 je bil lastnik gradu Hieronim III. grof Codroipo star komaj osem let in je z materjo živel v Furlaniji, za grad pa je bil odgovoren oskrbnik, ki se je najbrž tudi odločil za obsežne rušitve oziroma radikalno zmanjšanje grajskih prostorov, ne glede na dotodanjo arhitekturno kakovost celotnega grajskega kompleksa.

Stavbna zasnova gradu Branek v prvi tretjini 20. stoletja

Grad Branek je v lasti Hieronima III. grofa Codroipa ostal do leta 1903.¹⁹⁶ Proti koncu 19. stoletja je grof zašel v denarne težave in je začel razprodajati svojo zemljiško posest in drugo imetje na območju Prlekije.¹⁹⁷ Branek je po letu 1903 prešel v last neke pl. Rudnicke, plemkinje poljskega rodu, o kateri sicer ni zbranih drugih podatkov.¹⁹⁸ Pred letom 1922 je lastnik gradu postal Anton Sonnenwald (ki se je prvotno pisal Bratuša), ki je tistega leta kot zastopnik svoje žene in posestnice Hanje Sonnenwald Ljutomersko okrajno glavarstvo zaprosil za dovoljenje za gradnjo

manjše lončarske peči in ureditev lončarske delavnice v kompleksu gradu Branek.¹⁹⁹ Iz uporabljenih virov ni mogoče razbrati, ali so lončarsko delavnico nato tudi dejansko uredili. Vsekakor je grad v tistem obdobju dokončno izgubil značaj plemiške rezidence in je ostal samo še bivalna stavba in središče zemljiške posesti, ki se je naglo manjšala. Nekdanji reprezentativni notranji prostori so izgubili vso svojo nekdanjo premično opremo.²⁰⁰

Usodo gradu je zapečatil požar, ki je glavni del grajskega poslopja prizadel v noči z 31. decembra 1925 na 1. januar 1926. V časnikih so se takoj po požaru pojavile navedbe, da bo grad najbrž ostal razvalina.²⁰¹ Po pričevanju domačina Franca Slane iz leta 1970 je požar menda namerno podtaknil lastnik gradu Sonnenwald, da bi se polastil visoke zavarovalnine.²⁰² Po fotografijah konservatorja Franceta Steleta z

¹⁹⁹ Dokumentacija za gradnjo lončarske peči in ureditev lončarske delavnice v prostorih gradu Branek se je ohranila v Pokrajinskem arhivu Maribor. Dokumentacija obsega sedem listov z besedili in dva lista z enakima načrtoma na pavs papirju, ki sta datirana s 13. 6. 1922 in ju je izdelal zidarski mojster Joško Prelog s Kamenščaka. Načrt obsega segment tlorisa večjega poslopja iz časa pred letom 1922 z vrisano delavnico in projektirano novo pečo in segment prereza istega poslopja s projektirano novo obokano pečo. Na podlagi narisane prostorske razporeditve z okenskimi in vratnimi odprtini je mogoče sklepati, da lončarska delavnica ni bila v gradu ali marofu ob njem, marveč v nekem drugem grajskem posloppju, ki je bilo široko 8,65 m ter je imelo 50 cm debele zidove in na stranski fasadi tri okenske odprtine (SI PAM/0051/002/00010 Gradbene zadeve: Sresko načelstvo Ljutomer: Sonnenwald Hanja, lončarija, izgradnja lončene peči na gradu Branek, 1922). Za Antona Bratušo oziroma Sonnenwalda: Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11–12.

²⁰⁰ Prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 204. Leta 1928 je neki gospod Ozmeč Muzejskemu društvu v Mariboru podaril večji kakovostni oljni sliko na platnu z upodobljenim lovskim orožjem in konjeniško opremo iz 17. stoletja, z navedbo, da izvira iz gradu Branek. Sliki sedaj hrani Pokrajinski muzej Maribor. To sta tihožitji flamskega slikarja Petra van Kessla (okoli 1635–1668) iz leta 1662, ki imata sedaj naslova *Paradna konjska oprava* in *Lovsko tihožitje* (Vršer, *Mariborski muzej*, str. 22; Zerj in Rozman, *Evropska tihožitja*, str. 51, 52, kat. št. 28, 29; Ciglenečki, *Oprema*, str. 53–55, slika 108). Novejše raziskave so pokazale, da sta to dve od nekdanjih šestindvajsetih slik iz t. i. biljardne sobe v gradu Hrastovec. Konservator France Stele je tiste slike v Hrastovcu opisal in fotografiral junija 1925, malce preden so jih pred jesenjo 1925 njihovi lastniki grofje Herberstein prepeljali na ptujski grad (Košak, *Slikarske zbirke*, str. 114–120). Vse kaže, da sta se dve sliki med prevozom iz Hrastovca na ptujski grad poleti 1925 ali kmalu zatem, ko sta že prišli na ptujski grad, »izgubili« in sta leta 1928 – z napačno oziroma zavajajočo navedbo, da sta z gradu Branek – prišli v zbirko Muzejskega društva Maribor. Kaže, da sliki v resnici nikoli nista bili na gradu Branek, ki je že nekaj mesecev zatem, ko so slike v gradu Hrastovec sneli s sten, pogorel.

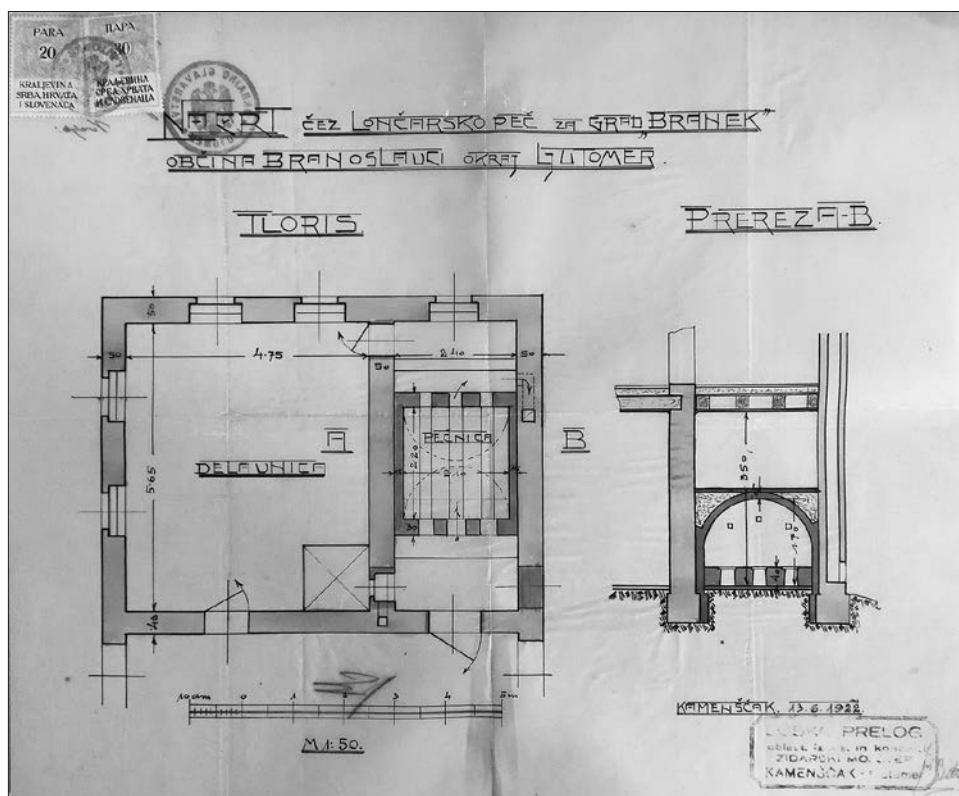
²⁰¹ Kovačič, *Ljutomer*, str. 211; INDOK – Stele, Branoslavci. Grad Branek. *Terenski zapiski*, LXVIII, 1926, str. 6 (pretipkani rokopis v okviru spomeniške kartoteke); prim. *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379.

²⁰² Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11–12; prim. Stopar, *Razvoj*, str. 21; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Branek*, str. 6, 8; Zanjčič, *Umetnostnozgodovinska*, str. 154; Kosi in Baumgartner, *Dub preteklosti*, str. 30; Pintarič, *Odnosi*, str.

¹⁹⁶ *Schematismus*, str. 133; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 56; prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 11; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Zanjčič, *Umetnostnozgodovinska*, str. 155; Pintarič, *Odnosi*, str. 56; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4; Donša, *Dvorec Branek*, str. 7. V literaturi se pojavlja tudi napačen podatek, da je bil Branek v lasti rodovine Codroipo vse do leta 1926. Prim. Pavličič, *Dve graščini*, str. 11; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47.

¹⁹⁷ Leta 1899 je bilo naprodaj Codroipovo veleposestvo na Cvenu (Baš in Mursa; Podgorelec, *Josip Mursa, gospodarstvo*, str. 12; prim. Podgorelec, *Mursa. Nepozabni*). Menda so okoli leta 1900 ali pozneje v prvi četrtini 20. stoletja po kosih razprodali tudi inventar gradu Branek. V zbirki Umetniškega kabineta Primoža Premzla v Mariboru sta se ohranili dve beli porcelanasti skodelici, izdelani v Nemčiji v maniri kitajskega porcelana, ki izhajata iz dražbe na gradu Branek. Za posredovani podatek se zahvaljujem Primožu Premzlu. Dražbe grajskega inventarja so bile v slovenskem prostoru skoraj izključno v obdobju med obema svetovnjima vojnima. Prim. Komelj, *Grad kot spomeniškovarstveni*, str. 22.

¹⁹⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 203.

Leta 1922 izdelani načrt za ureditev lončarske delavnice v enem od stranskih poslopij gradu Branek (PAM).

začetka leta 1926 je mogoče sklepati, da je požar izbruhnil na stiku med severozahodnim in severovzhodnim traktom, v drugem nadstropju, morda v glavni dvorani.²⁰³ Lastnik se je po požaru obnovi grajske stavbe oziroma vsaj pogorelega dela strehe zavestno odpovedal; delno zaradi visokih vzdrževalnih stroškov, delno zato, da bi se izognil plačevanju davkov za odvečne, neuporabne prostore.²⁰⁴ Kmalu je poškodovani grad prodal trem priseljencem iz Prekmurja, ki so dokumentirani samo s priimki: Berden, Joha in Miholič. Berden in Joha sta kupila grajsko stavbo, Miholič pa menda grajski marof, ki ga požar ni prizadel in je ohranjen še danes. Zatem so do tal podrli celoten severozahodni del gradu, vključno s kapelo, ki je požar ni prizadel, na prvotnem severovzhodnem traktu pa odstranili reprezentativno drugo nadstropje in ga pokrili s preprosto štirikapno opečno streho. Pri tem so uničili celotno štukaturno okrasje, ki je prestalo požar.²⁰⁵ Kamnito grbovno kartušo z dvema

grboma so sneli s severovzhodne fasade in jo deponirali. Prvo nadstropje adaptiranega severovzhodnega trakta so preuredili za stanovanjske potrebe; v severozahodni polovici je nastalo stanovanje Joha, v jugovzhodni pa menda stanovanje Berden. Vhod v stanovanji so uredili skozi skupni vhod, do katerega so speljali dvojno zidano stopnišče, ki so ga prizidali na dvoriščno oziroma jugozahodno fasado nekdanjega glavnega grajskega trakta.²⁰⁶ Fotografiji gradu iz leta 1926, ki ju hrani Pokrajinski arhiv Maribor kažeta, da so obsežna rušitvena dela speljali kmalu po požaru in da so pri tem povsem uničili tudi še dobro ohranjeno baročno štukaturno okrasje v drugem nadstropju.²⁰⁷ Ruševinski material so v glavnem razprodali in ga odpeljali, s preostalim opečnim drobirjem pa so na debelo nasuli nekdanje notranje grajsko dvorišče. Do tal so podrli tudi celoten pritlični ostanek jugovzhodnega grajskega trakta, ki je bil razkrit in razvaljen že pred letom 1925. Osrednji del pritličnega vhodne-

57–58, 64; Markovič, *Zemljiška posest*, str. 4; Donša, *Dvorec Branek*, str. 7.

²⁰³ Primerljiv požar je v noči iz 28. na 29. december 1938 izbruhnil v glavni dvorani gradu Negova. Do požara je tam prišlo zaradi nenadzorovanega kurjenja v veliki lončeni peči v dvorani; visoka temperatura je povzročila pregrete strešnega trama ob dimniku in posledično je pogorel del grajskega ostrešja (Kramberger, *Grad je gorel*).

²⁰⁴ Komelj, *Grad kot spomeniškovarstveni*, str. 15; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12–13; prim. Janežič, *Grad Branek*, str. 6.

²⁰⁵ Prim. *Krajevni leksikon Dravske*, str. 379; *Krajevni leksikon*

Slovenije, str. 128; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Branek*, str. 6; Zanjčič, *Umetnostnozgodovinska*, str. 155; Kosi in Baumgartner, *Dub preteklosti*, str. 30; Donša, *Dvorec Branek*, str. 7.

²⁰⁶ Po pričevanju Dragice Škrjanec, solastnice ostanka nekdanjega gradu avtorju tega prispevka, 2022. Prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12–13.

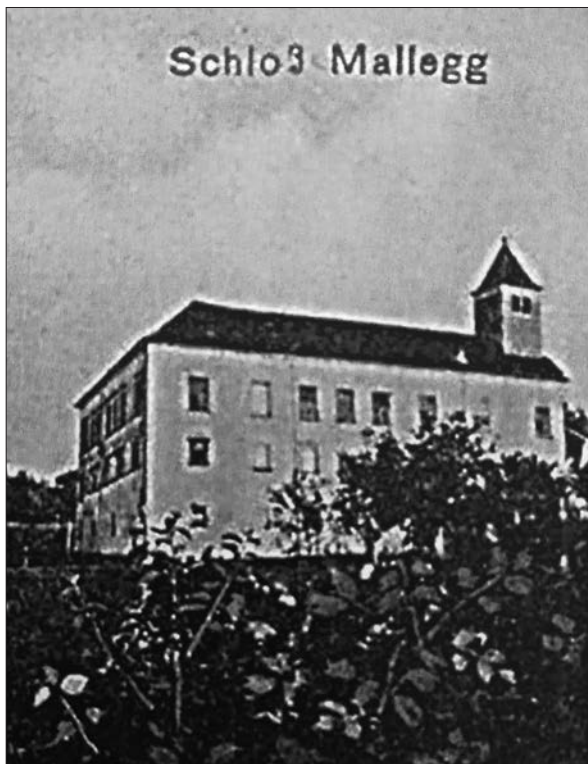
²⁰⁷ SI PAM 1693/004/001/025: Branoslavci (fotografiji gradu Branek iz leta 1926, signatura: A1.1.18-1 in 2, inv. št. 73, 74).

Grad Braneč okoli leta 1920. Pogled na grajsko stavbo iz zraka s severne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Klavdija Vnuk na podlagi risb Igorja Sapača, 2017).

Grad Braneč leta 1926. Pogled na deloma pogorelo grajsko stavbo iz zraka s severne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelali Ula Dobrišek in Monika Ravnjak na podlagi risb Igorja Sapača, 2022).

*Pogled na grad Branek pred prvo svetovno vojno
s severozahodne strani
(povzeto po razglednici iz zasebne zbirke).*

*Pogled na v požaru poškodovani severni del notranjega
dvorišča gradu Branek januarja 1926
(foto: France Stele, INDOK).*

*Pogled na ostanke gradu Branek z glavno dostopno potjo po obsežnih rušitvah v 20. stoletju
(foto: Igor Sapač, 2022).*

ga oziroma jugozahodnega trakta, ki je požar preстал brez poškodb, so ohranili, a ga nekoliko znižali in pri tem brezobzirno odstranili zgornji del glavnega grajskega portala iz druge polovice 17. stoletja s prekinjenim trikotnim čelom, kamnito grbovno kartušo in segmentnoločnim zaključkom vratne odprtine.

Fran Kovačič je leta 1926 v zvezi z usodo Braneka zapisal: »Mursko polje izgubi z Branekom eden

najvažnejših in najslikoviteljših zgodovinskih spomenikov.«²⁰⁸ Rušenje večjega dela do takrat ohranjenega kulturnozgodovinsko pomembnega grajskega kompleksa je bilo mogoče brez zadržkov izpeljati zato, ker Kraljevina SHS (pozneje Jugoslavija), v okvir katere je Branek spadal od decembra 1918, drugače od sose-

²⁰⁸ Kovačič, *Ljutomer*, str. 211.

Pogled iz zraka z jugovzhodne strani na območje nekdanjega grajskega kompleksa Branek in Mursko polje v ozadju (foto: spletni vir, 2021).

dnje Republike Avstrije po letu 1923, ni imela posebnega spomeniškovarstvenega zakona, ki bi omogočil tudi varovanje oziroma ohranitev najpomembnejših ogroženih stavbnih spomenikov. Zgodovinar Fran Kovačič in konservator France Stele sta zato mogla uničevanje gradu samo brezmočno opazovati in ga nista mogla preprečiti. V letu 1926 se je na Braneku tako zgodila transformacija gradu oziroma odlične plemiške rezidence v kmečko domačijo.²⁰⁹ Kljub tej transformaciji pa spomin na kulturnozgodovinski pomen in žalostno usodo gradu ni utonil v pozabo in v turističnem vodniku po Pomurju iz leta 1969 je zapisano: »Od nekoč tako mogočne stavbe se danes skoraj komaj še opazi, da je na tem mestu stala mogočna 'trdnjava'. Prlekija je z Branekom izgubila enega najvažnejših in najslikovitejših kulturnih spomenikov.«²¹⁰

Stavbna zasnova gradu Branek v drugi polovici 20. stoletja

Po letu 1926 je življenje na Braneku na nov način teklo naprej. Med drugo svetovno vojno so ostanke

gradu obiskali nemški okupatorji in odnesli še tiste zadnje kulturnozgodovinsko zanimive stavbne elemente, ki jih je bilo po nezadržnem uničevanju leta 1926 še mogoče odnesti. Takrat je zmanjkala tudi kamnita kartuša z dvema plemiškima grboma, ki je bila do leta 1926 na severovzhodni grajski fasadi.²¹¹ Leta 1961 je jugovzhodno polovico preurejenega ostanka glavnega grajskega trakta kupila družina Blagovič, severozahodna polovica pa je ostala v lasti družine Joha. Okoli leta 1970 sta zakonca Alojz Škrjanec (1948–2022) in Dragica Škrjanec, roj. Blagovič (roj. 1952) odkupila tisti del nekdanjega grajskega kompleksa, ki je bil v lasti družine Joha, in od takrat je celotno območje nekdanjega gradu z naslovom Branoslavci 23 v lasti družine Blagovič-Škrjanec.²¹²

Nekdanji glavni grajski trakt je tudi po letu 1970 v prvem nadstropju ohranil značaj dvostanovanjske celote iz časa po letu 1926, pritličje in klet pa sta v pretežni meri ohranila avtentično grajsko zasnovo iz 16. in 17. stoletja. Na nekdanjem notranjem grajskem dvorišču so ohranili stari grajski vodnjak, ki pa je kot nadomestilo za nekdanji leseni nastavek po letu 1962

²⁰⁹ Prim. Stopar, *Grajski objekti z območja*, str. 12. Podobna usoda je približno tri desetletja pozneje doletela še eno reprezentativno in kulturnozgodovinsko zelo pomembno slovensko grajsko stavbo: barokizirani renesančni дворец Zalog pri Moravčah se je po dveh požarih med drugo svetovno vojno okoli leta 1955 z obseznimi rušenji in predelavami ohranjenih stavbnih delov spremenil v kmečko domačijo, ki skoraj z ničemer več ne spominja na nekdanjo odlično novoveško plemiško rezidenco.

²¹⁰ Sever, *Pomurje*, str. 88.

²¹¹ UKPP, Mallegg – Branek. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka.

²¹² Po pričevanju Dragice Škrjanec, solastnice ostanka nekdanjega gradu avtorju tega prispevka, 2022. Prim. Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 40; Stopar, *Grajske stavbe*, 2, str. 12; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 65; Janežič, *Grad Branek*, str. 6; Kosi in Baumgartner, *Duh preteklosti*, str. 30; Pavličič, *Dve graščini*, str. 11; Pavličič, *Rodoslovni zapisi*, str. 47.

Pogled na zanemarjeni in pozabljeni kulturni spomenik – braneški grajski marof – z glavno dostopno potjo do nekdanjega grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2007).

dobil nov preprosti betonski pokrov. Družina Blagovič-Škrjanec je po letu 1972 izpeljala nekatere gradbene posege, ki so spomeniško pričevalnost območja nekdanjega gradu še dodatno okrnili, a so po drugi strani omogočili nadaljnje življenje na tej lokaciji in ohranitev osnovne stavbne substance najstarejšega dela glavnega grajskega trakta. Kmalu po letu 1972 so podrli zanemarjeni ostanek jugozahodnega oziroma vhodnega trakta z zadnjimi ostalinami zidovja nekdanjega glavnega grajskega stolpa in s tremi notranjimi prostori, ki je bil do porušitve dolg približno 17 m in je imel dokaj položno dvokapno opečno streho ter na jugozahodni fasadi ohranjen spodnji del glavnega grajskega portala. Po porušitvi, s katero so povečali dvoriščno površino in omogočili udobno širok dovoz na nekdanje notranje grajsko dvorišče, so železne klasicistične vratnice portala zavrgli, profilirane kamnoseško obdelane elemente portala iz druge polovice 17. stoletja pa ohranili in jih deponirali ob robu trate pred ostankom glavnega grajskega trakta. Ta je bil takrat v obsegu severozahodne polovice že v dokaj slabem gradbenem stanju; zaradi poškodovane strešne kritine je bilo opečno zidovje zelo razmočeno. Do leta 1990 so ostanek trakta v celoti na novo pokrili z opečnim dvojnim zareznikom in leta 1990 so fasade na novo ometali z debelimi cementnimi ometi, ki pa so zaradi vlage v opečnih zidovih in neustrezne izvedbe kmalu začeli pokati in odstopati. Med izdelavo novih fasadnih ometov so na severovzhodni fasadi v prvem nadstropju odstranili kulturnozgodovinsko zanimive škatlasto izstopajoče baročne kovane mreže z diagonalno postavljenimi palicami in okrasno kovano ornamentiko v sredini iz prve tretjine 18. stoletja. Mreže so po odstranitvi odpeljali

na deponijo odpadnih kovin, kjer so jih uničili. Na lokacijah leta 1926 podrtih ostankov severozahodnega in jugovzhodnega trakta so postavili dve manjši pomožni leseni lopi z avtomobilsko garažo.²¹³

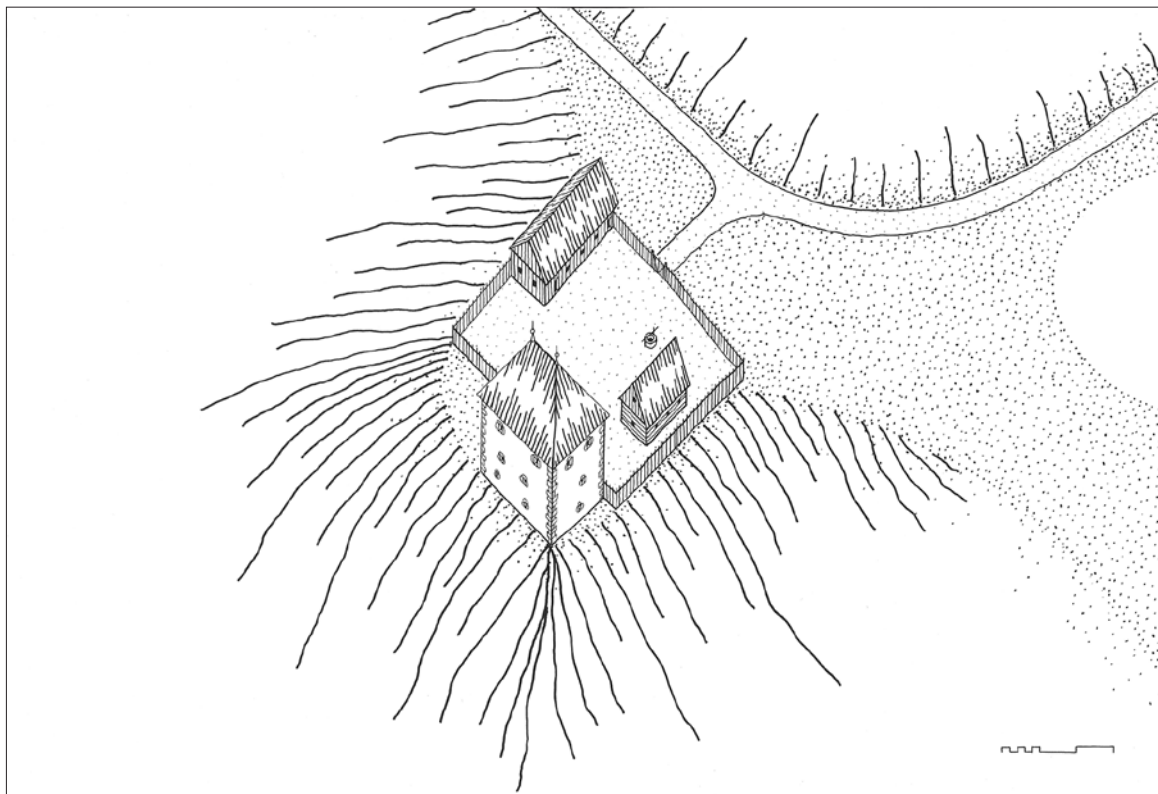
Leta 2008 je Občina Ljutomer območje z ostanki nekdanjega gradu razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena.²¹⁴ Ostaline gradu Branek z ohranjenim poslopjem grajske pristave oziroma grajskega marofa je zaradi njihovega velikega kulturnozgodovinskega pomena, izpostavljene lege širšem v prostoru in zanimivih historičnih grajenih konstrukcij vsekakor vredno ohraniti in primerno prenoviti.²¹⁵ V prihodnosti bi bilo na lokaciji gradu smiselno opraviti nedestruktivne arheološke in geofizikalne raziskave, ki bi gotovo pomembno nadgradile in dopolnile dosedanje vedenje o zasnovi in pomenu zanimivega grajskega kompleksa, ki je dandanes zaradi posebne usode v drugi polovici 19. stoletja in prvi polovici 20. stoletja po krivici preveč pozabljen in prezrt.²¹⁶

²¹³ Po pričevanju Dragice Škrjanec, solastnice ostanka nekdanjega gradu avtorju tega prispevka, 2022. Prim. UKPP, Mallegg – Branek. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis iz leta 1962 iz zapuščine Jožeta Curka; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 128; Stopar, *Gradovi, graščine*, str. 41; ZVKDS – Fototeka: Fotografije gradu Branek iz let 1972 in 1990; Curk, *Ljutomer*, str. 25; Kosi in Baumgartner, *Dub preteklosti*, str. 28.

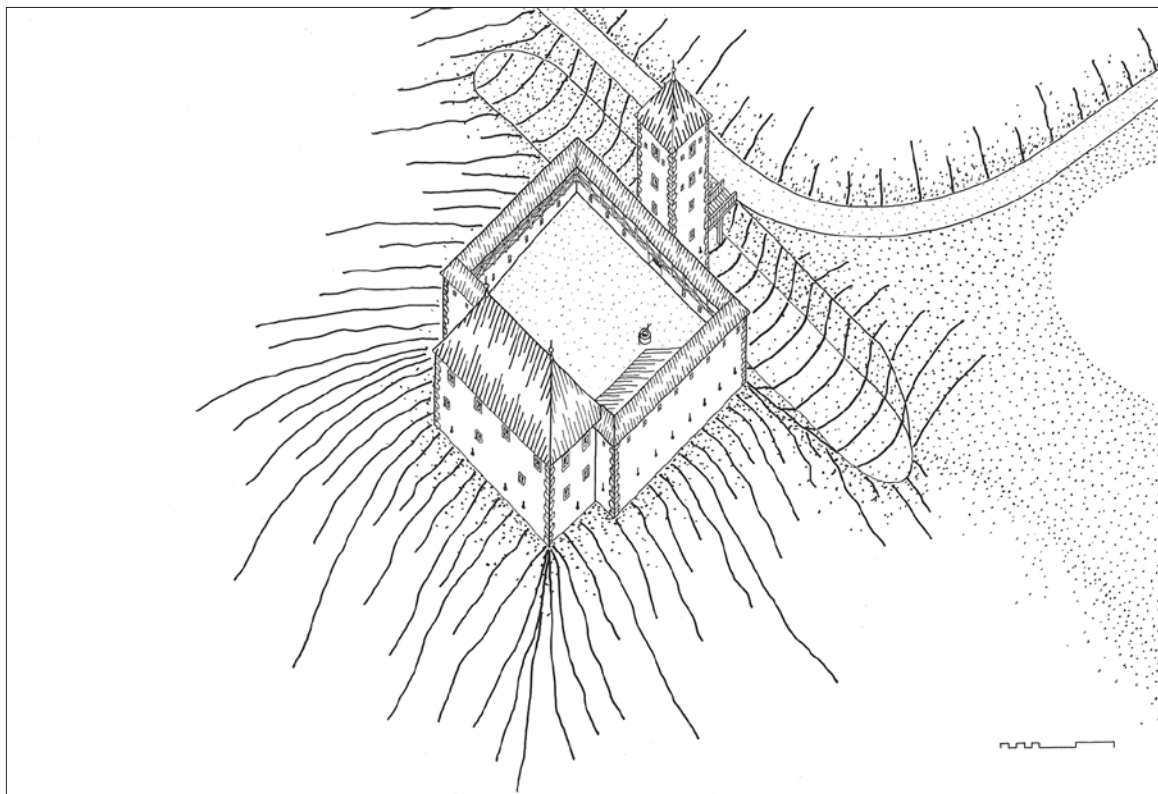
²¹⁴ Uradno glasilo Občine Ljutomer, št. 1/2008, 6. februar 2008, str. 40 (EŠD: 8853, Branoslavci – Grad Branek).

²¹⁵ Prim. Vnuk, *Revitalizacija gradu Branek*.

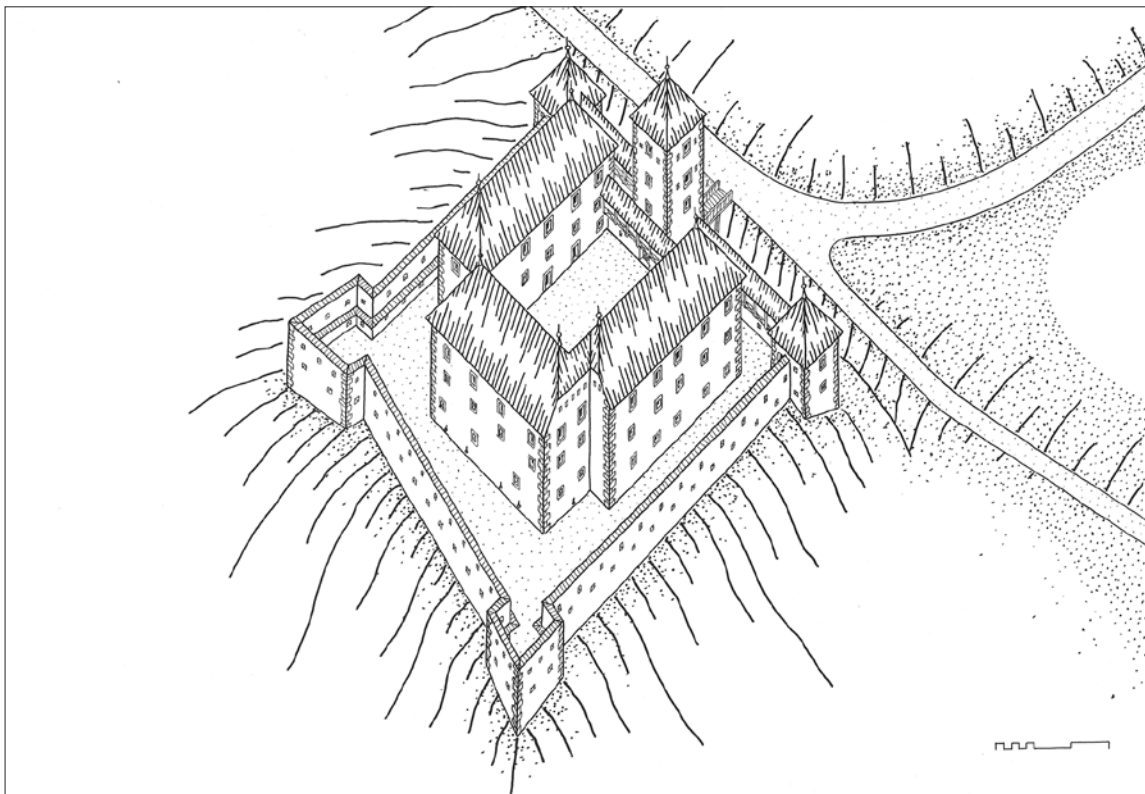
²¹⁶ Prispevek je nastal v sklopu temeljnega raziskovalnega projekta *Umetnost v času zatona plemstva: transformacije, translokacije in reinterpretacije (J6-1810)*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

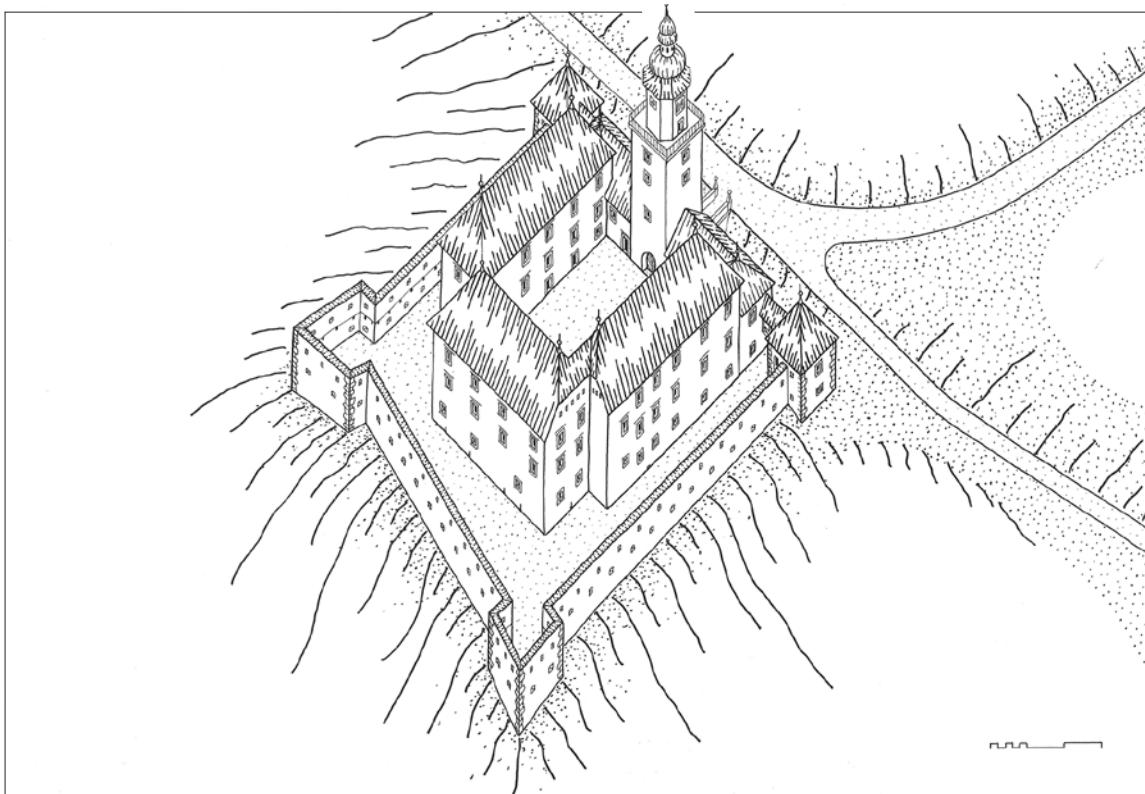
Dvor Branek v 14. in 15. stoletju. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

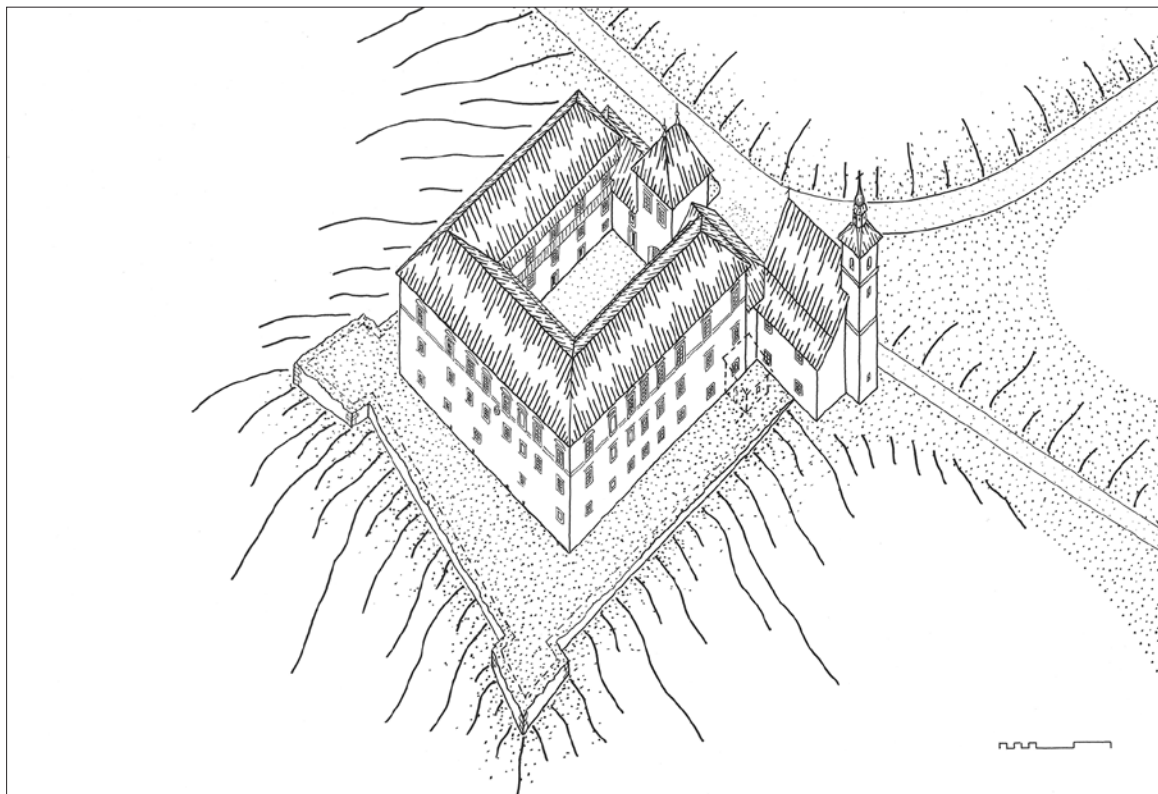
Grad Branek okoli leta 1540. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

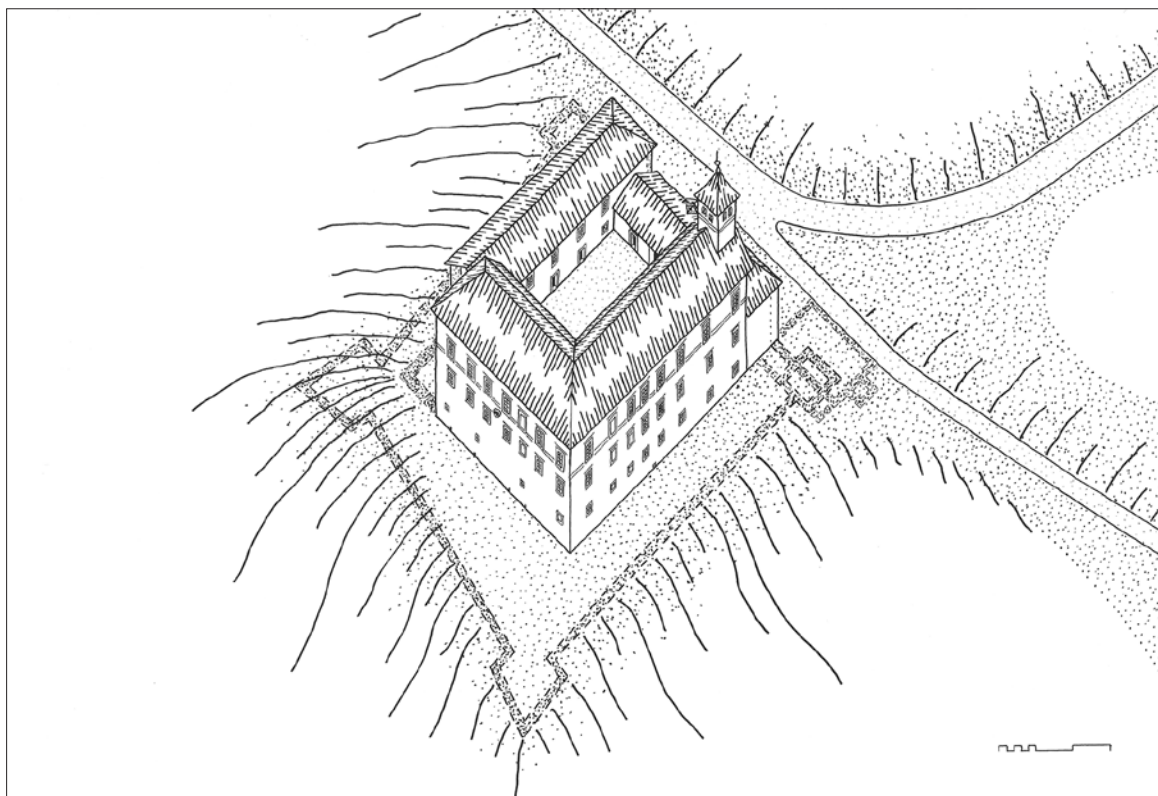
Grad Braneč okoli leta 1600. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

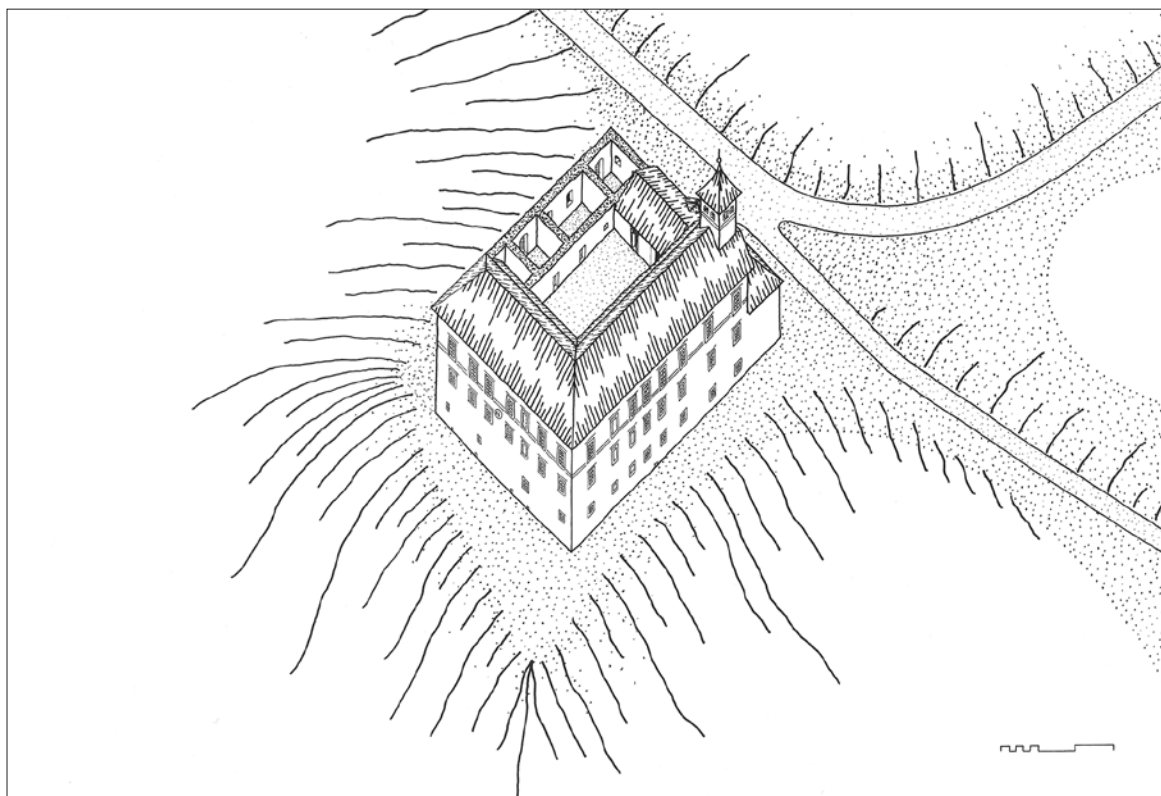
Grad Braneč okoli leta 1685. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

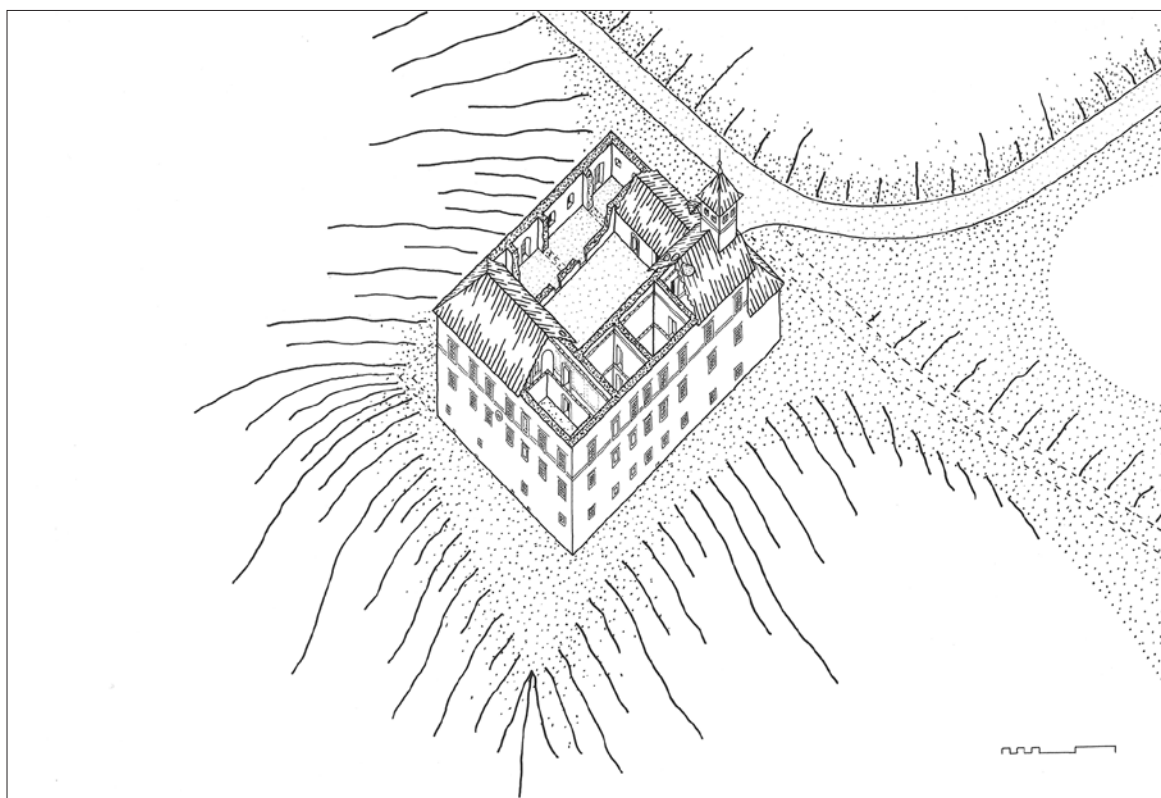
Grad Braneč okoli leta 1760. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

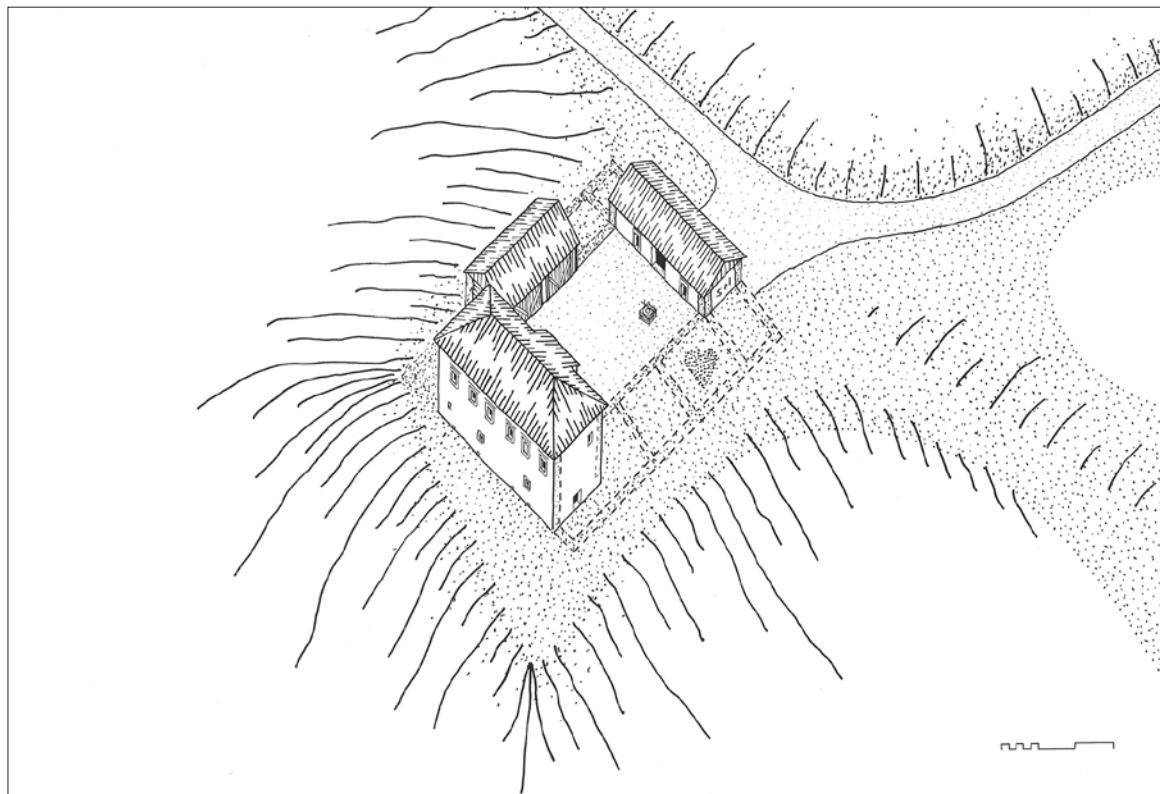
Grad Braneč okoli leta 1875. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

Grad Braneč okoli leta 1920. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

Grad Braneč januarja 1926. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

Nekdanji grad Branek okoli leta 1940. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2022).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 177/M/F/M336/g/A02 – Franciscejski kataster za Štajersko (k. o. Branoslavci) 1824

INDOK – INDOK center pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana

Fototeka: Branoslavci – Grad Branek: fotografije Franceta Steleta

Stele, France: Branoslavci. Grad Branek. *Terenski zapiski*, LXVIII, 1926, str. 6 (pretipkani rokopis v okviru spomeniške kartoteke)

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI PAM/0001 Zbirka listin (1246–1869)

SI PAM/0004 Magistrat Ljutomer (1535–1914)

SI PAM/0051/002 Gradbene zadeve: Sresko načelstvo Ljutomer (1919–1941)

SI PAM/1693/004/001/025: Branoslavci (upodobitve in fotografije gradu Branek)

SI PAM/1805/00002 Franciscejski kataster I. Mariborsko okrožje: Naborni okraj Branek (Mallegg), 1824

SI PAM/1842 Gospoščina Branek (1779–1850)

SI ZAP – Zgodovinski arhiv na Ptuj

SI ZAP/0051 Zbirka listin – originali in stari prepisi (1338–1867)

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec

Herrschaftsarchive: Mallegg, Herrschaft

UKPP – Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor

Mallegg – Branek. Umetnostnozgodovinski-konservatorski topografski opis. Tipkopis iz leta 1962 na dveh straneh v zapiščini Jožeta Curka.

ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Maribor

Spisovno gradivo: Grad Branek

Fototeka: Fotografije gradu Branek iz let 1972 in 1990

ŽA Ljutomer – Župnijski arhiv Ljutomer

Slekovec, Matej: *Trg in župnija Ljutomer. Krajevno zgodovinska razprava*, rokopisna kronika, 1896.

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Aškerc, An(k)a: *Baročni štuk na Slovenskem Štajerskem*. Ljubljana, 1970 (Diplomska naloga na

- Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Balažic, Janez: *Pomurje. Umetnostnozgodovinski oris*. Murska Sobota: Franc-Franc, 2011.
- Baravalle, Robert: *Burgen und Schlösser der Steiermark. Eine enzyklopädische Sammlung der steirischen Wehrbauten und Liegenschaften, die mit den verschiedensten Privilegien ausgestattet Waren*. Graz: Stiasny, 1961 (ponatis: Graz: Leykam, 1995).
- Baš, Franjo: Mursa, Josip (1864–1948). *Slovenski biografski leksikon*, 6. zvezek: Mrkun – Peterlin. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1935.
- Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500. I. knjiga: A–M*. Maribor: Založba Obzorja, 1986.
- Caesar, Aquilin Julius: *Beschreibung des Herzogthums Steyermark. Zweyter Theil*. Graz 1773 (ponatis: Grätz: Alois Tusch, 1802).
- Cevc, Emilijan: *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.
- Ciglenečki, Marjeta: *Oprema gradov na slovenskem Štajerskem od srede 17. do srede 20. stoletja*. Ljubljana, 1997 (Doktorska disertacija na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Curk, Jože: Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v XVI. in XVII. stoletju. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta VII, 1965, str. 37–72.
- Curk, Jože: *Ljutomer in njegova okolica*. Maribor: Založba Obzorja, 1990 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov, 172).
- Curk, Jože: *Topografsko gradivo z območja občine Ljutomer. Kulturni spomeniki na ozemlju občine Ljutomer. Izdelano leta 1963*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo Socialistične republike Slovenije, 1967.
- Donša, Jure: Dvorec Branek in njegovi lastniki. *Študentski zgodovinski časopis*, 2021/2022, št. 1, str. 1–9.
- Donša, Jure: *Zgodovinska ozadja naročil baročne oltarne opreme v cerkvah v Cezanjevcih in na Stari Gori*. Maribor, 2022 (Zaključno delo 2. stopnje bolonjskega študijskega programa na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru).
- Drescher, Bettina in Stocker, Karl in Vreča, Beatrix: *Museum im alten Zeughaus Bad Radkersburg. Museumsführer*. Bad Radkersburg: Stadtgemeinde, 1999.
- Fink, Otto: *Die Pfarrkirche St. Georgen an der Stiefing*. St. Georgen an der Stiefing: Pfarramt, 2020.
- Habsburg-Lothringen, Bettina in Vreča, Beatrix: *Bad Radkersburg. Stadt und Region*. Bad Radkersburg: Tourismusverband Bad Radkersburg und Radkersburg Umgebung, 2009.
- Hajdinjak, Boris in Vidmar, Polona: *Gospodje Ptujski – srednjeveški vitezi, graditelji in meceni*. Publikacija k razstavi. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj, 2008.
- Hazler, Vito: Celovitost in celostnost obravnave gradov, graščin, dvorcev in pripadajočih gospodarskih stavb v sodobni recepciji in percepciji kulturne dediščine. *Kronika* 60, 2012, št. 3 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 761–790.
- Hazler, Vito: *Vinske kleti na Slovenskem. 75 vinskih kleti vinorodnih dežel Podravja, Posavja in Primorske/Wine cellars in Slovenia. Review of 75 wine cellars in Slovenia*. Ljubljana: Založba Kmečki glas, 2007.
- Herbert, Bernhard in Jeitler, Markus in Mitchell, Paul: Die Kuruzzenschanze – ein lineares Bodendenkmal in drei Bundesländern. *Fundberichte aus Österreich* 56, 2017 (2019), str. 45–60.
- Hofrichter, Josef Carl: *Die Privilegien der kaiserl. königl. landesfürstlichen Stadt Radkersburg in Untersteier*. Radkersburg: Alois Weitzinger, 1842.
- Hofrichter, Josef Carl: *Luttenberg in Untersteier, seine Umgebungen, Bewohner und Geschichte, mit Urkunden-Regesten, auch Friedau, Polsterau und Wernsee betreffend*. Graz: J. F. Dirnböck, 1850.
- Horvat-Levaj, Katarina: *Barokna arhitektura*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2015.
- Hozjan, Andrej: Strelci, *Enciklopedija Slovenije*, 12. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998, str. 337.
- Hozjan, Andrej: Vojna in (občasni) mir. Prekmurje (s Porabjem) v luči tridesetletne vojne. *Tridesetletna vojna in Slovenci* (ur. Vanja Kočevar). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 179–195.
- Ilwof, Franz: Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, 9, 1859, str. 179–205; 10, 1861, str. 207–264; 11, 1862, str. 203–248; 15, 1867, str. 85–181; 32, 1884, str. 74–96.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1997.
- Janežič, Maja: Grad Branek na Zgornjem Kamenščaku. *Zgodovinski listi* 10, 2001, št. 1, str. 5–9.
- Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark: mit historischen Notizen und Anmerkungen. II. Band. L–R*. Graz: Leykam-Josefstahl, 1885.
- Kaiser, Joseph Franz: *Lithographirte Ansichten der steiermärkischen Staedte, Maerkte und Schloesser*. Graz, 1824–1833. Ponatis: Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1982.
- Kaiser, Joseph Franz: *Litografirane podobe slovenještarskih mest, trgov in dvorcev. Stara Kaiserjeva suita 1824–1833*. Faksimilirana izdaja: spremna beseda Ivan Stopar. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999.
- Kemperl, Metoda: *Arhitekturna tipologija romarskih cerkva v 17. in 18. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 2012.
- Kemperl, Metoda: *Romarske cerkve – novogradnje 17. in 18. stoletja na Slovenskem: arhitekturni tipi, poslikave, oprema*. Ljubljana, 2001 (Doktorska di-

- sertacija na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Kidrič, France: Gottweis, Ivan (1779–1851). *Slovenski biografski leksikon. Knjiga 1, 2. zvezek*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1926.
- Klemm, Miroslav: Štukature u dvorskoj kapeli Svetog Antuna u Klenovniku. *Klenovnik 750 godina. 1244.–1994.* (ur. Martin Oreški). Klenovnik: Općina Klenovnik, 1995, str. 84–86.
- Kodolitsch, Georg: *Radkersburg. Kunstgeschichtlicher Stadtführer*. Graz: Leykam, 1974 (Kunstdenkmäler der Steiermark; 3).
- Kohlbach, Rochus: *Steirische Baumeister. Tausendund ein Werkmann*. Graz: Grazer Domverlag, 1961.
- Komelj, Ivan: Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama. *Varstvo spomenikov* 25, 1983, str. 13–32.
- Komelj, Ivan: Utrdbena arhitektura 16. stoletja v Sloveniji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta VII, 1965, str. 73–92.
- Koropec, Jože: Davčni popis v letu 1527 po ormoškem in ptujskem. *Ptujski zbornik*, VI/I, 1996, str. 491–534.
- Koropec, Jože: Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu leta 1527. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 59, nova vrsta 24/2, 1988, str. 216–277.
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale. 2*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Kos, Milko: Kolonizacija med Dravo in Rabo pa krajevna imena na –ci, *Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici 1. Slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968* (ur. Viktor Vrtnjak). Maribor: Založba obzorja, 1968, str. 256–264.
- Kos, Milko: Meja proti Ogrski in Hrvatski v štajerskem Podravju. *Poetovio–Ptuj. 69–1969. Zbornik razprav ob tisočdevetstoletnici*. Maribor: Založba obzorja, 1969, str. 83–91.
- Kosi, Marjan in Baumgartner, Karmen (ur.): *Duh preteklosti v zrcalu sedanjosti. Zbornik ob 180-letnici šolstva v šolskem okolišu Cezanjevci*. Cezanjevci: Osnovna šola Janka Ribiča, 2007.
- Košak, Tina: Slikarske zbirke grofov Herberstein. Zbirki Janeza Ernesta I. in Janeza Ernesta II. v Gradcu in gradu Hrastovec. *Acta historiae artis Slovenica* 20, 2015, št. 1, str. 97–137, 239.
- Kovačič, Fran: Doneski k starejši zgodovini Murskega polja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 15, 1919, št. 1, str. 23–85.
- Kovačič, Fran: *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.
- Kovačič, Fran: *Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1926.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana: Zveza za tujski promet za Slovenijo, 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije. IV. knjiga* (ur. Roman Savnik). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Kramberger, Ludvik: Grad je gorel, kmete je zeblo. Frančiška Trstenjak je bila grajska delavka. *Večer*, 28. 12. 1995.
- Krenn, Peter: *Die Oststeiermark. Ihre Kunstwerke, historischen Lebens- und Siedlungsformen*. Salzburg: Verlag St. Peter, 1981 (Österreichische Kunstmonographie, XI).
- Lampe, Evgen: Naše slike. Grad Branek pri Ljutomeru. *Dom in svet*, 20/11, 1907, str. 496, 526.
- Lovrenčič, Ivan (ur.): *Ormož in okolica. Vodnik*. Ormož: Skupščina občine Ormož, 1990.
- Luknjar, Peter: Ljutomer in okolica v cenitvah imetja iz leta 1542. *Zgodovinski listi* 7, 1998, št. 1, str. 9–15.
- Lüftinger, Johann: *Die Pfarrkirche St. Benedikt von Altmünster am Traunsee*. Altmünster: Röm-kath. Pfarramt Altmünster, 2011.
- Magdič, Andrej: Prispevek k razpravi o kontinuiteti srednjeveške poselitve Murskega polja. *Zgodovinski listi* 19, 2011, št. 1, str. 7–22.
- Makarovič, Gorazd: Pričevanje gotskega stolpa Kelblja o stanovanjski kulturi. *Etnolog* 5 (LVI), 1995, str. 143–205.
- Markovič, Tomaž: *Zemljiška posest rodbine Mauersburg v ormoško-ljutomerski okolici ter goricah po urbarju 1688*. Maribor, 2020 (Magistrsko delo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru).
- Meke, Katarina: *Beneško baročno slikarstvo na Kranjskem in Štajerskem. Naročniki in zbiralci*. Ljubljana, 2017 (Doktorska disertacija na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Mell, Anton: Die sogenannten Schützenhöfe und Schützenlehen in Steiermark. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, 42, 1894, str. 146–157.
- Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
- Mlinarič, Jože: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapiskih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1987 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*; 9).
- Naschenweng, Hannes P: *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Compendium*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2020.
- Novak, Miroslav: Ljutomer in njegova okolica do leta 1850. *Ljutomer, osrčje Prlekije* (ur. Goran Šoster in Primož Premzl). Ljutomer: Občina Ljutomer, Prleška razvojna agencija, 2006, str. 31–45.
- Nowotny, Fritz: *Südsteirische Burgen und Schlösser. Südsteiermark. Ein Gedenkbuch* (ur. Franz Hausmann). Graz: Verlag Ullr. Mosers Buchhandlung, 1925, str. 65–101.

- Obad Ščitaroci, Mladen: *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 1993.
- Pavličič, Srečko: Dr. Tomaž Ignac Maurer, pl. Mauerburg baron Braneški. *Zgodovinski listi* 17, 2009, št. 1, str. 57–68.
- Pavličič, Srečko: *Dve graščini, en zidar*. Ljutomer: Splošna knjižnica Ljutomer, 2019.
- Pavličič, Srečko: *Nekaj o plemstvu*. Ljutomer: Splošna knjižnica Ljutomer, 2020.
- Pavličič, Srečko: *O ljutomerski cerkvi*. Ljutomer: Splošna knjižnica Ljutomer, 2019.
- Pavličič, Srečko: Rodoslovni zapisi o starih ljutomerskih trških in okoliških kmečkih rodbinah; o plemstvu pa tudi – vsaj za vzorec. *Zgodovinski listi* 14, 2006, št. 1, str. 34–76.
- Peskar, Robert: *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji*. Ljubljana, 2005 (Doktorska disertacija na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Pferschy, Gerhard in Krenn, Peter (ur.): *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk. Katalog der Landesausstellung. Schloß Herberstein bei Stubenberg. 3. Mai bis 26. Oktober 1986*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 1986 (Veröffentlichungen des steiermärkischen Landesarchives; 16).
- Pintarič, Katja: *Odnosi med trgom Ljutomer in njegovim lastnikom ob koncu 17. stoletja*, Maribor, 2011 (Diplomsko delo na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru).
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: Verlag R. Oldenburg, 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission; 10).
- Podgorelec, Rado: *Josip Mursa, gospodarsko in politično delovanje slovenskega liberalnega narodnjaka*. Maribor, 2014 (Zaključno delo 2. stopnje bolonjskega študijskega programa na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru).
- Podgorelec, Radko: *Mursa. Nepozabni napredni Slovenec*. Celje: Gracer, 2015.
- Posch, Fritz: *Flammende Grenze. Die Steiermark in den Kuruzzenstürmen*. Graz: Verlag Styria, 1986.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 2. del: Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik, 2022.
- Puconja, Branko: Dr. Ivan Gottweis in drugi manj znani narodni buditelji Prlekije v prvi polovici 19. stoletja. *Zgodovinski listi* 1, 1992, št. 1, str. 17–24.
- Radovanovič, Sašo: Gornja Radgona v 17. stoletju. *Glasiló Zgodovinskega društva Gornja Radgona*, 12, 2007, str. 11–18.
- Radovanovič, Sašo: Kruci na slovenskem Štajerskem. *Glasiló Zgodovinskega društva Gornja Radgona*, 9, 2002, str. 38–48.
- Radovanovič, Sašo: Nekaj o Ljutomeru v 17. stoletju. *Zgodovinski listi* 5, 1996, št. 1, str. 6–19.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 6. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Regan, Krešimir: *Srednjovekovne i renesansne utvrde Hrvatskog zagorja*. Donja Stubica: Kajkaviana, 2017.
- Repanić-Braun, Mirjana: Prilog istraživanju opusa štukatera Antona Josepha Quadrija. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33, 2009, str. 145–162.
- Ruck, Barbara: *Hans Adam Weissenkircher (1646–1695). Fürstlich Eggenbergischer Hofmaler*. Graz: Abteilung Schloss Eggenberg am Landesmuseum Joanneum, 1985.
- Sann, Hans von der: *Sagen aus der grünen Mark*. Graz: Strahalm, 1911 (ponatis: 2021).
- Sapač, Igor: Arhitekturnozgodovinska problematika srednjeveških plemiških dvorov na območju Litijske, Šmartne in Gabrovke. *Kronika*, 59, 2011, št. 3 (Iz zgodovine Litijske in okolice), str. 371–410.
- Sapač, Igor: Baročni arhitekti na Slovenskem. *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje zrelega baroka. Katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana na gradu Fužine v Ljubljani od 10. maja do 20. avgusta 2007*, str. 231–270.
- Sapač, Igor: Kaj je grad? Problematika terminološke oznake in temeljne definicije. *Kronika*, 60, 2012, št. (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 391–412.
- Schematismus des landtäflichen und Grossgrund-Besitzes von Steiermark. Nach amtlichen Quellen und direkten Angaben bearbeitet*. Wien: L. Weiss, 1901.
- Schemper-Sparholz, Ingrid: Graubündner Stukkateure in Österreich. *Graubündner Baumeister und Stukkateure* (ur. Michael Kühenthal). Locarno: Armando Dadò Editore, 1997, str. 339–362.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Zweyter Theil*. Gratz: Andreas Kienreich, 1822.
- Sever, Bela (ur.): *Pomurje. Turistični vodnik*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1969.
- Simoniti, Vasko: Sistem obveščanja pred turško nevarnostjo v 16. stoletju. *Kronika* 28, 1980, št. 2, str. 93–99.
- Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Slekovec, Matej: Grad in graščina Ljutomerska. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1, 1904, str. 159–184.
- Slekovec, Matej: Turki na slovenskem Štajerskem. Spominki iz domače zgodovine. *Slovenske večernice za poduk in kratek čas*, 48, 1894, str. 3–54.
- Stele, France: *Monumenta artis Slovenicae. II. Slikarstvo baroka in romantike*. Ljubljana: Akademski založba, 1938.

- Stele, France: Štuk. *Dom in svet* 40, 1927, št. 3, str. 114–117.
- Stopar, Ivan: Architektursymbolik in mittelalterlichen Höfen Sloweniens. *Simbole des Alltags – Alltag der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*. Graz: ADEVA, 1992, str. 147–169.
- Stopar, Ivan: *Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1982.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Dru-ga knjiga. Med Prekmurjem in porečjem Dravinje*. Ljubljana: Park, 1991 (Grajske stavbe, 2).
- Stopar, Ivan: *Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678*. Cel-je: Kulturna skupnost, 1972.
- Stopar, Ivan: *Podoba Slovenije*. Ljubljana: Viharnik, 2011.
- Stopar, Ivan: *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1977.
- Sturmberger, Hans: *Adam Graf Herberstorff. Herrschaft und Freiheit im konfessionellen Zeitalter*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1976.
- Štih, Peter: Salzburg, Ptuj in nastanek štajersko-madžarske meje v današnji Sloveniji. *Zgodovinski časopis* 50, 1996, št. 4, str. 535–544.
- Štih, Peter: Salzburg na spodnještajerski Dravi in Savi v srednjem veku. *Varia. Razprave. Razred za zgodovinske in družbene vede* (ur. Peter Štih). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in ume-tnosti, 2014, str. 175–205.
- Šumi, Nace: *Arhitektura 16. stoletja na Slovenskem. Obdobje renesanse. Katalog Arhitekturnega muzeja*. Ljubljana, 1997.
- Šumi, Nace: *Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1966.
- Šumi, Nace: *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem. Obdobje med pozno renesanso in zrelim barokom*. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 2000.
- Šumi, Nace: *Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slo-venskem*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1969.
- Travner, Vladimir: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.
- Valentinitsch, Helfried: Eine Juristenkarriere in der Steiermark zur Zeit der großen Hexenverfol-gung. Der innerösterreichische Hofvizekanzler Thomas Ignatius Freiherr von
- Mauerburg (gest. 1686). *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 84, 1993, str. 103–126.
- Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Sti-riae*. Izbor. Faksimilirana izdaja listov s slovenskimi motivi. Zbrala Ivan Stopar in Primož Premzl. Ma-ribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2006.
- Vnuk, Klavdija: *Revitalizacija gradu Branek v Brano-slavcih*. Maribor, 2015 (Projektna naloga univer-zitetnega študijskega programa 1. stopnje na Od-delku za arhitekturo Fakultete za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo Univerze v Mariboru).
- Voje, Ignacij: *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakul-tete, 1996.
- Volavšek, Andreja: Cezanjevci. Konservatorsko po-ročilo. *Varstvo spomenikov*, 13–14, 1968–1969 (1970), str. 213.
- Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajer-skem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.
- Vrišer, Sergej: *Mariborski muzej II. Umetnostna zbir-ka*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, 1979 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 96).
- Vrišer, Sergej: Renesancijski viteški nagrobniki v Slo-veniji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vr-sta 7, 1965, str. 195–206.
- Weigl, Igor: Dvorec Dornava in druge arhitekture Jožefa Hueberja na Slovenskem Štajerskem. *Dor-nava. Vrišerjev zbornik* (ur. Marjeta Ciglencečki). Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 2003, str. 15–65.
- Woisetschlager, Kurt in Krenn, Peter: *Dehio-Hand-buch. Steiermark (ohne Graz)*. Wien: A. Schroll & C, 1982 (Die Kunstdenkmäler Österreichs).
- Zahn, Joseph: *Steirische Miscellen. Zur Orts- und Culturgeschichte der Steiermark*. Graz: Ulr. Moser, 1899.
- Zadnikar, Marijan: *Umetnostni spomeniki v Pomurju*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1960.
- Zanjekovič, Martina: Umetnostnozgodovinska zna-menja mesta treh trgov in njegove okolice. *Lju-tomer, osrčje Prlekije* (ur. Goran Šoster in Primož Premzl). Ljutomer: Občina Ljutomer, Prleška razvojna agencija, 2006, str. 143–159.
- Zeri, Federico in Rozman, Ksenija: *Evropska tihoži-tja iz slovenskih zbirk*. Katalog razstave. Ljubljana: Narodna galerija, 1989.
- Zeri, Federico in Rozman, Ksenija: *Evropski slikar-ji iz slovenskih zbirk*. Katalog razstave. Ljubljana: Narodna galerija, 1993.

S U M M A R Y

Branek Castle. A description of architectural history

The contribution discusses the architectural development of the former Branek (Mallegg) Castle or Upper Castle in Branoslavci west of Ljutomer, which was the biggest, the most distinguished, and the most recognizable castle building in the wider Ljutomer area between the second half of the seventeenth century and 1926. In 1926, a significant part of the castle complex was demolished after a devastating fire and the rest was converted into a simple residential building, which has so far not been subject to any detailed discussion in terms of its architectural history. By taking into consideration and systematically analysing the preserved remains of the former castle, old depictions, archival photographs, data on the history of the estate, and historical depictions, it is possible to determine the main development phases of the former castle building between the sixteenth and the twentieth centuries with a fair amount of reliability and thus accentuate its special significance for the history of the Ljutomer area during the period concerned. Everything suggests that Branek Castle was built in the early sixteenth century in accordance with the medieval tradition of fortified castles and that it was set for Franz von Herbersdorf on the site of a medieval tower house which served no particular defensive purpose. Initially, the castle encompass-

sed an enclosed courtyard, living quarters, and a tall entrance tower. In the middle or the second half of the sixteenth century, it was added outer defensive walls. In the second half of the sixteenth century or the first third of the seventeenth century, the castle was further added two side residential wings and imparted the character of a comfortable fortified noble residence. About 1675, when in the hands of the influential Thomas Ignaz I Baron Mauerburg, it was thoroughly renovated in the Early Baroque style but not significantly expanded. In 1693, the castle was damaged by a fire and after 1710 gradually restored and rebuilt. During the restoration works, its outer walls were removed, all building tracts were remodelled, and the castle was added a big Baroque castle chapel, which was consecrated in 1717, when the castle was in the possession of Georg Anton Ignaz Baron Mauerburg. About 1744, the representative rooms in the castle's interior were given a Baroque makeover at the behest of Mr and Mrs Codroipo and decorated with lavish stucco, most probably by Johann Kajetan Androy. About 1836, when Branek was leased to Ivan Gottweis, the castle building underwent another renovation. After the castle was partially damaged due to subsidence in 1870, its south-eastern side wing and the entrance tower were lowered, and the Baroque chapel was demolished. On the night of 1 January 1926, part of the castle burned to the ground, after which a large part was torn down and the rest was pragmatically turned into a rural homestead. After 1972 the last remains of the former main castle tower were demolished, along with a fragment of the main castle portal.

Ante Trstenjak: Glavni trg v Ljutomeru, akvarel na papirju, 1927 (zasbena zbirka).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)